

Fazakas Ferenc

Haláltusa Erdélyben a fennmaradásért

Katona Jenő lelkipásztor:

Az AMOSZ „örangyaláról”

1988. június 4-én Los Angelesben, a római katolikus templomban különös benyomást tett rám a *San Francisco-i* ünnepi szónok, Fazakas Ferenc. Ekkor még Los Angelesben laktam, ott igyekeztem szolgálni a dél-kaliforniai magyarságot. Megragadott az a tiszta, tárgyilagos, következtetes, ugyanakkor lelkes és emelkedett szónoklata.

Két évvel később már munkatársként köszönhettem San Franciscóban. Minden nemzeti ünnepen elbűvölte szónoklatával, szavaltával, emelkedett lényével az Óböl környéki magyarságot.

Minden magyar (nemzeti) szervezetnek, közösségnek építő tagja volt. Leghatékonyabb azért az AMOSZ-ban kifejtett tevékenysége volt. Valaki a lényegre tapintott rá, amikor őt az AMOSZ „örangyalának” becézte.

A *Haláltusa Erdélyben a fennmaradásért* című munkája, amelyért elnyerte az Árpád Akadémia aranydiplomáját is, a legjellegzetesebb Fazakas-mű. Árad belőle a Feri bá Erdélyért aggódó szeretete. De nyomban hozzá kell fűznöm ehhez, hogy a magyar nemzet iránti szeretetét sohasem torzította el gyűlölet, még akkor sem, amikor a magyar nemzeti érdekekkel szembeforduló nemzetek politikusai tevékenységét ítélte meg. És nem is lehetett volna ez másképp, hiszen Feri bácsit az emberiséget is jó irányba formáló-építő kritikája emeli ki a halandók sorából.

Kilencvenhat esztendő. Gróf Wass Albert de Czege kortársa és munkatársa a szellemi élet küzdőterein. Ugyanaz a lelkeség áldotta meg mindkettőjüket.

Erdély nagy szülöttei közé sorolom Fazakas Ferencet, és a tizenöt esztendei együtt munkálkodás után megfeszítő kötelességemnek tartom, hogy sajtó alá rendezzem nélkülözhetetlen alkotását, mely hitelesen gazdagítja az erdélyi lelkiséget, hatékonyan szolgálja az egyctemes magyarság magasztos ügyét, és erősíti a legkémé-

nyebben megpróbáltatott nemzetnek a boldogabb jövőbe vetett hitét, itt a földön és a csillagok ösvényen

Lángi A Mária újságíró:

Az emigráció nagy magyarja

Pár évtizeddel ezelőtt ismertem meg Feri bátyámat. Hitvесе, Margit a legjobb barátnóm volt Kaliforniában. Ők karoltak fel és segítettek bennünket, amikor megérkeztünk az új világba, és a rokonaink nem fogadtak be az otthonukba.

Az emigráció legnagyobb magyarjai az 1945 után kitántorgott magyarok voltak, akik a sok szenvedés, megpróbáltatás közepette, ha vérző szívvel is, de megőrizték nyelvüket és hűségüket a magyar Hazához az idegen világban. Magyarok nevelték gyermekeiket – magyarul beszélnek még a dédunokák is! –, és őrizték a hazaszeretet lángját.

A hűséges magyarok közé tartoztak Feri bátyánk és hitvесе, akiknek lángoló magyarsága példamutató volt a fiatal generáció előtt. Hitvесе, akit *utolsó erdélyi Nagyasszonynak* hívtunk, meleg szívű, segítőkész, kulturált lélek volt, akinek az emlékét mélyen a szívemben őrzöm. Lángoló magyarsága az idegenből is bevilágította a kis Hazát.

Feri bátyám igazi *székely ember* volt, aki rajongásig szerette Szülőföldjét. Kint a nagyvilágban is a Hazájáért és a magyarságért küzdött. Politikailag nagyon képzett és tisztán látó volt. Politikai képzettségét Franciaországban, a Sorbonne-on kapta, és mérnöki diplomával rendelkezett. Amerikában gyümölcsöztette képzettségét, tudását, tehetségét: az Amerikai Magyarok Országos Szövetsége igazgatóságának az elnöke lett. Más magyar szervezetekben is küzdött a hazáért és az elszakított magyarságért, így ismert harcosává vált a száműzött magyaroknak.

Sok cikke jelent meg a magyar újságokban. Írásai mind a magyarság sorskérdéseivel foglalkoztak, s azok megsegítését szolgálták.

Rendezvényeken is kitűnt a magyarság védelmében vállalt szereplésével. Nagyszerű előadásokat tartott a clevelandi magyar kongresszusokon. Hűséges tagja volt az Árpád Akadémiának és az Erdélyi Szövetségnek.

Hálás vagyok Istennek, hogy Feri bátyámat megismerhettem. Hazámban való bezártságunk után Ő nyitotta meg a tisztalátás kapuját számomra. Lángoló csallóközi magyarságom eltörpült a Feri bátyám magasan szárnyaló magyarsága mellett.

Nagy hatással volt rám politikai tudása. Hazaszeretetelem magával ragadta, és elhelyezte abban a szférában, ahol megtisztul a gyarlóság, megszűnik a földhöztapadtság, és ahol csak a tiszta, lángoló hazaszeretet, a fajtámhoz való görcsös ragaszkodás, az őseim iránti mélységes tisztelet és az elszakított testvéreim iránti szeretet él!

Ilyen magyarok is voltak távol a hazától, messze idegenben! Akik méltóképpen őrizték őseink örökségét. A Magyarok Istene áldja meg őket!

Pásztor László, az Amerikai Magyarok Országos Szövetsége és a Magyar Szabadságharcos Világszövetség örökös tiszteletbeli elnöke:

„Mint amilyen magyarság-szeretettel azt annak idején Ő megírta”

Szeretettel ajánlom Fazakas Ferenc kedves, sok éven keresztül barátomnak, a példamutatóan kiváló és mindig áldozatkész egykori munkatársamnak a *Haláltusa Erdélyben a fennmaradásért* című tanulmányát.

Feri bátyánk, azt mondhatnám, mindenütt ott volt, ahol a magyarságért végzett munkát segíteni vagy anyagiakkal támogatni kellett. Lelkesen támogatta az Amerikai Magyar Szövetséget, majd annak hazafias vezetőiből alakult Amerikai Magyarok Országos Szövetségét, ahol az egyik legmagasabb tisztségre, az igazgatóság elnökévé is megválasztottuk, majd örökös tiszteletbeli elnökünknek is. Feri bátyánk, bár legtöbbet az elszakított területek magyarsága érdekében és azon belül is az erdélyi magyarság megmaradása és emberi jogai érdekében küzdött, mindig ott volt, ha Magyarországnak a szovjet és kommunista elnyomása, illetve kizsákmányolása ellen ki kellett állni!

Először mint a Magyar Szabadságharcos Világszövetség főtitkára kerültem vele kapcsolatba. Erőt adott nekünk is, 56-osoknak azzal, hogy – anélkül, hogy kérni kellett volna! – anyagilag is mindig támogatta munkánkat.

Az AMSZ nehéz éveiben is állhatatosan kitartott a nemzeti vonal mellett, és méltóképpen küzdött a kommunizmussal, illetve a kommunistákkal és társutasaikkal való megalkuvás ellen.

Az AMSZ kommunista segítséggel való felbomlasztása után példamutatóan vett részt az Amerikai Magyarok Országos Szövetségének a megalakításában, szervezésében és vezetésében.

Feri bátyánk szíve minden erejével és melegével kiválóan tartotta a kapcsolatot nemcsak a kaliforniai magyar intézményekkel – és fogta össze jelentős részüket az AMOSZ keretében –, de szinte nem volt olyan hét, hogy a kapcsolatot az AMOSZ központjával ne

tartotta volna, és hogy nem ajánlotta volna fel segítségét az AMSZ-nek, majd az AMOSZ-nak a magyarság érdekében Amerikában és a nemzetközi fórumokon végzett akcióihoz. És – mint ez a tanulmánya is mutatja – talált időt arra is, hogy írásaival segítse a magyarság igaz ügyét.

Mindezekért is ajánlom Feri bátyám ezen díjnyertes tanulmányát, és kérem, hogy az olvasó fogadja azt oly szeretettel, mint amilyen magyarság-szeretettel azt annak idején Ő megírta.

Dr. Balogh Sándor:

„Mint szavalóművészt ismertem meg”

Feri bátyánk 1907-ben született Erdélyben. Olajmérnöki diplomát szerzett, és a 40-es években a nagykanizsai MAORT-nál dolgozott, majd a háború után nyugatra, később Amerikába került. Itt politológiát és gazdaságtant is tanult, és Ann Arborban (Michigan) dolgozott. Nyugdíjba menetele után Kaliforniába költözött.

Munkája mellett egész életében aktív volt különböző magyarországi és erdélyi ügyekkel foglalkozó szervezetekben. Igazgató volt az Amerikai Magyar Szövetségben, majd az igazgatóság elnöke az Amerikai Magyarok Országos Szövetségében.

Egyéb tevékenysége mellett nagyon aktív volt a helyi magyar katolikus egyház munkájában, és annak anyagi támogatója is volt.

Vezetőségi tag volt Zolcsák Istvánnal és dr. Nadas Jánossal együtt az Erdélyi Világszövetségben.

Mindezekon kívül minden Erdéllyel kapcsolatos munka érdekelte, és minden ilyen irányú munkát anyagilag is nagylelkűen támogattott.

Írói álnéven jelentek meg versei, és Amerika szerte ismert szavalóművész volt. Én mint szavalóművészt ismertem meg először, amikor *Az utolsó vonat* című versét szavalta a mi magyar egyesületünkben.

Még kilencvenen felül is aktív, és fiatalokat támogat magyarságmentő munkájukban. Bár szeretett nejének pár éve bekövetkezett halála nagyon megtörte, barátai támogatásával újra megerősödött, és korát meghazudtoló szellemi és fizikai energiával folytatja munkáját.

Szívből gratulálok a Feri bátyám életútját betetőző munka kiadásához.

Sziki Károly színművész:

Mosoly és felelősség

Mécs László versét szavalta – így ismertem meg egy kaliforniai fenyő alatt állva. Körülötte buzgón felbőgő gépkocsik s egy locsolócső hangja, de Ő 92 évesen is fiatalos lendülettel szól éppen a fiatalokról, akikkel a költő egy villamoson találkozott, s nem hitte, hogy bennük ekkora erő rejlik. Ó, Uram! Hány költő és író lendülete, értékteremtő kibontakozása tört ketté mondjuk 56-ban, a dráma után, amely csodálatosan kezdődött, midőn az alvónak hitt diáktömeg egyszerre emelte tiltakozó ujját, a kommunista pribékekre mutatva. Fazakas Ferenc számára az 56-os fiatal arcok tűnhettek elő, amikor a házak körüli kertben vagy a szószéken helyet kapott gondolatai összegezésére. Nekem úgy tűnik azóta is, hogy Ő az utolsók egyike, akik San Franciscóban a múlt felemelő hagyományait ébren tartják, oly következetesen, mint a rózsafüzérrel imádkozók, de követelő hangon, harcosan. Mögötte felsorakozik lassú léptekkel az otthonról elüldözött vezető osztály és intelligencia számos kiváló kaliforniai asszonya, lánya és férfija. Őrzik a múltat, s ha velük találkozom, mindig adnak valamit és figyelmeztetnek valamire.

Ilyenek ők élükön Fazakas Ferencel ott túl a tengeren: messze hazájuktól, de mindig észrevehetően és csodás mosolyba öltözöttek...

Fazakas Ferenc önmagáról

1907-ben születtem Russ faluban (Oláhbrettye községben), Hátszeg vidékén, Dél-Erdélyben. Római katolikus felekezeti iskola tanítójának gyermekeként láttam meg a napvilágot.

Hárman voltunk testvérek, így öt tagú családot kellett eltartania a tanítói fizetésnek.

Édesapám megjárta az első világháború poklait, és testi és lelki betegen tért haza. Édesanyám törekeny-gyöngye alkat volt.

Elemi iskoláimat Oláhbrettyén jártam, majd a gyulafehérvári főgimnáziumnak voltam tanulója nyolc esztendőn keresztül. Komolyan véve a latin közmondást, mely szerint ép testben lakozik az ép lélek, nem csupán a tanulásban igyekeztem jeleskedni, hanem a sportban is. Több ízben lettem győztese az iskolai és ifjúsági 400 méteres gátnak.

1931-ben fejeztem be a gépészmérnöki főiskolát, amely mellé közgazdasági szakképesítést is szereztem. Budapestről hazatérve, katonai kötelezettségemnek kellett eleget tennem. Ploiești városában katonáskodtam.

1932-ben már a franciaországi Lille egyetemének voltam hallgatója; politológiából szereztem itt meg a doktori képesítést.

1933 őszén ismét Ploiești-be kerültem: a Standard Oil cégnél lettem közgazdász szakértő.

1935-ben kötöttem házasságot, melynek gyümölcse három gyermek lett: két leány és egy fiú. Sajnos fiúgyermekünk kilencéves korában elhalálozott.

1940-től 1944 őszéig Nagykanizsán dolgoztam, ugyancsak a Standard Oil cégnél. Itt lettem ismét magyar állampolgár.

1945 áprilisában több tisztársammal együtt elhagytuk Magyarország területét. Bécs környékén kaptunk menedéket, elszállásolást. 1947 januárjában kerültünk ki az Egyesült Államokba; itt Ann Arbor egyetemén közgazdászként tevékenykedhettem.

1951-től második feleségemmel és hűséges segítőtársammal, Alvinczy-Szegedi Margittal, a Marosvásárhelyről elszármazott nemes asszonnyal éltem együtt az ő 1994. évi elhalálozásáig. 1974-

ben (nyugdíjazásom után) leköltöztünk Kaliforniába, San Francisco környékére.

Özvegyként néhány évig egyedül laktam, majd Katona Jenő lelkipásztor házában találtam ismét otthonra.

Több amerikai magyar szervezetnek voltam tagja, némelyiküknek vezetője is. Ezek tevékenységére a római katolikus egyház köré szerveződött magyar közösségekben figyelhettem fel. Ilyen volt az AMOSZ és elődje. Kiváló munkatársaimmal, Pásztor Lászlóval és dr. Balogh Sándorral dolgoztunk, küzdöttünk együtt az *új hazában* az *otthoni*, a magyarországi és a kisebbségi sorsot élő, főleg az erdélyi magyarság megmentéséért.

A trianoni tragédia áldozataként írtam le mindazt, amit a legfontosabbnak tartottam – intelemnek és tanulságnak a magyar nemzet számára, a nagyhatalmak politikusai számára pedig figyelmeztető szónak.

ELSŐ RÉSZ

1918–1940

I. TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS

Az Amerikai Egyesült Államok belépése az 1. világháborúba, valamint a központi hatalmak országaiban kitört zendülések eldöntötték a háború 4 éve hallatlan erőfeszítéseit.

„Az amerikai hadseregnek nem kell hatalmas csatákban győzelmeskednie, hogy a központi hatalmakat térdre kényszerítse.” Azzal győz, hogy Wilson elnök meghirdeti azt az örök békét, „amely azáltal válik örök békévé, hogy nem diktátumok, hanem népszavazás fogja eldönteni a határvitákat. Elhíthetik tehát, hogy nem győztesek és legyőzöttek fognak tárgyalni egymással a béke-teremtés asztalainál, hanem egyenrangú nemzetek, akiket egyképpen megillet a szent jog: a népek önrendelkezési joga.”¹

A népek önrendelkezési jogával aztán senki sem törődik az ún. győztesek közül, galád cselnek, átverésnek tekinthetjük tehát a felvetését, de a világháború tulajdonképpeni vége, a fegyverszüneti egyezmények megkötése és a trianoni békediktátum között eltelt közel két esztendő ugyancsak bővelkedik cselvetésekben, átverésekben.

Ilyen az is, hogy bár Románia külön békét köt a központi hatalmakkal 1918. május 7-én, elárulván ezzel addigi szövetségeseit, az antant hatalmakat, a békediktátumok előkészítői – különös cél megvalósulása érdekében – úgy tesznek, mintha megbocsátották volna az árulást, sőt visszacsempészik Romániát az antantba.

A képtelenségek felsorolását folytathatjuk:

A békediktátumok előkészítői – a nyilvánosság előtt szereplők és a még hatalmasabbak, a kulisszák mögül diktálók – tudják, hogy a világháború utáni népszavazásnak az lett volna a végeredménye, hogy a történelmi Magyarország megmarad. (Még azt is tudják, hogy a magyarországi románok többsége titkos szavazáson nem igényelte volna Erdély, Partium és a Bánát Romániához csatolását.) Hogy a népszavazás megtartását elkerülhessék, cselhez folyamodnak: arra biztatják a magyarországi román vezetők közül az irredentákat, hogy népszavazás helyett tartsanak nagygyűlést. 1918. december 1-én Gyulafehérváron a nagygyűlést meg is tartják, s ezen kimondják Kelet-Magyarország Romániához való csa-

¹ Vö. Kocsis. 301.

tolását. (A képtelenségek képtelensége a különös történetben, hogy a Magyar Királyi Államvasutak az antant politikusai által megtevesztett – vagy hazaáruló? – Károlyi kormány anesztizálására ingyen és kényelmesen szállította a románokat Gyulafehérvárra és vissza. Egyébként a rendfenntartás ürügyén novemberben megalakult Román Nemzeti Gárda alakulatait is a magyar kormány látta el fegyverrel.) „E nagygyűlés mindenféle jog és mindenféle nemzetközi egyezmény szerint határozatképtelen, céljukat mégis elérik vele: sem Erdélyben, sem Magyarország többi Romániának ajándékozott területein nem tartanak népszavazást. Pedig az erdélyi magyarság megtette a szükséges ellenintézkedést: Kolozsvárott hasonló nagygyűlést tartott, amelyen Erdélynek és Kelet-Magyarország többi kérdéses részeinek Magyarország szerves részeként való megtartása mellett foglalt állást. Az adott helyzetben mindkét határozat azonos értékű. Hogy Trianon előkészítői a gyulafehérvári határozatot tudomásul veszi, azaz elfogadja népszavazás helyett, ez a nemzetek önrendelkezési jogának cinikus semmibevétele.”²

December 24-én a román hadsereg bevonult Kolozsvárra. 1919. január 8-án aztán a szászok Medgyesén kimondták Romániához való csatlakozásukat, s jutalmul a románok olyan életfeltételeket biztosítottak számukra, hogy 70 év múlva alig találunk belőlük néhány ezret egész Romániában.

1919. január 19-én a kolozsvári Mátyás király tereen sok ezer magyar gyűlt össze, hogy kérjék a Continental Szállóban tartózkodó Berthelot francia tábornokot, az antant hatalmak képviselőjét, hogy rendelje vissza a román haderőt a megállapított fegyverszüneti demarkációs vonalra, a Maros bal partjára. A román katonaság a tömegbe lőtt, melynek halálos áldoztai is voltak.³

A románok – nyilván biztatásra, s éppen azok biztatták, akik a kulisszák mögött a békediktátumot készítettek elő – már a békekötések előtt egy-két évvel megszállták Erdélyt, a Körös vidékét és a Bánátot, ahol szerb „szövetségesükkel” marakodtak a Délvidékért. (Az antant vezető politikusai persze úgy tettek, mintha elleneznék Magyarország törvénytelen megszállását, ezért álszentségből kitűnőre vizsgázva néha még tiltakoztak is.)

² Kocsis, 308–309.

³ Wass, 25.

A Kolozsváron megjelenő Világ 1919. február 15-i számának *Rémuralom Erdélyben* című cikkben a következőket olvashatjuk: „Vulkánban egy bányamestert lelőttek. Lázár Farkas alispánt mindenéből kifosztották. Azokat a tisztviselőket, akik a hűségüket nem tették le, eltávolították a megszállt területekről, de ingóságikat visszatartották. Az összes magántelevonókat leszerelik és... Romániába viszik.”⁴

Egy román főhadnagy, állomásparancsnokként a Zsil völgyi Lupény vasúti állomásán, minden nap meghoztatta a magyar állomásfőnököt, mert az képtelen volt annyi vagon szenet előteremteni, mint amennyit a románok követeltek.⁵

Ugyancsak a Zsil völgye egyik állomásán egy reggel a román állomásparancsnok revolverrel kényszerítette ki egy hosszú szerelvény elindítását. Az állomásfőnök hiába bizonygatta, hogy ez életveszélyes, mert csak félannyi vonatfékező volt, mint amennyit a vagonok száma megkívánt. A vasúti pálya lejtős volt, így a szerelvény sebessége mind nagyobb lett, a fékek betűzesedtek; egy ideig sikerült mindenhol szabad pályát biztosítani az örülten száguldó szerelvénynek, végül mégsem kerülték el a szerencsétlenséget. Egy személyvonattal ütközött volna, s hogy annak több száz utasát megmenthessék, a hosszú tehervonatot a legközelebbi állomáson vakvágányra irányították. 12-15 magyar vasutas meghalt, s a szerelvény megsemmisült. Mindezt emlékezetből írtam le, mert a nagyapám ezen a vonalon volt vasúti tisztviselő, s én mint 11 éves újjonc, náluk tartózkodtam.

1918-ban az Erdélybe betörő román hadsereg a középkori 25 botütést még személyes bosszúállásként is ugyancsak osztogatta. A Majláth Főgimnáziumban tanító tanárunkat, Szporni Jánost Tövis vasúti pályaudvarán egy volt tanítványa – akkor már román tiszt – felismerte, s a tanár ott azonnal, minden tárgyalás nélkül 25 botütést kapott. A java korán már túllévvő paptanár hat hétig ágyban fekvő beteg volt utána.⁶

⁴ Magyarok c. folyóirat 1989. VI. „Mi történt Erdélyben?” 69.

⁵ Uo. 61.

⁶ A szerző saját tapasztalása.

Az erdélyi magyar középosztály gerincét törték meg azért, hogy sok ezer⁷ köztisztviselőt toloncoltak ki innen azon ürüggyel, hogy azok nem akarták letenni a hűségüket a román királyságra a békekötés előtt. (A hűségük az évszázadok alatt kialakult nemzetközi jogszokások értelmében törvénytelen követelmény volt.)

1920 márciusában az összes utcaneveket, üzletneveket, cégjelzéseket és jelzőtáblákat román nyelvűvé tették, úgyhogy amikor a Nemzetközi Békebizottság a javasolt határvonalat felülvizsgálta, az volt a benyomása, hogy ott nem laknak magyarok.⁸

Mind a történelmi, mind az etnikai elvet, mind az önrendelkezési jogot megsúfolva 1920. június 4-én Trianonban (a versailles-i Trianon kastélyban) aláírták a világtörténelmi leggyalázatosabb békediktátumát.

A határokat annak a stratégiának nevezett elvnek az alapján húzták meg, hogy Magyarországot akármire hivatkozva, de a lehetőségig fel kell darabolni. Csak ha ezt figyelembe vesszük, akkor foghatjuk fel, hogy Románia miképpen kaphatott több mint kétszer akkora területet a történelmi Magyarországból, mint amekkorára a román irredenták számítottak a világháború előtt. Ők nagyjából az 1940. évi határrevízió, az ún. második bécsi döntés alkalmával meghúzott, etnikainak tekinthető határokat tartották elfogadhatónak és kiharcolhatónak.⁹

Aki képes felfogni, az értse meg:

Románia nem azért kap 2 900 000 románra hivatkozva (ennyi román élt a Magyar Királyságban) nagyobb területet – több mint 102 000 km²-t – Magyarországból, mint amekkorára Csonka-Magyarországnak a 11 millió magyarra hivatkozva megmaradt, mert Romániát meg akarták jutalmazni. Románia e hatalmas területet azért kapta meg, mert a trianoni bűntény nyilvános szereplői (Wilson, Clemenceau, Lloyd George és a többiek) végrehajtották azt az utasítást, hogy Magyarországtól pontosan annyi területet vegyenek el, amennyit akármire (akármilyen hazugságra) hivatkozva el lehet venni tőle.¹⁰

⁷ Wass: 25. Biró: 352. 1919 és 1924. között 197.035 erdélyi menekült érkezett a trianoni Magyarországra.

⁸ Wass: 25.

⁹ Vö. Kocsis: 307.

¹⁰ Vö. Kocsis: 307–309.

137 000 km²-es Románia tehát „váratlanul és mindenki, a román politikusok számára is érthetetlenül 295 000 km²-es országgá válik. És az új ország nem nemzeti állam, hanem soknemzetiségű. A románság az összlakosságnak kb. 65%-át teszi ki.”¹¹

És mi lesz ezután a legfontosabb román nemzeti cél? A soknemzetiségű Nagy-Románia egynemzetűvé való átalakítása. Brătianu román miniszterelnök az etnikai tisztogatásnak a központi nemzeti céllá emelésével még kérkedett is: „Most aztán figyelje meg a világ, hogyan fognak Romániában a kisebbségek eltűnni!”, és ezzel még politikai ellenfele, az erdélyi Iuliu Maniu is egyetértett, így vélekedve: „Vagy mi, vagy ők...”

¹¹ Uo.

II. A MAGYARSÁG GAZDASÁGI ELSZÓRÍTÁSA 1918 ÉS 1940 KÖZÖTT

Gátlástalan politikusok zseniálisan tudnak rafinált rablásokat, gaztetteket kiagyalni, és sokszor azoknak még jogi vagy szociális, sőt emberbaráti indoklására is vetemednek. Nem más, mint azt óhajtják elérni, hogy gaztetteik a múltban elkövetett elnyomás jóvátételének tűnjenek.

A román politika ezért látta szükségesnek Trianon után nemcsak a jelen, de a múlt gátlástalan meghamisítását is.

Elképzelni is nehéz, hogy a románok micsoda rablást vittek véghez, amint lehetővé vált.

Bízunk-e már abban a románok 1919-ben, hogy Románia a Magyar Királyság területén élő 2 900 000 románra hivatkozva nagyobb területet kap Magyarországból, mint amekkora Magyarországnak a 11 millió magyarra hivatkozva megmarad, e kérdésre most ne próbáljunk meg válaszolni, mert csak a rablásokról beszéljünk. Amikor 1919-ben román hadsereg a történelmi Magyarországot felét megszállta, egészen a Dunáig, rögtön egész gyárakat szereltek le, s hogy magukkal vihessék, elrabolták a Magyar Államvasutak mozdonyait, szerelvényeit s még a javítóműhelyek felszerelését is.

Nem voltak tekintettel a magánvagyonra sem, s az állatállományt lábon elhajtották. Ma is élénken emlékszem, hogy az addig nem látott, méteres szarvú ökörcsordákat mint hajtották keresztül kicsi erdélyi falunkon Óromániába.

Garázdálkodásuk példa nélküli az európai történelemben. Még a Magyar Nemzeti Múzeum kincseit is elrabolták volna, ha az utolsó pillanatban Bandholtz amerikai ezredes, az antant katona műszaki-őjának vezetője ezt nem akadályozza meg.

Nagy-Románia kisebbségei gazdasági kizsákmányolásának a megértését azzal kell kezdenünk, hogy a gazdasági élet újosítása már az I. világháború előtti román királyságban annak a liberális pártnak a kezében volt, amely nevét meghazudtolva az állami beavatkozás szükségességét hirdette. „E pártnak – írja Hără Șandru – óriási érdekei fűződtek gazdasági előnyei fenntartásához. A román

Nemzeti Bank vezetése, rengeteg vállalkozás és különféle gyárak szolgálták a párt anyagi érdekeit.”¹²

A párt feje Ioan I. C. Brătianu többszörös miniszterelnök, gazdasági szakértője pedig Vintilă Brătianu, aki az öt bíráló erdélyi román politikusoknak jóslatszerűen odavágta, hogy bármelyik kormánynak folytatnia kell a liberális párt politikáját, ha román lelkiségük van. Ez valóban így is történt, s Nagy-Románia két évtizedes első korszaka alatt nem az állampolgári egyenlőség, hanem a román elem minden téren való előnybe juttatása (s elsősorban a magyarság létfeltételeinek a megszüntetése) volt a mindent lehengetülő fő cél.¹³

A továbbiakban látni fogjuk ezen elvnek az érvényesülését. A gazdasági életből valók a legkirívóbb példák. Egyes vidékeken nagy fellendülés volt, máshol anyagi nyomorúság keletkezett, mégpedig azért, mert a kisebbségi vidékeken adóban többszörösét fizették annak, amit a román településeken fizettek. Az iparosításban, hitelnyújtásban vagy a földreform kivitelezésében óriási különbségek voltak.

A politikai szempontoknak alárendelt román gazdaságpolitikát csak akkor érthetjük meg, ha áttekintjük a Nagy-Románia létrehozása előtti földbirtokmegoszlás adatait. Évszázadunk elején a Regátban (a Trianon előtti Romániában) a megművelhető föld 46,7 %-a volt kisbirtok, míg Erdélyben 55,4 %-a. Erdélyben volt tehát kisebb a földéhség. De nem ez a megdöbbentő.

Megdöbbentő következtetést akkor vonhatunk le, ha a Magyar Királysághoz tartozó Erdély földbirtokviszonyainak a nemzetiségi vonatkozásait vizsgáljuk. A tények: 4 097 496 katasztrális holdból 1916-ban 1 001 300 (kb. 25 %) volt magyar kézen, míg 2 672 822 (kb. 65 %) román kézen, s a maradék más nemzetiségek kezén.¹⁴ Ebből könnyen megállapítható, hogy egy magyar lélekre kb. 3/4 hold jutott, minden románra azonban egy holdon felül.

Figyelemre méltó az is, hogy a „bizonytalan egzisztenciák csoportjában a magyarság sokkal nagyobb százalékkal szerepelt, mint a románság. Minden 100 magyar keresőre 11,3 % bizonytalan, a létfenntartás szempontjából tehát egészen esetleges lehetőségekkel

¹² Birtó: 305

¹³ Uo. 306.

¹⁴ Birtó: 308.

rendelkező egyén esett, míg 100 román keresőre csak összesen 5,5 % bizonytalan egyén jutott. Így tehát az erdélyi románság proletáriátusa jóval kisebb volt az erdélyi átlagnál.¹⁵ Ugyanakkor a házi cselédek 53,8 %-a magyar, 40 %-a román volt. Milyen következtetést vonhatunk le mindebből? Elsősorban azt, hogy egy igazságos földosztás a magyar földműves osztály helyzetén javított volna! De szó sem volt ott igazságosságról: a földreform a Romániához csatolt Erdélyben a magyarságot szegényítő földrablássá vált.

Vegyük itt tekintetbe azt is, amire Bíró Sándor hívja fel a figyelmet: „Az Erdélyben érvényesített földreform mind alapelvei, mind pedig a végrehajtás tekintetében erősen különbözött a régi királyság területén végrehajtott földreformtól. A régi királyságban a reform által kisajátítható földmennyiség legfelső határa 2 000 000 hektárban volt megállapítva. Ezzel szemben az erdélyi földreform semmiféle ilyen felső határt nem állapított meg. Így a kisajátítást Erdélyben mindaddig folytatták, amíg a magyar társadalmi rétegeket román felfogás szerint elegendő mértékben megfosztották földjeiktől.”¹⁶

Különleges kérdés a székelység létfeltételeinek a felszámolása. Meg kell említenem, hogy a székelység egy része az ún. közös birtokokból – nagyrészt erdőből és közlegelőkből – jutott megélhetéshez, ennek ellenére ezeket is kisajátították. Ilyen becsstelenség volt a Csíki Magánjavak birtokainak a kisajátítása. (Ezzel kapcsolatban tudnunk kell, hogy a törökök kiűzése után a Habsburg-kormányzat határőrezredekkel létesített. Erdélyben két román – a naszódai és a karánsebesi – és egy magyar – a csíki – határőrezredet szerveztek meg, és ellátták őket közös földtulajdonnal. A földreform a két elsőt mentesítette, de a Csíki Magánjavakból 27 000 katasztrális holdat kisajátítottak. Többszöri fellebbezés után a magyarok vezetői a Népszövetséghez fordultak, rámutatva az igazságtalan megkülönböztetésre.¹⁷

A panasszal a Népszövetség évekig kénytelen volt foglalkozni. Mert a panasztevők makacsul ragaszkodtak igazukhoz, és ismételtén megújították a panaszukat.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. 310–311.

¹⁷ Bíró: 313.

Miképpen döntött a Népszövetség?

A népszövetségi tanács döntése a kormányt 51 217 hold (29 477 hektár) végleges megtartására jogosítja, a határőrök leszármazottainak pedig csak 11 651 (6704 hektár) visszaadását rendeli el. Ami az elkobzott javak kiterjedésének csak 18,5%-át, értékének pedig 1,5%-át képezi.

Annak ellenére döntöttek így, hogy a következő adatok álltak rendelkezésükre:

– A földtörvény a volt határőrvidéki ezredek vagyonszerzésének a birtokait mentesítette a kisajátítás alól; e mentesítést figyelembe is vették, ha a tulajdonosok román nemzetiségűek voltak, mint a naszódiai és a karánsebesiek.

– A törvénytelen kisajátítás már 1923-ban képviselőházi interpelláció tárgyát képezte.

– A kiscsizmizettek vezetői először 1929-ben fordultak panasszal a Népszövetséghez, s már akkor bebizonyították, hogy a kormány az ugyanolyan eredetű és természetű közvagyonot a román községek tulajdonában hagyta.

– A döntést a román kormány előbb a Népszövetséget (kétségbe vonva illetékességét), majd a panaszosokat megalázó módon (felelőtlenül hitegetve az aláírókat) halasztatgatta.¹⁸

(„A döntéshozóknak nem lehetett kétségük afelől, hogy a román kormány nemzeti elfogultságból igazságtalan kisajátítást hajtott végre, mégsem voltak hajlandók a panaszosoknak igazságot szolgáltatni. Miért leírhatatlanul felháborító ez? Mert a Népszövetség a román kormány törvénytelen intézkedéseivel, a sorozatosan törvénszegő román kormánnyal tünetően cinkosságot vállalva, megerősítette a román államférfiakat abban a hitükben, hogy a jog és az igazság csak arra való, hogy legyen mit megcsúfolniuk. Nem nehéz kimutatni, hogy a román államigazgatás és a román közélet az évek múlásával hogyan vált egyre erkölestelenebbé.”¹⁹)

A székely határőrezred 62 800 holdjából tehát csak kevés jutott a magyaroknak, így közel 100 000 székelyt károsítottak meg.²⁰

Más felháborító példák:

¹⁸ Vo. Kocsis: 340–341.

¹⁹ Uo.

²⁰ Bíró: 319.

Torda-Aranyos és Szolnok-Doboka megyékben csak a magyar birtokosok földjeit sajátították ki, a románokét nem; egyes helyeken még a román középirtokosok számát is szaporították!

A földreform-törvény alapján a magyar városok – mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Csíkszereda – külterkei tisztviselői lakások építésére kisajátították, elvéve sokszor nincstelen magyar családok egyetlen vagyonát, és azt gazdag román középosztálybelieknek juttatták, sőt kárívó módon a kisajátító bizottság tagjai egymást juttalmazták. Borszéken is így került 150 lelek – melyekre fényűző villákat építhettek – román politikusok kezére.

A kisajátítás befejezése után még 533 982 katasztrális hold maradt meg az állam rendelkezésére, amit román célokra tartottak fenn.²¹ Egyes helyeken viszont az arra rászoruló románok sem kaptak földet, mert a kisajátított birtokokat nagy vállalatoknak bérbeadták.²²

De találtak a román vezetők elég ürügyet másféle magyar vagyon elrablására is. A román alkotmány alapján az ásványi javak az állam tulajdonát képezik. A bányatörvény kimondta, hogy a bányák is ásványi javak. Így 1924 után ez a magyarok kezén levő vagyon is állami tulajdonná vált. Viszont 1927-ben egy rendelettel a román mókok tulajdonában levő aranybányákat továbbra is azok birtokában hagyták. (Ezek Trianon előtt is az ő tulajdonukban voltak.)

1934-ben a világgazdasági válság következtében nehéz helyzetbe jutott adósok megsegítésére hozott törvény nem terjedt ki a jogi személyekre és a közbirtokosságokra (melyek magyar vagyonok voltak), de a már tárgyalt naszódai és karánsebesi román földtulajdonosokon segített.

A kisajátítások és rekvirálások is a magyarságot károsították. 1938 végén jelent meg a katonai határőrzet felállításáról szóló törvény, melynek végrehajtása magyar lakosságú területeket érintett, ahol a hadvédelési célokra szükséges ingatlanokat minden ellenszolgáltatás nélkül át kellett engedniük.

Hasonló módon juttatták a román turisztikai hivatal tulajdonába a székelyföldi gyógyfürdőket épületeikkel egyetemben. Egyszerűen a tulajdonos községi tanácsokat feloszlatták, s az odahelyezeti

²¹ Bíró: 320.

²² Bíró: 345.

román tisztviselőkből új tanácsot neveztek ki, amelyek azután megszavazták az átadást.²³

Bíró Sándor arra is felhívja a figyelmet, hogy a földreform végrehajtása alkalmával „voltak olyan esetek, amikor a magyar parasztság kárára elkövetett igazságtalanságokat a román hatóságok is elismerték. Mikor azonban a jóvátételt kimondó bírói határozat végrehajtására került sor, a román hatóságok megtagadták a határozat végrehajtásának a biztosítását.” Példának a Haró községben történeteket hozza fel²⁴: „A község 126 katasztrális hold legelőjét, mely dévai csángóké volt, a járási kisajátítási bizottság a kisajátítás alól mentesítette. A megyei bizottság azonban ellenkező értelmű döntést hozott, és a legelőt kisajátítva, felosztotta a harói románoknak, a dévai és harói görögkeleti egyházaknak, valamint más intézményeknek.” A magyar parasztok tovább fellebbeztek, mégpedig sikerrel. De a megyei agrárbizottság „hetekig húzta a végrehajtást”, majd hosszú huzavona következett. A dévai polgármester rendeletben semmizte ki a harói magyarokat, de a temesvári ítéletábrla a magyarok fellebbezést tartotta jogosnak.

Am az ítéletábrlai döntés után a földmérésrel foglalkozó hét dévai csángót egy 100–120 fönyi felfegyverzett harói román földműves körülfogta, agyba-föbe verte, s a sebesült Molnár Pétert a Marosba taszították, ahol megfulladt. Mindezek után „a földművelődésügyi minisztérium az erőszakos románoknak a fellépését jóváhagyta.”

Hasonló eset történt Kolozs megyében, ahol Szentkirály magyar közbirtokosságának legelőjére Székelyjő románjai szemet vetettek, s ezért azt kisajátították. Az ügy hét évig vándorolt egészen a Semmitőszékig, de ekkor a román földművelődésügyi miniszter utasította a esendőrséget a legfelsőbb bírói határozat végrehajtásának megakadályozására.²⁵

Ehhez hasonló esetek máshol is voltak!

A Magyarország felé eső határsávban „gondoskodtak arról”, hogy egyetlen magyar se kaphasson földet, így 111 román telepet

²³ Bíró: 326.

²⁴ Bíró: 324–325.

²⁵ Bíró: 325.

létesítettek, 4973 családdal, családonként 13,9 holdas átlagos birtokkal, összesen 69 223 katasztrális holdon.²⁶

Hivatalosan soha nem közölték a kisajátítással kárt szenvedettek és a földhöz juttatottak nemzetiségi megoszlását. Észak-Erdély visszatérése után viszont a magyar hatóságok összeállítottak a dokumentumok alapján egy összegezést, amelyből tudjuk, hogy 46 069 magyar nincstelen jutott pár hold földhöz, ezzel szemben több mint ötször annyi román (242 540) jutott a megélhetéshez szükséges jelentős birtokhoz, azaz 5-20 holdhoz.

A magyar földművesnek földvásárlási lehetősége sem volt, hisz a földreform-törvény 47.§-a és más hasonló rendeletek során az 50 hektáron felüli eladásra kerülő birtokokra a román államnak elővételi joga volt. Később a magyar lakta vidékeken minden ingatlanra érvényesítették a román állam elővételi jogát.²⁷

Tehát a magyar földművelő rétegnek gazdasági téren minimális lehetőségei voltak (háziipar, bér munkásság, mezőtermelés), az erdélyi román parasztságnak a Trianon előtti, ehhez képest kitűnő lehetőségeivel szemben.

A Székelyföldön olyan kíméletlenül gyötörték a lakosságot a Regátból oda kinevezett községi, városi és megyei tisztségviselők, hogy a székelyek tömegesen költöztek Bukarestbe, Ploesht-be és más városokba, ahol „mint ezermesterek” boldogulni tudtak. „Ugyanakkor pedig a régi királyság román területeiről egy ellenkező irányú vándorlás kezdődött meg: tisztségviselők, tanítók, jegyzők és más román állami közegek nagy számban lepték el a székely falvakat és városokat. Az ő számukra létesítették azokat a román templomokat, melyeket a székelyeknek kellett felépíteniük.”²⁸

De a székelyek nemcsak a régi Romániába vándoroltak ki. 1936-ban csupán Háromszék megyéből 109 székely vándorolt ki Amerikába.²⁹

A román hivatalos adatok szerint 1924-ben a Regátból 811, Besszarábiából 1425, Bukovinából 2361, Erdélyből pedig 18 015 lakos vándorolt ki Amerikába.³⁰

A székelyföldi hallatlan elszegényedésnek másik következménye a születések csökkenése volt. De a székelyföldi népszaporulatot nemcsak az elszegényedés csökkentette. A 30-as években a román állam bevezette a „surori de ocrotire”, vagyis a gondozó-védő nővérek hálózatát. Ennek tagjai sajátos kiképzést kaptak a székely népszaporult csökkentésére.³¹ Nem tűnik meglepőnek mindezek ismeretében, hogy Udvarhely megye átlagos szaporodása 1930-ban 8,1 ezrelék volt, 1938-ra viszont már 6,9-re csökkent.

A tervszerűen elszegényített, tönkre tett székely megyékben csak az értékesítő szövetkezeteknek köszönhetően mutatható ki némi javulás. Miért? Az igazságügyi minisztériumnak egy 1922. évi rendelete megengedte, hogy a magyar szövetkezetek a régi magyar törvények alapján tovább működjenek, tehát önkormányzatuk megmaradt, de a román szövetkezeteknek nyújtott kedvezményekben (pl. kedvezményes hitelben) nem részesültek. Az 1929-es szövetkezeti törvény az állami ellenőrzést bevezette, de a régi önkormányzatot 1938. szeptember 1-ig meghosszabbította.

Így jöhetett létre például a Maros megyei Földműves Szövetség és a Transsylvania tejfeldolgozó telep.

Utóbbi a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége alapította 1936-ban Marosvásárhelyen. „A tejfeldolgozó telep – írja Bíró Sándor – a dániai módszerrel dolgozott. Eleinte 17 község szállította a tejet. Később már 72 szövetkezet kapcsolódott bele a tejszállítás munkájába, melynek eredményeképpen Vásárhelyen kitűnő vajot tudtak gyártani. A Szövetkezet működése következtében a tej ára is megjavult, a gazdák jövedelme megnövekedett, és az 1934-es árakhoz képest a beszállított mennyiségért 2 év múlva már 2 065 062 lejtel többet kaptak.”³² 27 képviselőjük közül 6 a Regátban volt, s kivételük Angliát és Palesztínát is elérte. „Kötelékébe kapcsolta a szomszédos Kisküküllő megyei, sőt Kolozs megyei szövetkezeteket is. Az Udvarhely megyei tejszövetkezetek számára 1937-ben Székelykeresztúron külön tejközpontot szerveztek, amely a marosvásárhelyi minta szerint kezdte meg munkásságát.”³³

De a kedvező körülmények mihamar megszűntek. Az 1938. június 23-án megjelent új szövetkezeti törvény már felállította a

²⁶ Bíró: 324.

²⁷ Bíró: 333.

²⁸ Bíró: 330.

²⁹ Bíró: 330.

³⁰ Bíró: 334.

³¹ Domokos: 78.

³² Bíró: 331.

³³ Uo.

Nemzeti Szövetkezeti Intézetet, és minden szövetkezetet ennek rendelt alá, így a magyar szövetkezetek fejlődése megtört. A nemzetgazdasági miniszter bármely szövetkezet igazgatóságát indoklás nélkül feloszlathatta, és helyükbe 7 tagból álló igazgatóságot nevezhetett ki. S a magyar szövetkezetek régi jelentősége meg is szűnt, mert a magyar szövetkezeti központok csak úgy maradhattak meg, ha az igazgatóság tagjainak felét és a központi igazgatót a nemzetgazdasági miniszter nevezi ki. Ez teljes románosítás volt, így a magyar szövetkezetek magyar gazdasági érdekvédelmi tevékenységet többé nem fejthettek ki.³⁴

Mindezekhez tegyük hozzá, hogy a Trianon előtti Magyar Királyságban a román lakosság ellen semmiféle hasonló, a gazdasági életből való kiszorításukat elérni aknó intézkedést nem hoztak.

Az adópolitikával foglalkozzunk a továbbiakban. Látni fogjuk, hogy az adópolitika egy nemzeti kisebbség állandó kizsákmányolását is lehetővé teszi. 1924-től 1926-ig Erdélyben az egyenesadó 205 millió lejjel több volt, mint Óromániában, melynek pedig vagy 3 millióval több lakosa volt. Ugyanezen időben a globális adó Erdélyben 72 %-kal emelkedett, Óromániában csak 31,3 %-kal, de például Csík megyében 76 %-kal, Udvarhely megyében 86,5 %-kal, Háromszéken pedig 110 %-kal.

Az országos adóbehajtás átlaga az 1934-35. esztendőben a kivett összeg 72,9 %-a volt, de a Regátban 25 és 60 % között ingadozott, a székely megyékben pedig 60 és 120 % között mozgott,³⁵ (Csíkban 121,65 % volt.) Mindezt pedig egy tervszerűen elszegényített székely-magyar kisebbséggel tették! 1925 és 35 között a Székelyföld szarvasmarha- és sertésállománya jelentősen csökkent. „Udvarhely vármegyében 1925-ben még 55 907 szarvasmarha volt, 1935-ben pedig csak 40 470, ami 23%-os esökkenést mutat. Háromszék megyében ez idő alatt a szarvasmarha-állomány 54 638 darabról 38 074-re, tehát 30%-al esett vissza. A tejelő tehének száma ugyanekkor 22 959-ről 17 470-re zuhant.”³⁶

A magyar munkásság helyzete az 1930-as világgazdasági válságig tûrhető volt, ámbar a munkásvédelmi intézkedések végrehajta-

sánál csak a román nemzetiségû munkás érdekeit védték. 1930 után azonban a magyar munkásság kiszorítása megkezdődött. A magyar vasutasokat a nyelvvizsgák ürügyével nagy számban boesátották el. Ők nyomorúságba kerültek családjukkal együtt, mert nyugdíjat csak 57 éves koruk betöltése után kaptak. „Akik a nyelvvizsgát sikerrel letették, azok is állandó bizonytalanságban éltek, mert a Semmitószék elvi döntése szerint a nyelvtudást bármikor felül lehetett vizsgálni.”³⁷

1934-ben megszavazták a hírhedt nemzeti munkavédelmi törvényt, mely a gazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb magánjogi társaságokat arra kötelezte, hogy a törvényben meghatározott csoportok mindenikében (főtisztviselők, mûszaki vezető személyzet, képesített munkások, napszámosok) legalább 80 %-ig román állampolgárt alkalmazzanak; az igazgatóság, végrehajtó- és felügyelő bizottságokban pedig 50 %-ig. Román állampolgárt? Miért ne ragaszkodhattak volna ehhez, kérdezhetnénk. A végrehajtásnál derült ki, hogy egészen másról van szó: hogy az állampolgár alatt fajrománt kell érteni. Hogy mennyire vették komolyan a fasiszta értelmezést? A törvény végrehajtását ellenörző bizottság 298 vállalatot összesen 24 millió lej büntetéssel sújtott, s az első négy év alatt 261 vállalatot kizárt a közszállításokból.

A magyar munkásságnak az állami intézményekből való kizárásának, majd a magánvállalatokból való kiszorításának előzményei az Alexandru Vaida-Voevod által indított „numerus valachicus” mozgalomhoz fûződnek. „Vaida valószerûitlen adatokat közölt a kisebbségnek a gazdasági életben elfoglalt szerepérõl, és követelte, hogy a gazdasági élet minden területén az »óslakó románok« megfelelő arányban foglalják el helyüket.”³⁸

Bármennyire hihetetlenül hangzik, az erdélyi nagyvállalatok, gyárak és üzemek tulajdonosai már Trianon előtt sem magyarok, hanem nagyrészt németek és zsidók voltak. „A magyar uralom alatt a zsidók magyaroknak vallották magukat. A román népszámlálás és gyakorlat azonban következetesen mindig külön nemzetiségnek tekintette õket, s mindent megtett, hogy e megkülönböztetés következményeit maguk a zsidók is levonják.”³⁹ Sokan valóban el-

³⁴ Biró: 332.

³⁵ Biró: 327.

³⁶ Biró: 328.

³⁷ Biró: 336.

³⁸ Uo.

³⁹ Biró: 337.

szakadtak a magyarságtól, de voltak szép számmal olyanok is, akik kitarítottak, és inkább megfizették a büntetéseket, de nem boesátor-
ták el magyar munkásaikat.

Az igen jelentős magyar kisiparosság még a földműveseknél is foytogatóbb adópréssbe került.⁴⁰ „1924–26-ig az iparosok és kereskedők adója a régi román királyság területén 11 %-kal csökkent, Erdélyben azonban 24,6 %-kal emelkedett.” (Csikban 31 %-kal, Háromszéken 42 %-kal.) Az 1929. december 25-én közzétett új adótörvény alapján a forgalmi adót 5-szörösére, de például a szászrégeni magyar iparosoknak az adóját az előző évhez viszonyítva 4-, 5-szörösére, sőt 10-szeresére emelték. Sok kisiparos visszaadta iparengedélyét, s elköltözött Oromániába vagy kivándorolt Amerikába.

Az adóbehajtási átlag nyagányú alakult, mint a földműveseknél. Az inasok és segédek száma is jelentősen csökkent. A hitellel való megsegítés csak fajrománoknak járt: 1936-ban a magyar ipartestületeket feloszlatták, s azok vagyona a munkakamarák kisipari osztályáé, tehát román kisiparosoké lett.

Az erdélyi kereskedelem nagy része magát magyarnak valló zsidók kezében volt, így az iparnál ismertetett foytogatón magas adót kellett fizessék. A magyarellenes hátrányos megkülönböztetésre példa, hogy a cégtábláért városban 500, falun pedig 200 lej kellett fizetni, de a magyar nyelven írott cégtáblák után 8000 lej községi adót rőttak ki. (1937-ben a magyar nyelven írott cégtáblákat mégis betiltották.)

A kereskedelmi vállalatok alkalmazottaink a románosítása már nagyon korán megkezdődött. A nagyszebeni Kormányzó Tanács már 1919-ben rendelettel kötelezte a magyar pénzintézeteket, az ipari és kereskedelmi vállalatokat, hogy igazgatóságaikba román tagokat is válasszanak be, s azoknak bizonyos számú részvényt adjanak, persze ingyen.

A kereskedelem számára, tudjuk, a hitel létkérdés. A magyar bankok 1919-ig természetesen Budapesthöz kapcsolódtak. „A legnagyobb részük úgy is szerepelt, mint a budapesti bankok fiók-vállalata. A hatalomváltozással a budapesti kapcsolat leltelenőné

vált. Így a bankok átszervezése után saját lábukra állottak, és próbálták üzletmenetüket a megváltozott viszonyokhoz alkalmazni.”⁴² Miképpen? Megkísérelték, hogy „a magyar nemzetiségű bankokat egy szövetségbe tömörítsék. A szövetség Erdélyi Bankszindikátus néven meg is alakult. A román kormány azonban nem engedte meg működését, s ezért megalakulása után csakhamar megszűnt. 1923. december 13-án végre sikerült Kolozsváron a nagy nehezen megszerzett engedély birtokában újjáalakulnia. Az újjáalakulás pillanatában 98 tagintézetet foglalt magában, amelyek összesen 228 000 000 lej saját tőkével rendelkeztek.” De a Román Nemzeti Banktól visszleszámítolásra kapott hitelük a 228 millió alaptőke ellenére csak másfélmillió. 1925-ben pedig 322 millió saját tőke ellenére 19 millió lej volt (tehát az alaptőke 1/16 része), amikor a román bankok alaptőkéjük kétszeresét, sőt háromszorosát is megkapták. Mit tehettek ilyen helyzetben a magyar bankok? Természetesen „csak magas kamatláb mellett voltak képesek hitelt nyújtani, s így a magyar kereskedelmi élet alapjában véve az egész román uralom alatt nélkülözöte a hitel nagy jelentőségű támogatását.” 1935-ig sok bank megbukott. Hozzátartozik az igazsághoz, hogy utána a magyar bankok külföldi hitelt kaptak, s így a további bukásokat sikerült elkerülniük.⁴³

Az erdélyi értelmiségi osztály különféle rétegei sorsáról (a magyar politikai és közművelődési élet vezetői és szellemi foglalkozásúak: ügyvédek, orvosok stb.) nehéz szólni, hiszen megsemmisítésükről van szó. „A magyar értelmiségi osztály rétegei közül gazdasági téren leghamarabb a magyar közép- és nagybirtokos osztály ment tönkre. A földreform velük szemben könyörtelenül járt el.”⁴⁴

Az állami tisztviselők sorsa hogyan alakult?

„A román megszállás kezdetétől a trianoni békeszerződés aláírásáig a magyar tisztviselők nagy része már elveszítette állását és megölhetését. Ugyanis amint a román katonai hatóságok a területeket megszállották, azonnal követelni kezdték az ott lévő tisztviselőköt a román államnak járó hűségeskü letetését. A magyar tiszt-

⁴⁰ Biro: 338.

⁴¹ Biro: 340.

⁴² Biro: 345.

⁴³ Biro: 338.

⁴⁴ Biro: 340.

viselők nagy többsége, a *Hágai Konvenció* 45. szakaszára hivatkozva, a követelés teljesítését megtagadta. A Konvenció szóban forgó szakasza szerint ugyanis tilos az ellenséges hatalomnak »a megszállott terület népességét hűségeskü letételére kötelezni«. A román hatóságok erre kijelentették, hogy azok a tisztviselők, akik az esküt megtagadják, állásukat és nyugdíjigényüket elvesztik, az ügyvédek és közjegyzők pedig működésüket nem folytathatják. Az elbocsátott tisztviselők közül sokan áttelepültek Magyarországra. Az Erdélyben maradtak nyomorban éltek.⁴⁵

1923 elején az elbocsátott tisztviselők segélyezésére gyűjtést akartak indítani, de a hatóságok ezt nem engedélyezték.

A békekötés előtt hűségesküt tett köztisztviselők 1-2 évenként újabb és újabb román nyelvű vizsgát kellett tenniük, s a „nem megfelelőket” azonnal az iskolákból kikerülő románokkal helyettesítették. A román nyelvet jól ismerő, tehát magabiztos magyarok hiába fordultak a bíróságokhoz, mert azok a nyelvtudást soha nem engedték bizonyítani. Így 1930-ban csak 1700 körüli volt a magyar köztisztviselők száma.⁴⁶

A Trianon előtti Magyarországon a bíróságok – beleértve a Magyar Királyi Kúriát, a Királyi Ítéltáblát – bírói közt románok mindig voltak, ugyanúgy, mint a minisztériumok felső rangsorában is, az alsóbb hivatalokról nem is beszélve. Ilyesmirel Nagy-Romániában még álmodni sem lehetett.

1938-ban az ügyvédek megtagadták a nyelvvizsgára jelentkezést, mire az ügyvédszövetség bosszúból a fiatal magyar ügyvédeknek az ügyvédi kamarákba való felvételét megtiltotta.

A szabadpályán működőket sem kímélték! Például egy nagyon szerényen vegetáló kolozsvári ismert magyar orvos adója tízszer annyi volt, mint az igen jól kereső országos híru tudósspecialistának, dr. Pop Liviusnak.

Az orvosi egyetemre jelentkező magyar fiatalokat a felvételi vizsgán kíméletlenül kibuktatták. De a kolozsvári egyetem román orvostanhallgatóinak legnagyobb része „1935-től kezdve már a vasgárda szervezetébe tartozott, amely nagy tevékenységet fejtett ki a kisebbségi jelölteknek az orvosi pályáról való elriasztásáért”.⁴⁷

⁴⁵ Bíró: 350.

⁴⁶ Domokos: 81.

⁴⁷ Bíró: 356.

Idézzük e fejezet befejezésképpen a Bíró Sándor szavait, aki azt mondja ki, hogy „eljött egy időpont, amikor úgy látszott, hogy a magyar értelmiségiek további életfenntartása lehetetlen.”⁴⁸ Igen, nem csodálkozhatunk azon, hogy a 30-as években Kolozsváron a magyar öngyilkosok száma háromszorosa volt a románokénak.

Makkai Sándor erdélyi református püspök 1935-ben azt mondta, hogy ilyen körülmények között *nem lehet* elviselni a kisebbségi sorsot. És mégis elviselték!

⁴⁸ Bíró: 357.

III. A MAGYAR NYELVHASZNÁLAT NAGY-ROMÁNLIÁBAN

Az 1868. évi 44. törvénycikk értelmében Magyarországon a magán és üzleti életben, sajtóban, postán, vasúton, de a községi, városi és vármegyei gyűléseken, hivatalokban, sőt lehetőség esetén a bíróság előtt is a kisebbségek nyelvhasználata majdnem teljesen korlátlan volt.

„De a magyar nemzetiségi törvény nyelvhasználatra vonatkozó gyakorlatán kívül – írja Bíró Sándor – a román uralom alá jutott magyarságnak a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata is szép lehetőségeket helyezett kilátásba.⁴⁹ E határozatok 3. pontjában a román nemzetgyűlés kimondta, hogy „mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.”

Mi történt a valóságban?

Az első csemények között olyan is volt, amelyből derülhető következtetést is lehetett volna vonni. „1919. január 24-én megjelent a nagyszombeni Kormányzó Tanács I. számú dekrétuma, amely a románok által megszállt területen a román nyelvet hivatalos nyelvenek minősítette, de ugyanakkor a más népek számára érvényben levőnek írta elő a történelmi Magyarország országgyűlése által elfogadott 1868. XLIV. törvénycikket. A változott helyzetnek megfelelően a törvényben természetesen románt kellett érteni a magyar állam helyett. E szerint tehát a magyarok ugyanazon jogokat kapták, melyeket annak idején a románok a magyar állam területén élveztek.”⁵⁰ De ezen felül mindezt az 1919. december 9-én Párizsban aláírt kisebbségi szerződés és maga a Trianoni Békeszerződés is nemzetközi garanciával biztosította.⁵¹

És a gyakorlatban?

Rövid ideig a román hatóságok valóban elfogadták magyar nyelvű beadványokat, a községekben is meg volt engedve a lakosság anyanyelvének használata, bár a katonai hatóságok – mint már említettem – a helységek és utcák neveit azonnal románosították.

⁴⁹ Bíró, 359.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Bíró, 359.

De 1920 után megváltozott a helyzet! A Trianoni Szerződés aláírása és a Kormányzó Tanács feloszlatása után, már 1921 januárjában – bizonyára titkos megegyezés alapján – az igazságügyi minisztérium kolozsvári főigazgatósága valamennyi bíróságot kötelezte, hogy szóban és írásban kizárólag a román nyelvet használják. A következő évben ugyanott a telekkönyvi hatóságoknál rendelték el ugyanezt. Ezután hógörgeteg módjára mind több és több iroda falát lepte el a felszólítás: „Csak románul beszéljtek!”

1938-ban már súlyosan büntették a magyar beszédet hivatalokban, s az utcán bántalmazták a magyarul megszólalókat.⁵²

Még a 20-as évek elején magyar falvakban – a legtöbb magyar faluban senki se tudott románul egy szót se – a lakosság a község-házán magyarul beszélhetett, de a jegyzők rövidesen „rendeletet kaptak a kizárólagos román ügyviteli nyelv használatára és a jegyzőkönyvek, anyakönyvek stb. kizárólagos román nyelven való vezetésére”.

Az 1923-as új román alkotmányban a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan semmiféle intézkedés nem volt.⁵³ A közigazgatás egységesítéséről szóló 1925-ös törvény pedig azt mondja ki, hogy a törvényhozási tanács dönt „azokban az esetekben, amelyekben szükségesnek látszik, hogy a népesség és helyi közigazgatási közegek közötti érintkezésben kisebbségi nyelv használata engedélyezve legyen.”

A Maniu vezette parasztpárt ekkor még tiltakozott a kisebbségek anyanyelv használatának a korlátozása ellen. „Én azt követeltem a kisebbségek számára – szónokolta Iuliu Maniu –, hogy azok, akik az állam nyelvét nem értik, beszélhessenek saját anyanyelvükön a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban.” Ezt szónokolta bizony Maniu mint ellenzéki politikus, de uralomra kerülésük után, 1929-ben olyan új közigazgatási törvény született, amely a kisebbségi nyelveknek a közigazgatásban való használatát meg se említette. A végrehajtó hatalom helyi kalózai ezért egymást túllícitálva tilthatták be a magyar nyelv használatát.

1936-ban újból a liberális párt került hatalomra, s új közigazgatási törvénye már szigorú megtorlást rendelt el a közigazgatásban magyarul megszólalók ellen.

⁵² Uo. 360.

⁵³ Uo. 360.

A bíróságok 1921-től kezdve csak román nyelvű beadványokat fogadtak el, bár némely helyen a tárgyalásokon tolmácsokat is használtak.

Egy 1938. évi rendelettörvény rendelte el a hivatalokban a román nyelv kizárólagos használatát, s egy hónaptól két évig terjedő fogházbüntetést és pénzbüntetést is előírt arra az esetre, ha a tisztviselők szóba állnak kisebbségi nyelven az ügyfelekkel.

Igen szigorúan büntették a magyar helységnevek használatát nemcsak az újságok cikkeiben, de még az újságok neveiben is. Így terjedt a *Nagyvárad* című újságból *Szabadság*.⁵⁴ A filmekre vonatkozó rendelet előírta, hogy a hangos filmek nyelve Románia egész területén nem lehet más, mint az „egyetemes kultúrnyelv”. Kikiáltók, árusok, piaci kofák nyilvános helyen csak románul ajánlhatták árujukat, nem is beszélve a kiragasztott reklámokról. Az egyházi és az iskolai életben a magyar nyelv használatának korlátozását a megfelelő fejezetekben tárgyaljuk.

1938 körül, amikor a külpolitikai helyzet kényszerhelyzetbe hozta a románokat, az ún. kisebbségi státútum több engedményt adott a helységnevek használatának kérdésében, de ez csak a külvilág megtévesztésére szolgált, a valóságban semmi nem változott.⁵⁵

⁵⁴ Bíró: 361.

⁵⁵ Bíró: 368.

IV. A MAGYAR EGYHÁZAK HELYZETE

A romániai katolikus egyháznak a helyzete kaotikus volt, mert Romániának nem volt a Vatikánnal diplomáciai kapcsolata. A tárgyalásokat az Averescu-kormány kultuszminisztere, Octavian Goga (a költő) még 1920-ban elkezdte, de csak csúrték-csavarták a dolgot, míg végre az újra uralomra került Averescu-kormány 1926-ban megkötötte a konkordátumot, melyet viszont csak 1928-ban ratifikáltak.

Milyen volt ez a konkordátum?

A konkordátum szerint Romániában bármilyen szertartású katolikus vallás szabadon gyakorolható. Az 1,33 milliónyi görög katolikusok (közülük 231 214 magyar nemzetiségű) „a balázsfalvi, fogarasi, nagyvárad, lugosi és szamosújvári püspökségek mellett még egy püspökséget kapnak északon, az állam és a Szentsek által közösen megállapítandó városban”, az egymillió feletti római katolikusnak (erdélyiek és moldvaiak, nagy többségük erdélyi magyar) az érseksége Bukarestben lesz, és még 4 püspökségük Gyulafehérváron, Temesváron, Jasi-ban (Jászváros) és Szatmárnémetiben (mely a szatmári és a nagyvárad püspökség egyesítésével jön létre). Jellemző, hogy míg a görög katolikus püspökök mindannyian, addig a római katolikus egyházfők közül csak a bukaresti érsek tagja a szenátusnak.

A püspököket a pápa nevezi ki, de a kinevezés csak akkor válik hatályossá, ha a kormány nem emel politikai kifogást. Az egyházak jogi személyek, és joguk van elemi és középfokú iskolákat fenntartani, de csak a közoktatásügyi miniszter felügyeletével és ellenőrzésével.

Románia elismerte a Regátban már régen működő katolikus szerzetesrendeket, ha tagjaik román állampolgárok és előjárójuk az országban lakik. Ezáltal a Moldvában működő Szent József provincia 10 plébániájával és filiáival együtt elismerést nyert.

De rendkívül súlyos volt a moldvai római katolikus magyarok (csángók) helyzete már Trianon előtt is. Papjaik hosszú ideig olaszok voltak, akik előszeretettel üldözték a magyar nyelvet, ezért a csángó-magyarok magyarságának megtartásában nagy szerepe volt az Erdélyből folyamatosan érkező kántoroknak. Az olasz papok

gyen szíves a konkordátum szövegéhez a következő ártatlan megjegyzést fűzni: „a katolikus egyház a 9. szakaszban felsorolt szervezeteken kívül nem gyakorolhat jogi személyiséget”.

A diplomáciai ügyekben bizonyíthatóan nem járatos nuncius teljesítette a kérést, s ezzel tulajdonképpen a Szentszék nevében engedélyt adott a Római Katolikus Status üldözésére és felszámolására. Ugyanis a konkordátum 9. szakasza, melyre a ravasz román politichikus felhívta a figyelmét, így hangzik: „Az állam a törvényes hierarchikus hatóságaitól képviselt katolikus egyháznak elismeri jogi személyiségét az állam közjogának megfelelően. Következésképpen a plébániák, főesperességek, kolostorok, káptalanok, prépostságok, apátságok, püspökségek, érsekségek és a többi kánonilag és törvényesen megalakult szervezetek, jogi személyek és bármely természetű javaik teljes tulajdonjogát garantálja az állam a királyság alkotmányának megfelelően, a törvényes hierarchikus hatóságai által képviselt katolikus egyház számára.”⁶¹ E szakasz felsorolásába beleértendő a Status, de a konkordátum megfogalmazói elmulasztják néven nevezni. E mulasztást próbálják kiharcolni Ghibuék Dolci nuncius - nyilván nem tudatos - cinkosságával.

A vallásügyi minisztérium 1931-ben Ghibu elnökletével a Status ügyének kivizsgálására „történelmi jogi bizottságot” nevezett ki.⁶²

Ghibu módszerei pedig zseniálisak. „A román nemzetiségű római katolikus egyetemi tanárokat azzal bízza meg, hogy memorandumban kérjék XI. Pius pápától a Status felszámolását. Mivel vádolják? A román vádlóknak legkönnyebb saját vértüküket a Statusra ruházni. Ők román nacionalista célok érdekében támadják a Status-t, tehát mi mással vádolhatnák, mint magyari nacionalizmus-sal. Egyébként is jellemző e korra, hogy mindazokan a büzös ter-veket, amelyeket soha senki nem hajtott végre, és nem hajthatott soha senki végre, mert nem is léteztek csak a Magyarország-ellenes propagandahadjárat ötletemestereinek tudatában”, ezeket a képtelen terveket „a román kormányok – a Ghibuék támogatásával – próbálják megvalósítani. Ilyen terv a Római Katolikus Status megszüntetése is, hisz a magyar állam ugyan a valóságban nem számolta fel a román egyházak autonómiáját”, de a konkordátum román propaganda szerint „nemcsak megsérti az autonómiákat, de fel-”

akarja számolni a nem magyar nemzeti egyházakat, miképpen a nem magyar iskolákat is, miképpen magukat a nem magyar etnikumokat is.”⁶³ Hát Ghibuék hozzálátnak ama tervek végrehajtásához.

Különös, de igaz, hogy Ghibu a Római Katolikus Status-t a Szentszék cinkosságával akarja felszámolni. A Szentszéknek a román kormánnyal kötött konkordátuma, valamint a Dolci nuncius révén megszerzett ama módosítás bizonyítja, hogy a Szentszék tisztségviselőit könnyű félrevezetni.

Ámde Ghibu azt tapasztalja, hogy a Status erősebb ellenfél, mint képzelte. Túlságosan nagy a tekintélye, a védettsége. Több évszázados múltja miatt igen nehéz Ghibunak és segítőársainak befektetni. „Kockázatos a Status-t a kormánynak törvénytelen eszközökkel megtámadnia, Ghibu végül mégis úgy dönt, hogy ráveszi a miniszterelnököt egy ilyen – vakmerő és eléggé esélytelen – támadásra.”⁶⁴ Ebben igen ravasz, de megalapozatlan érveket ajánl a kormányfőnek: „Mivel a Statusnak nincsen törvényes és kanonikus alakja, és mivel a román államra nézve kimondhatatlanul veszedelmes szervezetnek bizonyult, azonnal fel kell oszlatni, és azokat a vagytonokat, amelyeket jogtalanul kezelt, az államnak kell átvennie, és az állam adja át a bírásokra jogosult tényezőknek, elsősorban a kolozsvári egyetemnek. Mivel pedig a Status jogilag nem létező alany – utal a konkordátum IX. szakaszának módosítására –, az állam azt minden formalitás nélkül, egyszerű rendelettel megteheti.”⁶⁵ A kormányfő nem mer önkényesen támadni. „Megtárgyalja az ügyet a képviselőház jogi bizottságával is. Utóbbi szerint a Status ellen ilyen gyermekes érveléssel nem lehet fellépni, s azt ajánlja, próbáljanak ez ügyben kompromisszumot kötni a Szentszékkel; legyenek óvatosak, fő gondjuk az legyen, hogy a Szentszék ne döbbenjen rá, mekkora hibát követett el a konkordátum megkötésével.”⁶⁶

A Ghibu uszítására a telekkönyvi hatóságok több helyen a Status vagyont az államra írták, de a Status képviselői erőteljesen tiltakoztak a jogtalan erőszakosságok ellen, s a kormány kérésére

⁶¹ Vö. Biró: 376.

⁶² Biró: 377.

⁶³ Kocsis: 345.

⁶⁴ Vö. Kocsis: 346.

⁶⁵ Biró: 377.

⁶⁶ Kocsis: 346–347.

Ghibu javaslatát a képviselőház jogi bizottsága kivizsgálta, s véleményük az volt, hogy az 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés pontjai módot adnak a magyarok védekezésére, s ha őket a Szentszék támogatni fogja, a román kormány igen kellemetlen helyzetbe kerül.⁶⁷ Erre Nicolae Iorga történész, akkori miniszterelnök, 1932 februárjában kijelentette, hogy a kérdést a Szentszékkel fogja rendezni, és tárgyalónak nem Ghibut, hanem egy katolikus politikust fog felkérni. Az előzetes tárgyalások Bukarestben voltak, a végleges megegyezés Rómában, ahol Pacelli bíboros volt a Szentszék képviselője.

Pacelli bíboros nem áll ki a Status jogai mellett. De örül, hogy a román tárgyaló fél hajlik a kompromisszumra. „A Szentszék tehát a Status-vitában, azaz a konkordátum IX. szakasza értelmezésének kérdésében sem hajlandó egyértelműen állást foglalni a romániai római katolikusok döntő többségét követő magyar hívők mellett. Mert biztos abban, hogy e hívőket már nem vezítheti el? Talán. Érthetetlen viszont, hogy nem kéri számon Pacelli bíboros a Szentszék nevében a román kormány képviselőitől, hogy nem valósul meg semmi abból, amit a konkordátum megkötésekor a román fél ígért.”⁶⁸

Rómában a 2 román tárgyaló újabb követeléssel jött elő, mégpedig azzal, hogy Kolozsváron az egyetem mellett templomot a román görög katolikusoknak adják át, amit – a Status képviselőiben jelen levő – Gyárfás Elemér és Balázs András elutasítottak, de végül hozzájárultak ahhoz, hogy vasárnap és ünnepeken 11 órakor román görög katolikus pap misézhesen.

A Római Egyezménynek nevezett megállapodás szerint végül a Status helyett a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsa jön létre. Az Egyezmény szerint a Status vagyona és alapjai a gyulafehérvári római katolikus egyházmegye tulajdonát képezik, a bukaresti érsek felügyelete és a román állam ellenőrzési joga mellett. A jövedelmet nevelési, iskolai és vallási célokra kell felhasználni.

⁶⁷ Biró, 377.

⁶⁸ Kocsis, 347.

Ghibu ebbe nem nyugodott bele, tovább acsarkodott, sőt elérte, hogy a kolozsvári román törvényszék visszautasítsa az egyezményt.⁶⁹

Pop Valér, akkori külügyminiszter, akit Ghibu azzal vádolt, hogy a Status-vitában túlságosan engedékeny volt, válaszolt a Ghibu támadására, s ebben „nemcsak a római egyezmény román szempontból való nagy eredményeire mutatott rá, hanem részletesen vázolta Ghibu sajátos eljárását is, mely szerinte egészen gyűlölködő és minden tárgyilagosságot nélkülöző jelelgű volt, amiért Ghibut a Status ügyében megadott megbízástól meg is fosztották.”⁷⁰ De említsünk meg egy még rendkívül nemesnek nevezhető epizódot is. Suciú görög katolikus érsek és egy másik püspök írásban kinyilatkoztatták, hogy a Status vagyonából nem kívánnak részesedni.⁷¹ Végre a Hivatalos Lap 1940. március 2-i számában kihírdették az aláírt egyezményt, másfél évtizedes elkeseredett harc eredményeként. Trianon után 20 évvel.

A fentiek ismeretében sejthetjük, hogy a protestáns egyházaink esetében a helyzet nem lehetett rózsásabb, hiszen mögöttük nem állt egy Vatikán, s a református vallás a „magyarok vallása” volt a románok szerint, ami biztos, hogy előnyt nem jelentett.

A Királyhágó melléki református egyházakat a trianoni határ elvágtá a Tiszántúli Református Egyházkerülettől, így egy új egyházkerület szervezése vált szükségessé. Minthogy a Kormányzó Tanács 1918 decemberében rendeletben biztosította a volt magyar vallási törvényeket, a reformátusok minden intézkedést megtettek az egyházkerület megalakítására, de a Trianon utáni román kormányok még válaszra sem érdemesítették évekig a beadványt. Végre 1926-ban Sulyok István püspökké választását elismerték, és elfogadták annak hűségesküjét, de az egyházkerület elismerése akkor sem történt meg. Amint erre a két évtizedes hiábavaló küzdelem alatt rá is jöttek, a fő oka ennek az volt, hogy így nem kellett a törvényileg biztosított államsegélyt az egyházkerület fenntartására kifizetni. Az államsegélyt végül 1940. április 1-től mégis kiutalták.⁷²

⁶⁹ Biró, 379.

⁷⁰ Biró, 379.

⁷¹ Biró, 378.

⁷² Biró, 373–374.

A magyarországi evangélikus egyház 32 egyházközsége került román uralom alá, s mint a reformátusok, ők is azonnal külön evangélikus egyházi szervezetbe akartak tömörülni, meg is választották a végrehajtó bizottságot, s a szervezetüket az Averescu-kormány 1921-ben jóváhagyta. De a következő évben Brătianu liberálisnak nevezett kormánya mindent visszavont. 1926-ban a megint hatalmra jutott Averescu-kormány elvben hozzájárult az evangélikus szuperintendencia felállításához. „De a szuperintendencia kifelé nem lehet közjogi méltóság, hívei feletti csak az egyházfői jogok gyakorlására jogosult.”⁷³

A közjogi elismerés csak 1940. március 3-án történt meg.

Igen szembeötlő, hogy mindhárom (római katolikus, református és evangélikus) egyház két évtizede húzódo harcra egyszerre megoldódtak 1940 első negyedében, amikor a trianoni Nagy-Románia ereszttékci már recsegték és ropogtak. Eddig a kormányok csak halogató, nagyrészt rosszindulatú és gyűlölködő magatartást tanúsítottak.⁷⁴

Magyarországon a dualizmus korában (1867-től 1919-ig) a magyar és minden kisebbségi egyház jogi helyzete egyforma alapelven nyugodott, s az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozat kimondta, hogy „az állam összes felekezetei számára egyenlő jog és teljes felekezeti önkormányzati szabadság biztosítatik.” Az 1919-ben Párizsban kötött ún. kisebbségi szerződés már kevesebb jogot biztosított: a vallás szabad gyakorlatát, a vallási intézmények létesítését garantálta ugyan a 9. cikkelyben, a 11. cikkely pedig az erdélyi székely közületeknek biztosította vallási és tanügyi kérdésekben a helyi önkormányzatot,⁷⁵ ám a román kormányok mindezt következetesen semmibe vették a gyakorlatban. Az 1928. évi kultusztörvényben végre leráncigálták önmagukról a farizeusságot eltakaró álarcot! E törvény alapján az egyházak 5 csoportja alakult ki: 1. uralkodó egyház (ortodox), 2. kiváltságos egyház (görög katolikus), 3. történelmi egyházak (latin, rutén, görög és örmény, szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, örmény, zsidó stb.), 4. elismert egyház (baptista), 5. el nem ismert egyházak (nazarénusok, adventisták stb.). A képviselőházban Makkai Sándor

és mások is megállapították, hogy a törvény rendelkezései valójággal rendőri ellenőrzést írtak elő a nem román egyházak minden megnyilvánulásával szemben. Korlátozták az egyházi gyűléseket, a külföldről jövő szeretetadományok átvételét megnehezítették, a hívek adakozóleveleit limitálták stb.⁷⁶

Az 1939-es alkotmány 22. szakasza az összes vallásfelekezetenek egyenlő szabadságot és védelmet biztosított, de ez is üres frázis maradt. A már két évtizede kialakult gyakorlatot öntötte végleges formába a következő szemérmetlenül és cinikusan őszinte előírás: „Az ortodox egyház a románok nagy többségének vallása lévén, az ortodox egyház uralkodó egyház a román államban, a görög katolikus egyháznak pedig a többi felekezettel szemben elsőbbsége van.” A kolozsvári görög katolikus jellegű *Patria* újság szerint „a kormány célja az volt, hogy az alkotmánytörvény eme rendelkezésével az ortodox egyházból valóságos államegyházat csináljon.” E cél a gyakorlatban meg is valósult. A királyi család tagjait ortodox hitben kellett nevelni, az ortodox ünnepek állami ünnepek voltak, és azokat a többi egyház tagjainak is meg kellett ünnepelniük stb.⁷⁷ Különösen érvényesült a megkülönböztetés gazdasági téren.

Az egyházak anyagi helyzete

„A román uralom alá került egyházak – írja Bíró Sándor – hosszú történelmi fejlődésük alatt különféle adományokból tekintélyes értékű birtokokat szereztek.” De a Magyar Királyságban „mind a birtokoknak, mind az egyes egyházközségek apróbb birtokainak jövedelme elsősorban közművelődési és jótékonyági kiadások fedezésére szolgált.”⁷⁸

1916-ban a román görög katolikus egyháznak 200 000 katasztrális holdja, a magyar katolikus és protestáns egyházaknak pedig összesen 371 765 katasztrális hold birtoka volt. A Trianon utáni román földreform folyamán a magyar egyházak birtokainak kb. 90 %-át elvették, s azt nagy részben a román egyházaknak, illetve a csak a jövőben megszervezendő román egyházaknak adták.⁷⁹

⁷³ Bíró: 380–381.

⁷⁴ Bíró: 380.

⁷⁵ Bíró: 381.

⁷⁶ Bíró: 382.

⁷⁷ Bíró: 381.

⁷⁸ Bíró: 383.

⁷⁹ Bíró: 383.

Minden egyházközség megművelhető földje 40 holdig mentesült a kisajátítás alól, de ha a lélekszám 300 felett volt, még 10 holdat, s ha az egyházközségnek iskolája is volt, még 16 holdat mentesítettek a kisajátítás alól; utóbbi feltételek megléte esetén tehát összesen 66 holdat mentesítettek a kisajátítás alól. A végrehajtáskor azonban önkényesen jártak el, mindenhol megkárosítva a magyar egyházakat; még a kántoroknak járó földeket is elorozták. Nem volt olyan magyar egyházközség, amely valamivel is gyarapodott volna, de százával voltak olyanok, amelyeket teljesen kifosztottak. (A balázsfalvi görög katolikus érsekség 1600 holdját kisajátították, de 1936-ban külön törvénnyel mindet visszaadták.⁸⁰⁾

1924-ben vizsgálta meg egy amerikai bizottság az erdélyi protestáns egyházközségek helyzetét. „Tapasztalataikat összefoglaló Jelentésük kiemelkedik komolyságával, pontosságával, határozott állásfoglalásával.”⁸¹⁾ E jelentés szerzői mielőtt következtetéseiket levonnák, bemutatják a hátrányos megkülönböztetés 43 igen komoly esetét.⁸²⁾ Felmérésük a Magyarországtól elcsatolt területeken végrehajtott földreform legmegdöbbentőbb leleplezése.

A földreform-törvény szerint a gazdag egyházak földjéből adni kellett volna a szegény egyházaknak. „És adtak is. Gazdag és szegény magyar egyházak földjéből gazdag és szegény vagy még nem is létező román egyházaknak. Egyetlen szempontot vettek figyelembe: a román egyházak meg tudjanak felelni az iskolafenntartás anyagi feltételeinek, a magyar egyházak viszont ne tudjanak ennek megfelelni... Az amerikai misszió tagjai a legfelfoghatatlanabbnak tartották a román egyházak számára a földreform törvényvégrehajtásnak. Jelentésükben természetesen igazságtételt is követelnek. Természetesen hiába. A román kormány minden következmény nélkül megtehette, hogy rájuk se hederítsen.”⁸³⁾

1927-ben az amerikai bizottság ismét megvizsgálta a romániai magyar egyházak helyzetét. A Jelentésük⁸⁴⁾ következtetése, hogy Romániában „a kisebbségek erőszakos elrománosítása, évszázados

⁸⁰⁾ Bíró: 387.

⁸¹⁾ Kocsis: 348.

⁸²⁾ Az amerikai misszió jelentését Birtó Sándor 1930-ban összegezte két nyelven (magyar és angol) nyelvű kötetben. Vö. Bíró: 383-391.

⁸³⁾ Kocsis: 348.

⁸⁴⁾ Idézi Bíró: 393.

iskoláik és egyházaik tönkretétele tény, s ha a román állam tovább halad ezen az úton, azoknak a bizalmát is el fogja veszteni, akik földig barátai voltak.”

Am az amerikai misszió „a második jelentését is hiába nyújtja be a román kormánynak, hiába hozza a világ felelős államférfiai és a világ közvéleményének tudomására. Semmit nem érnék el vele. Am még sokáig sorolhatnánk azokat a világnyelven írott tanulmányokat, könyveket, amelyek felhívják mind a román felelős államférfiak, mind a világ nagyhatalmainak még felelősebb államférfiai figyelmét azokra az aggasztó jelenségekre”, amelyek mind a román nacionalizmus részeg tombolásának a következményei. „A nagyvívra nem hatnak, a román kormányokat nem készítetik önvizsgálatra.”⁸⁵⁾

A kultusztörvény 31. szakasza alapján 1930-ig a papoknak fizetett államsegély (a kongrua) egyforma volt.

1931-ben azonban különféle ürügyekkel, ügyes zsonglőr-ködéssel elérték a hatóságok, hogy a protestáns lelkészek átlagban a román pópák kongruájának felét kapják, a római katolikusok pedig a 3/5-ét.

A helyzet évről évre romlott, mert büntetésből, egyszerű feljelentés alapján, 1935 után százaktól vonták meg a kongruát, így pl. „mert a pap szándékos és ellenséges módon nem vett részt a május 10-i (nemzeti) ünnepélyen”, vagy „mert széleskörű iredenta propagandát fejten ki”, vagy mert „az állam érdekei ellen működött”. (Vessük ezt egybe azzal, hogy a dualizmus kori Magyarországon az államsegélyt csak jogerős bírói ítélet vagy lefolytatott vizsgálat után lehetett megvonni.)⁸⁶⁾

A protestáns egyházak családos papjai úgyszólván csak tengődtek máról holnapra. Nemegyszer épületeket, iskolákat is elvették, sőt előfordult, hogy még a harangláb se menekült meg. (Brasovban a református egyház 2 holdját is elvették, de ezt sikerült visszaparcellálni.)

A Bihar megyei Széplak református templomának a tornyából a harangot levették és elajándékozták. Zágomban a református árvaház alapítványi birtokát vették el, s így az árvaház megszűnt. Elvették az erdélyi Római Katolikus Status tanulmányi alapjának 16

⁸⁵⁾ Kocsis: 348.

⁸⁶⁾ Bíró: 389.

389 holdját, a református egyház 58 502 holdját, az unitáriusok 6873 holdját, s ezzel súlyos csapást mértek a magyar nyelvű oktatásra. Persze a szászok voltak legjobban meglepve, amikor román „szövetségesük” a szász evangélikus egyháztól is elvett 58 000 holdat.⁸⁷

Annak a hadjáratnak a fejleményei, amelyet az ország közepén lakó székelység „visszarománosításának” elérésére indítottak, hát ezek ép ésszel felfoghatatlanok. Képesek voltak elrendelni, hogy olyan településeken is építsenek román templomot, ahol egyetlen román sem élt. A magyaroktól a földreform alkalmával elvett vagyonokból titkos alapot létesítettek, amelyből némely helyen ortodox és görög katolikus templomra is jutott. Kolozsváron görögkeleti katedrális épült az egyik legnagyobb tér közepén, Marosvásárhely főterén is felépült az idegen, hagymakupolás templom. Gyulafehérváron a gótikus római katolikus székesegyház közelében építették fel az ortodox koronázó katedrális, ahol I. Ferdinándot „minden románok királyává” koronázták. Ennek építéséhez a nyolcágú csillag alakban futó, 30-40 m széles védőárok egy darabját feltöltötték.⁸⁸

A lelkiismereti szabadság lábbal tiprása

Nagy-Románia megszületése pillanatától kezdve a magyar papok letartóztatása, meghurcoltatása, megkínzása és kiutasítása előszeretettel űzött kedvtelése volt a román hatóságoknak. Amerikai és angol protestáns missziók tagjai felháborodottan állapították ezt is meg,⁸⁹ de hiába.

Különösen a protestáns papokat gyötörték a hatóságok, már a megszállás első napjaiban megkezdődött a papok letartóztatása, megkínzása, behörtönzése, kiutasítása. „Nagyon sokszor csak egyszerűen a legkisebb gyanúra letartóztatták a magyar papokat, majd minden vizsgálat és kihallgatás nélkül szabadon bocsátották.”⁹⁰

Abrudbányán a református és az unitárius papot azért tartóztatták le 1919-ben, mert nem húzták meg a harangokat, amikor a

⁸⁷ Domokos: 79.

⁸⁸ A szerző saját tapasztalata.

⁸⁹ Biró: 390.

⁹⁰ Biró: 391.

román hadsereg bevonult Budapestre; egy másik papot azért, mert a román csendőröknek nem köszönt. Két papot 4 hónapra internáltak, mert felekezeti iskolát akartak szervezni.

1921 végéig 28 református papot tartottak hosszú hónapokig börtönben, s csak egyet ítéltek el a bíróság egy hónapi fogságra.⁹¹ Gálffy Lőrinc unitárius teológiai tanárt hat heti fogsága alatt az állambiztonsági szervek többször kegyetlenül összeverték egy ártatlan, külföldről érkező levélért.

De a közismert dr. Hirschler József kolozsvári apátplébánost és P. Trefán Leonárd ferencesrendi tartományfőnököt is minden indoklás nélkül hónapokig fogva tartották a kolozsvári Fellegházban.⁹²

Az 1924-ben Romániában járó amerikai bizottság angol nyelvű jelentésében ismertette a Vollones Miklós maksi református lelképásztor esetét, akít a csendőrök olyan embertelenül megkínózták, hogy orrán-száján folyt a vér.

Medgyaszay Mihály felsőcsernátoni református lelkészt 3 éven át kínozták és verték. „1923. december 23-án a község házára hurcolták, s ott a csendőr és a román szolgabíró olyan kegyetlenül összeverték, hogy teste több helyen hatalmasan megdagadt. Öt nap múlva a verést megismételték. E második inzultálás olyan súlyos volt, hogy Medgyaszay csak 4 nap múlva tudott fölkelni, hogy orvoshoz menjen, és az okozott sérülésekről láttelelet vétessen föl. A román csendőrök azonban olyan szigorúan őrizték, hogy az esetről csak jóval később tehetett jelentést. Medgyaszay hívei felháborodva prefektusuktól kérték a szolgabíró megbüntetését. Erre azonban a prefektus csak azzal a feltétellel volt hajlandó, ha az egyházközség Medgyaszayt elbocsátja. A nép ezt visszautasította, mire a prefektus a presbitereket lemondásra kényszerítette. Ugyanakkor a prefektus két csendőrt szállásolt Medgyaszay lakásába, hogy őt saját költségén őrizet és megfigyelés alatt tartsák. Nem sokára ezután Medgyaszayt elfogták, börtönbe vetették és újból megkínózták, majd szabadon bocsátották, de nem hagytak neki békét. Mivel az ellene felhozott vádak tarthatatlansága hebizonyosodott, a hatóságok kénytelenek voltak ugyan szabadon bocsátani, de továbbhi működését Csernátonban lehetetlenné tették. A végén kiuta-

⁹¹ Biró: 391.

⁹² Biró: 391.

sították Romániából. Medgyaszay Budapesten telepedett le, ahol a kínzások folytán megnyomorodott kezével próbálta nagy nehezen életét fenntartani.⁹³ Elképzelni lehet-e ilyen szörnyű történetet?

A papság üldözése a későbbi években ritkább lett, de a lelkiismereti szabadságot mind gyakrabban lábbal tiporták. Az iskolákban kezdtek, mégpedig azzal, hogy a magyar gyermekeknek román istentiszteleten kellett résztvenniük. Ennek a serelemnek a valódiságát az 1927. évben ott járó amerikai bizottság is megállapította. Az egyik amerikai feltűzött szuronyos zsandárt látott az egyik magyar templomban. A magyarok templomait és ingatlanait is elveszik, írták jelentésükben.

A legjobban az fájt a dákoromán folytonosság megszállottainak, hogy Nagy-Románia közepe a székelyeké, ezért Trianon után a székelység román eredetét kezdték hangoztatni, hogy „visszarománosításukat” fő céljukká tűzhessék ki. A nagy történelem-teremtő varázsló, Nicolae Iorga elméletet is gyártott e cél aláátmasztására.

A kolozsvári Ferenc József nevű magyar egyetem I. Ferdinánd királyra átkeresztelt román egyetem lett, s e lopott egyetemen földrajzi, történelmi és egészségügyi intézeteket állítottak fel a székelyek román eredetének elhívetése céljából, Iuliu Moldovan, az ASTRA (Erdélyi román irodalmi és népművelési társaság) elnöke odáig ment a legaljasabb politikai cél szolgálatában, hogy kijelentette: „Valamennyiünkben benne van ideiglenes sáfárkodásra egy kis részecske a biológiai örökség kincséből, és román az, aki ezt magában hordozza, tekintet nélkül arra, hogy tudja-e még a nyelvünket, vagy hogy megvan-e benne a népi hovatartozás tudata.”⁹⁴ Így folytatta: „Az ellentmondás lehetősége nélkül mondhatjuk már, hogy Székelyföld lakosságának többsége román népi eredetű, tekintet nélkül arra, hogy beszéli-e a nyelvünket, vagy nem; hogy megőrizte-e a román néppel való természetes összeköttetésének emlékét, vagy nem; hogy hitünkhöz tartozik-e, vagy nem.” Kisütöttek még azt is, hogy a székelyek vérképlete egyezik a románokéval, s ez lett a „döntő bizonyíték” arra, hogy a székelyek elmagyarosított románok!

⁹³ Bui. 392.

⁹⁴ Domokos: 76.

1930-ban az Astra egyesület kezdeményezésére el is indították a Székelyföld „visszarománosításáért” folyó küzdelmet, s ennek első eredménye az lett, hogy a székelyek vallásszabadsága megszűnt. 5 minisztérium fogott össze a székelység ellen, s előretolt hadállásaik az újonnan felállított román egyházak és iskolák voltak. Az új román egyházaknak hívei pedig nagyrészt az oda helyezett tisztviselők, jegyzők, tanítók és csendőrök voltak.

Az általános támadás 1934-ben indult meg, Erdővidéken kezdődött a felfoghatatlanul erőszakos és gátlástalan térítés, majd végigsöpört az erőszak az egész Székelyföldön.

A magyarhermányi példa:

A veszetül erőszakos helybeli román jegyző aláíratott több helybeli gazdával egy írást, amit nem értettek. „A nyilatkozat pedig átérési nyilatkozat volt, amit a jegyző május 8-án közölt Rozsonday Ádám református lelkésszel. Rozsonday e nyilatkozatból tudta meg, hogy 16 híve áttért a román görögkeleti egyházba. A nyilatkozatok tanúi Borcoman jegyzőségi titkár, Aurel Săvulescu és Aurel Gândea román állami tanítók voltak. Mikor Rozsonday e nyilatkozatban szereplő híveitől megkérdezte, hogyan történt a nyilatkozat aláírása, hívei kijelentették, hogy az említett tanúk az ő aláírásuk idején a községházán nem is voltak jelen.”⁹⁵

Még ennél is sokatmondóbb a homoródszentmártoni példa:

A helybeli román jegyző és a tanító és a görög katolikus pap egy csomó magyar családról kimondották, hogy azok román eredetűek. Ilyen román eredetű családoknak nyilvánították többek között a Csala, Molnár, Fodor, Jakab stb. családokat, amelyek közül némelyek még a 17. században kapták magyar nemességüket. Az említett családok férfitagjait felhívták a községházára, és ott először szép szóval próbálták rábeszélni a román egyházba való áttérésre. Am a szép szó mit sem használt, Ekkor a jegyző erősebb eszközökhöz folyamodott, de a székelyek ezektől sem ijedtek meg, noha egyikükre a román állam energikus képviselője végső elszántságában revolvért is fogott. Az első sikertelen kísérlet után következett a puhítás. Pár gazdát a cséplési engedély visszatartásával, másokat ipari engedély visszavonásának fenyegetésével később sikerült áttéríteni.⁹⁶

1100: 304

1100: 395

Az Erdélyi Református Egyházkerület kimutatása szerint 1933-tól 1935-ig 12 193 református tért ki, fele görög katolikus, másik fele ortodox lett.⁹⁷

Egyes tiltakozó református papok kongruájukat veszítették, fel-sőbb egyházi hatóságuk fellebbezésére pedig még csak válasz sem jött. Hírhedtté vált Bogdán Sándor magyarhermányi református egyháztagsága is, akít román hangzású neve miatt a jegyző görög katolikusnak írt át. Többszöri tiltakozás után az ügy a sátrányi brutális főszolgabíróhoz került, aki személyesen 3 órán át úgy verte a szerencsétlen fiatal székelyt, hogy a jajgatása messzire elhal-latszott. Bogdán Sándor végül megtört.⁹⁸

A székelyföldi vallási elnyomás másik módja a magyar gyer-mekket kényszerítették a román egyházak istentiszteletein való részvételre, ugyanakkor akadályozták a magyar egyházak összejö-veleiben való részvételüket.

Udvarhely megyében a tanfelügyelő betöltötte a vasárnapi is-kolákat. Máshol a csendőr őrmester a presbitérium gyűlését felosz-latta, de megtörtént az is, hogy a jegyző a presbitéri gyűlést csak este 7 óráig engedélyezte.⁹⁹ Az Igazgató Tanács egyik jelentése szerint „a belmissziói munka csaknem egészben meghéjult. Alig akadt egyházközség, ahol a nőszövetségi, férfiszövetségi munkát rendszeresen lehetett volna végezni.”¹⁰⁰

A hivatalos úton megkísérelt védelme az egyházi életnek nem járt sikerrel, hát szigorú belső intézkedésekkel próbálták az egy-házak a hívek további kitérését megakadályozni. Végso elkesere-désében például az Udvarhely megyei református egyháztanács 1935-ben kimondotta, hogy azok, akik az üldözött anyaszentegy-házukat elhagyják, azok többé az egyháznak semmiféle életmeg-nyilvánulásában részt nem vehetnek, s az egyház nyújtotta szolgál-tásokra nem számíthatnak. Ez hatékony védekezésnek bizonyult.

Felfogták ezt a román hatóságok is, és a lelkipásztorok ellen, akik az egyházmegyei határozatot kihirdették, ügyészségi eljárást indítottak. A lelkipásztorok azonban vállalták az évekig tartó meg-hurcoltatást. Végül 1937-ben mindnyájukat felmentette a román

⁹⁷ Bfö: 395.

⁹⁸ Bfö: 397.

⁹⁹ Bfö: 399.

¹⁰⁰ Vö. Bfö: 399.

híróság, elismervén, hogy a papok híveiket védtek, s nem az állam ellen igazgattak. Ez a kiállítás a tömeges áttéréseket megállította, habár erőszakosságok továbbra is voltak.¹⁰¹ Egy faluban egy kitér-tet akartak a református temetőben eltemetni, de a lelkész a haran-gozást megtagadta. Ekkor az elhunyt hozzátartozói a román ha-tóságok segítségével a templomajtót betörték, és a harangot meg-húzták.

Rövidesen még súlyosabbá vált az egyházak helyzete. Elérke-zett egy olyan idő, amikor a sikeres védekezés kiváltotta crószak a lelkészek és hívek életét fenyegette. „Haró községben 1936-ban ismeretlen tettesek a református iskola ablakait bezúzták, és a falu román lakói a református vallásúakat bántalmazták. Tompaházán 1936. december 1-én éjszaka 11 és 12 óra között öt odaválósi ro-mán legény behatolt a lelkész udvarába, a kerítések, a tornác ajtaját, a konyhaajtót és az ablakokat összetörte.” Miriszlón 2 gö-rög katolikus lelkész és a csendőr őrmester vezetésével a reformá-tus egyház híveinek ablakait beverték. „1939-ben több községben a falu román lakói a helybeli román hatóságok szemé láttára a re-formátus papot elűzték és híveiket súlyosan bántalmazták. A koloskarai református lelkész lakását a román lakosság megrohan-ta, ablakait és bútorait teljesen összetörte, értékeit elpusztította. A lelkész és családja csak egy ismerősének köszönhetette, hogy ideje-korán elmenekült, és így életét legalább sikerült megmentenie.”¹⁰²

1938-ban Románia teljes politikai válságba jutott, ezért II. Ká-roly király feloszlatta a pártokat, s királyi diktatúrát vezetett be.¹⁰³ A kormány ekkor „kisebbségi státútumot” adott ki, ami a régi tör-vények és rendelkezések összefoglalása volt, de a magyarság sor-sán nem javított, sőt rosszabbodott a helyzet. „Egyes tartományok-ban a helyi hatóságok még nagyobb önkényeskedéseket követtek el, mert az új tartományi közigazgatás még nehézkesen működött, és leginkább katonai egyénekre lévén bízva, azok a kisebbségi kérdésekben tipikusan parancsuralmi szellemet érvényesítettek.”¹⁰⁴

Sok helyen mindenféle egyházi összejövetelt megszüntettek, de a teljesen leszegényített hívek koldusfílléirere támaszkodó egy-

¹⁰¹ Bfö: 398.

¹⁰² Bfö: 403.

¹⁰³ Bfö: 400.

¹⁰⁴ Bfö: 400.

házak tovább éltek, mert mind a pásztorok, mind a hívek mindeneknek ellenére lélekben megerősödöttek kerültek ki a küzdelemből, amint azt Bíró Sándor megállapítja. Szerinte az I. világháború előtti református egyházban egy általános racionális és liberális szemlélet uralkodott, mely annak a léves uralkodó fel-fogásnak volt a következménye, mely szerint a protestantizmus egyenlő a liberalizmussal és a demokráciával és ennek következtében legfőbb kötelessége a nevelés.¹⁰⁵ A liberális és racionális szemlélet eluralkodását bizonyítja az is, amit fiatal koromban megütődve vettem tudomásul: hogy Dél-Erdélyben az általam számon tartott református esperesek egytől egyig szabadkőművesek voltak. Ámde a háború utáni drámai helyzetben „érvényesülni kezdett az egész protestáns teológiát megújító, Barth Károly képviselte ügynevezett dialektikai teológiai irányzat. Ennek a hatása alatt, de még a súlyos külső szerenésatlenségek sorozata következtében is, a kolozsvári református teológia teljesen a dialektikai irányzat képviselője lett. Innen áradt ki az egész egyházi életet megújító hatás. Az egyház belátta, hogy elsőrendű feladata az örökkévaló Ige hirdetése és a mérhetetlen szomorúságba és nyomorúságba jutott magyar lelkek megvigasztalása.”¹⁰⁶

És a Ravasz Lászlók és Makkai Sándorok nyomán valóban az örökkévaló Igét hirdették, s az ezáltal kiteljesedett lelki felemelkedés kitermelte az örök példaképeket, olyanokat, amilyen boldogult Márton Áron római katolikus püspök volt és amilyen napjainkban Tökés László református püspök.

¹⁰⁵ Bíró: 405.
¹⁰⁶ Bíró: 405.

V. A MAGYARSÁG KÖZMŰVELŐDÉSI HELYZETE

Az ún. regáti (ókirálysági) románok Erdéllyel 3 kultúrát „örökölték”: a magyart, a németet (a szászat és a svábot) és az erdélyi románt, amelyek mindegyike az ókirálysági román műveltség felett állott. Megindulhatott volna egy egészséges verseny, de a regátiak nem akartak egy hosszú távú kemény küzdelmet, ők uralkodni akartak, így nivellálni kezdtek.

Trianon után a váltakozó román kormányok a magyar közművelődés ügyével szemben mindig elutasító és rosszakaratú magatartást tanúsítottak.¹⁰⁷

Az iskolakérdést a Consiliul Dirigent még a magyar művelődésügy szellemében kezelte, mely az állami és a magániskoláknak egyforma lehetőséget biztosított mind a magyar, mind a román nyelvű oktatásban. A nagyerdélyi terület (Erdély, a Körösök vidéke és a Bánát) számára ezt az eljárást a gyulafehérvári határozat 3. szakaszának 1. pontja biztosította, amit a nagyerdélyi területek román tanítóinak és tanárainak 1918. december 2-i együttes értekezlete is helyeselt. De tegyük hozzá, hogy mindezt a már említett, 1919. december 9-én kötött kisebbségi szerződés 9. 10. és 11. cikkelye is biztosította.¹⁰⁸

Vegyük tekintetbe a következőket is:

A Trianonban Romániához csatolt egykori magyar területeken az összes iskolák 72 %-a felekezeti és községi jellegű volt (volt még királyi katonaiskola is) és csak 28 %-a volt állami iskola. Az összes iskolák 44,7 %-a román tannyelvű, 48,4 %-a pedig magyar tannyelvű volt.

A román uralomnak már a kezdetén a román lett a tanítás nyelve az állami iskolákban, s minthogy 600 magyar községben csak állami népiskola volt, a református egyház a maga 322 iskolájához további 319-et, az unitáriusok a 26 elemi iskolájukhoz még 23-at alapítottak, mégpedig a Kormányzó Tanács egyik rendelete alapján. Azonban a bukaresti kormány 1920-ban feloszlatta a Kormányzó Tanácsot, és közben egyes befolyásos erdélyi román vezetők is szembefordultak mind a gyulafehérvári határozatok szellemével, mind a Kormányzó Tanács gyakorlatával. „A szembefordu-

¹⁰⁷ Bíró: 408.
¹⁰⁸ Bíró: 410.

lás legfőképpen a magyar közművelődés központjában álló magyar felekezeti iskolák ügyében történt.¹⁰⁹ A már említett *Patria* című kolozsvári napilap 1920. július 3-i számában a furlanggal eltulajdonított, azaz már románnak tekintett kolozsvári egyetem egyik tanára hangoztatta, hogy a magyar állam elnyomta a nem magyarok kultúráját, így a magyarságnak várnia kell közművelődési fejlődésében egészen addig, míg a románság utol nem éri.

De a *Patria* 1920 októberében már nem köntörfalaz, hanem cinikusan bejelenti, hogy az oktatás elsődrendű célja a magyarság elrománosítása: „Az új iskolai évrnek még az a nehéz feladata is van, hogy bátran és erőteljesen hozzá kell fogni a népiünk számára életfontosságú nagy kérdések megoldásához. Nevezetesen: azok a heterogén elemek, amelyek Nagy-Románia területének annyi részét beszegélyezik, a nemzeti érzés, gondolkodás és beszéd egységes tömegébe asszimilálандók!”¹¹⁰ Jellemző, hogy a Trianomi Béke 1920. június 4-i aláírása után rögtön kibújít a szög a zsákból! Nyeregben érezték magukat!

A cél a magyar oktatás felszámolása volt, de ravasz módon nem a magyar felekezeti iskolák államosításával kezdték. „Negulescu közoktatásiügyi miniszter eleinte az erdélyi román felekezeti iskolákat vette célba. A román egyházak vezetői az első kísérleteket méltatlankodva utasították vissza. Ekkor Negulescu az anyagi fegyvert használta fel, és visszautasította a román felekezeti iskolák segélyezésére vonatkozó kérést. A román felekezeti iskolák tanítói erre nagygyűlést hívtak össze, és határozatot hoztak, melyben a felekezeti iskolák államosítását kérték.”¹¹¹

A következő lépésben az újonnan alakult iskolákat zárták be, s megvonták az állami segínyt minden felekezeti iskolától. Már ekkor sok magyar felekezeti iskola megszűnt. De mivel az így megszűnt iskolák számával nem voltak megelégedve, a legsoványabb liberális párti közoktatásiügyi hóhér, Anghelescu – aki igazán hírhedtté később, oktatásiügyi miniszter korában lett – különféle, képtelennél képtelenebb rendeletekkel pusztította az iskolákat. „Egyrészt a tanulók létszámát csökkentette, midőn elrendelte, hogy a felekezeti iskolákba más vallású és nemzetiségű tanuló nem vehető

fel. Másrészt a tanítók helyzetének súlyosbításával, az iskola felszerelésére és az iskolaépületek megfelelő voltára vonatkozó törvényes rendelkezések túl szigorú alkalmazásával sok iskolát sikerült bezáratnia. Ahol semmiféle törvényes jogcím nem akadt, ott egyszerűen minden indoklás nélkül rendelte el az iskolák bezárását. Ilyen formán 1923-ban és 1924-ben a magyar felekezeti iskolák százai zárultak be.”¹¹²

Ha volt indoklás, az csak a hatóságok cinizmusára, gátlástalanságára hívta fel a figyelmet. 30 református iskolát azért zártak be, mert kevés volt a tanulók száma. „Mindenki tudta, hogy ez a helyzet azért állott elő, mert a községekben a tanulókat erőszakkal a román állami iskolába kényszerítették. Viszont az aranyoscsopolyáni iskolát azért zárták be, mert annak igen sok tanulója volt, s az iskolahelység szűknek bizonyult.”¹¹³ Egy iskolát azért zártak be, mert pap volt a tanító; több bezárás indoka az volt, hogy a fiúk és a lányok együtt tanultak.

Gróf Majláth Gusztáv római katolikus püspököt 1924. szeptember 26-án rendeletben felszólították, hogy az egyház öt csíki községben iskolát építsen, viszont 12 meglévő iskolát adjon át az államnak.¹¹⁴

Háromszék megyében levő Gelence község 280 római katolikus tanulót befogadó gyönyörű iskolája megszüntetésének képtelen története mindent leleplez.

Elsősorban azt, hogy az összes magyar iskolák felszámolását eltervezik, de eszükbe sem jut a magyar elemi és középiskolák bezárása tárgyában törvényt hozni. Olyan helyzetet teremtenek inkább, amelyben a hivatalnokok semmiféle törvényre nem hivatkozva, csak egy litkos utasítást komolyan véve bárműt elkövethetnek. „Iskola bezárásához megfelelőbb eszköz egy karrierista megyei főhivatalnok, mint a legdurvább törvény. Visszautasíthatatlan nemzetközi tiltakozás esetén a prefektusnak adott utasítást egyszerűen le lehet tagadni, a törvény viszont megsemmisíthetetlen bizonyíték marad.”¹¹⁵ A gelencei iskola eltüntetéséhez bizony egyáltalán törvény sem kellett. Csak eltűnt. Minden törvényt meg

¹⁰⁹ Biró, 412.

¹¹⁰ Biró, 412.

¹¹¹ Biró, 412.

¹¹² Biró, 413.

¹¹³ Biró, 413.

¹¹⁴ Biró, 414.

¹¹⁵ Kocsis, 415.

kellett szegni eltüntetéséhez, mégis „törvényesen” tűnt el. Mi is történt? „A gelencei iskola Háromszék megye leghíresebb magyar tannyelvű községi iskolája volt. Üres volt tanítóiról, híres az iskolaépület szépségéről. A szép, nagy, világos tantermeken kívül díszterme is volt az iskolának. Háromszáz magyar gyermek tanult ebben a gyönyörű iskolában. Felekezeti iskola volt, római katolikus.”¹¹⁶ A megye prefektusa sajnós felfigyelt rá. Nézte a prefektus a gyönyörű iskolaépületet, és nagyon megesodálta. És milyen következtetést vont le nyomban? Nem mást, mint azt, hogy ilyen szép iskola csakis román iskola lehet. De hogyan váljék román iskolává, ha törvényesen azzá tenni nem lehet? A prefektus bizony azonnal eldöntötte, hogy az iskola összes magyar tanulója román eredetű, s hivatkozott a rendeletre, mely szerint román gyerekek magyar iskolába nem járhatnak. A szülők tiltakoztak, erre a prefektus elrendelte a község római katolikus magyar lakosságának a „visszarománosítását”. A szülők ellenálltak, hiába hurokoltatott el egész jónéhányat, hiába fenyegetőzött. „Az iskolaigazgató és az egész tantestület is megfélemlíthetetlennek bizonyult. Elvonult kíséretével dolgvégezetlen a prefektus, de másnap megjelent egy orvosokból álló bizottság, amely a megye legszebb, legegészségesebb iskolaépületét egészségtelennek nyilvánította, s elrendelte az iskola bezárását. Az iskolaépület minden ajtaját lepecsételték. S hogy senki se állíthassa, hogy a bizottságnak nem volt igaza, a prefektus elrendelte az iskolaépület lebontását.”¹¹⁷ Rendeletét végrehajtották. Ennyi történt.

Pár év alatt elvettek 8076 magyar nyelvű iskolát; ebbe beleszámítottuk az óvodákat, a különböző menhelyeket, gazdasági, más-, ipari és földműves iskolákat és egy gazdasági, egy kereskedelmi, két jogakadémiát és a kolozsvári magyar tudományegyetemet.¹¹⁸ Megmaradt összesen 1010 magyar nyelvű iskola, de kimondták a népoktatás egységesítését is, ami szigorú ellenőrzéssel járt; egyedül az iskolák kiadásainak fedezését hagyták meg az egyházaknak.

Az egységesítés két törvénnyel lett elintézve. 1924. július 26-án hirdették ki az állami elemi iskolai oktatási törvényt s 1925. de-

cember 22-én a magánoktatási törvényt, mely nagy múltú felekezeti iskoláink egy részét magániskolákká nyilvánította. Ezen törvénnyel vezették be az ún. névelemzést, amellyel azt érték el, hogy ha valamely tanuló nevét önkényesen *nem magyarnak* nyilvánították, az nem járhatott magyar iskolába.

Románul nem beszélő tanítók nem taníthattak magyar iskolákban, de magyarul nem tudó román tanítók taníthattak.

Mindezeknek meg is volt az eredménye, mert 1928-ra felekezeti iskoláink száma 818-ra csökkent, s 1938-ra csupán 751 maradt belőlük, azaz 2212 erdélyi magyarra jutott egy iskola.¹¹⁹

A magyar felekezeti iskolába járó tanulók létszáma is zuhanásszerűen fogyott a két említett törvény miatt, melyek a tanszabadságot a magyar gyerekek számára megszüntették. Az elemi iskolai törvény 8. §-a kimondta, hogy azok a román eredetű állampolgárok, akik anyanyelvüket elvesztették, „kötelesek gyermeküket román tannyelvű nyilvános vagy magániskolákban neveltetni”.¹²⁰

Könnyen el tudjuk képzelni, hogy a magyar szülők és gyermekeik legnagyobb félelme az volt, hogy a diktatórikus hatalommal rendelkező román iskola igazgatója nem találja-e vezetőik nevüket román hangzásúnak. Nem ezeket, hanem tízezreket kényszerítettek be román iskolákba, és hiába volt minden tiltakozás! Az 1938-ban kiadott ún. kisebbségi státútumban és az 1939-es új elemi iskolai törvényben a gyermekek román eredetének vizsgálatát előíró utasítás már nem szerepelt, mindazonáltal ment minden tovább a régi gyakorlat szerint.

A három erdélyi vallásfelekezet hivatalos adatai szerint:

– 1920-ban a 70 462 református tanköteles gyerek közül 43 151 – azaz több, mint 60 % – járt református felekezeti iskolába, de 1938/39-ben 73 610-ból már csak 21 785.

– Az erdélyi római katolikus tankötelesek száma 1938/39-ben 51 365 volt, de ebből csak 14 837 járt katolikus iskolába.

– Az unitáriusoknál még nagyobb volt a felekezeti iskolákból kiszorítottak száma: az unitárius magyar gyermekeknek csak 20-25 %-a járhatott magyar iskolába.¹²¹

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Kucsis, 346.

¹¹⁸ Domokos, 79.

¹¹⁹ Domokos, 80. és B160, 416.

¹²⁰ B160, 417.

¹²¹ B160, 419.

A székelyek visszaronosítása végett a 4 székely megyét (Csík, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda), továbbá Hunyad és Torda-Aranyos megyéket, s végül a Magyarország felé eső határsáv 4 megyéjét (Bihar, Szilágy, Szatmár és Măramaros) kulturnázá minősítették¹²², ahova ha egy regáti tanerő elment legalább 4 évre, 50 %-kal nagyobb fizetést kapott, s ha le is telepedett, 10 hektáryi birtok tulajdonosa lett.

A magyarul nem tudó tanítók nem tudtak tanulóikkal értekezni, így durva ütlegeléssel próbálták fegyelmet tartani. „Másumt – így például a farkaslaki óvodában – a magyarul nem tudó román óvónő a gyermekekkel tolmács útján igyekezett megértetni magát.”¹²³ Egyes helyeken, mint például Parajdon és Korondon a magyar gyermekeket román nemzeti ruhába öltöztették, bocskort és kiereszteti inget erőszakoltak rájuk, és ünnepek alkalmával a gyermekeknek ebben kellett járniuk.¹²⁴

A magyartalanítás szolgálatába állított iskolarendszer anyagi szempontból is elviselhetetlen volt, mert a románosítással járó többletköltségeket – sok helyen kötelezték a magyar falvak lakosságát, hogy építsék fel a román állami iskolát! – a magyar szülők voltak kénytelenek viselni.

A magyar felekezeti iskolákban a román nyelven kívül a Románia történelmét, valamint földrajzát és az alkotmánytant kötelező volt románul tanítani. Bíró Sándor így összegez: „Amint látható, a magánoktatási törvény a magyar felekezeti iskolák régi önkormányzatát teljesen megszüntette. Az iskolákat a négy román nyelven tanítandó tárgy kötelező tanításának elrendelésével kétnyelvűekké tette, a tanerők alkalmazását pedig ugyancsak kivette az iskolafenntartó egyházak kezéből. A négy román nemzeti tárgy tanításával mind a tanítók, mind a gyermekek munkájának legnagyobb részét elfoglalta, és ezzel a többi, anyanyelven tanítható tárgy alapos elsajátítását nagymértékben megnehezítette.”¹²⁵

Nem csoda, hogy a magyar gyermekeknek csak az 1/4-e járt felekezeti iskolába.

¹²² Illyés, 190

¹²³ Bíró, 435

¹²⁴ Bíró, 435

¹²⁵ Bíró, 423

A magánoktatási törvény következtében a felekezeti iskoláknak a nyilvánosság jogáért folyamodniuk kellett; 1930-ban csak az iskolák 1/3-ának, de 1940 körül már majdnem 2/3-ának volt meg. Ahol a szülők minden áldozatot meghozva fenntartották a felekezeti iskolákat, végül a külön vizsgáztatásért még milliókat kellett fizessenek a román vizsgáztató tanerőknek.

A román tanerők pedagógiai gyűlésein is súlyos bírálatok hangzottak el a kizárólagos románosítást célzó tanrenddel kapcsolatban. És külföldön is igen elítélő nyilatkozatok láttak napvilágot, de az agymosott és sovíniszta román közvéleménnyel egyetlen politikai párt sem mert szembeszállni. Figyelmeztetés még ma is nekünk, amit Crețu közigazgatási vezérfelügyelő 1937-ben a csíki állami tanítók közgyűlésén mondott. Miután kifejtette, hogy az állam a székelyeket testvérnépnek tekint, így folytatta: „Ez a föld őseink szentelt földje. Folyói, hegyei, völgyei között éltek őseink, akiknek leszármazottai a székelyek. Az Olt és Maros folyó zúgó habjaival üzenjük, nem fogjuk munkánkat abbahagyni, míg nem lesz meg a teljes beolvadás”.¹²⁶ S azóta eltelt több mint egy fél évszázad, közben ránehezedett a Székelyföldre a Ceaușescu-korszak, de a székelyek még mindig magyarok!

A középfokú iskolarendszer

Az 1919-es év folyamán közel 200.000, nagyrészt az értelmiségi osztályhoz tartozó, leginkább köztisztviselői foglalkozású magyar kényszerült a Romániához csatolt területekről Magyarországra repatriálni, ami a középiskolák részére bajós jövőt ígért.¹²⁷ A román kormányzat azért nem elégedett meg a magyar iskolák elkerülhetetlen csökkenésével, hanem a már jól ismert erőszakos, ravasz és jogtalan eszközökkel siettetta a folyamatot. Ezért 1919-től 1937-ig a 62 felekezeti polgári iskolából, illetve al gimnáziumból megszűnt 39, a 35 fő gimnáziumból 18, a 14 tanítóképzőből 7 és a 9 felsőkereskedelmi iskolából 4, tehát az összes középiskoláknak megszűnt több, mint a fele.¹²⁸ A megszűnt iskolák épületeit rendszerint elrekvirálták, egy-két esetben olcsón megvásárolták, s

¹²⁶ Bíró, 415.

¹²⁷ Bíró, 440. és Wass, 25.

¹²⁸ Bíró, 440.

azonnal egy új román állami középiskolát telepítettek bele: 1923-ban 3 izraelita középiskolát is bezártak. 1924-ben jelent meg a magánoktatási törvény, amely a megmaradt iskolák egy részét magániskolákká nyilvánította; ezek egy majdnem reménytelen kálváriát kellett végigjárniuk a nyilvánosság elnyerése végett.

Megjegyzem itt még azt is, hogy a megmaradt magyar középiskolákon kívül az erdélyi magyar földművesek továbbképzését szolgálta 4 gazdasági téli tanfolyam, illetve gazdaképző iskola (2 katolikus, 1 református és 1 unitárius), melyeknek csak Nagy-Románia utolsó baljóslatú éveiben adták meg a nyilvánossági jogot.

Beszéljünk még a rettegett érettségi vizsgákról. 1925-ben törvényt alkottak az érettségi vizsgákról, a klesiről és a nagyról.

A kis vizsgát másképpen abszolváló vizsgának nevezték, amelyet a középiskola 4. osztálya után kellett letennie annak, aki tovább akart tanulni. A vizsga tárgyai: román és francia nyelv, Románia történelme, földrajza, alkotmánytana, valamint a számtan. A vizsga nyelve csak a román lehetett. Amennyiben az iskolának megvolt a nyilvánossági joga, a bizottság az iskola tanáraiból került ki egy kormánybiztos elnökelete alatt.

A nagy érettségi írásbeliből és szóbeliből állott. Akinek az írásbeli vizsgája nem sikerült, nem is mehetett a szóbelire. Utóbbinak a tárgyai: román nyelv és irodalom, Románia történelme, földrajza és alkotmánytana, egy modern nyelv és két szabadon választható természettudományi tárgy. (A magyar diákok csak a két utóbbiból vizsgázhattak anyanyelvükön.) Itt már egy kinevezett román bizottság vizsgáztatott, melynek elnöke mindig egy egyetemi tanár volt.

A vizsga csoportos volt, mert 4-6 román és magyar középiskola érettségizőit összeharagsoltak egy megadott városba. Az eredmény lesújtó volt a magyaroknál: 1925-ben a jelentkezők 75%-a elbukott¹²⁹, de a későbbi években még rosszabbodott a helyzet: az elbuktatottak számaránya felment egészen 90 %-ig.¹³⁰ (A román tanulóknak általában a fele ment át már az első vizsgán.)

A magyar tanárok helyzete kétségbeejtő volt: igen nagy tanulmányosságukkal, alázatukkal, munkásságukkal, de a hátrányos megkülönböztetéssel.

¹²⁹ A szerző saját tapasztalata.

¹³⁰ Hírő: 451.

Emeljük ki rögtön egy példát is:

A magyar felekezeti tanárok a román államvasutakon nem részesülhetnek a féljegykedvezményben. (A románok mellett a szászok is megkapták. Magyarországon a dualizmus alatt a román tanárok mindig részesültek ebben a kedvezményben.) Ugyanaz az 1923. évi rendelet mondta ezt ki, amely bevezette a magyar középiskolákba a földrajz, történelem és alkotmánytan román nyelven való tanítását (de csak erre képesített tanárok által, akiket busásan meg kellett fizetni), s amely megtiltotta más vallású és más nemzetiségű tanulók felvételét, valamint előírta, hogy minden tanárnak ismernie kell a román nyelvet. 1924. augusztus 15-e és szeptember 1-je között kellett vizsgáznuk a magyar tanároknak román nyelvből és irodalomból, román történelemből, földrajzból és alkotmánytanból, de utána még 15 évig állandóan újabb és újabb vizsgákon kellett megfelelniük.

Az 1924. évi magánoktatási törvény pedig előírta még azt is, hogy a tanárok csak előzetes tanítási engedéllyel alkalmazhatók, s véglegesítésükhöz egy külön államvizsga (az ún. *capacitate*) szükséges.

1938-ban hozták meg a fenti követelményeket és az 1928. évi középiskolai törvény módosításáról szóló rendelet-törvényt, mely szerint a román nyelv, irodalom és történelem szakoknál a *capacitate*-vizsgára csak román származású tanárok jelentkezhetnek.

Két évtized alatt a középiskolás tanulók száma is 25 %-ra csökkent.¹³¹ Nagyon sok tehetséges tanuló nem juthatott középiskolába már az általános elszegényedés miatt sem. Államsegélyt se az iskolák, se a tanárok, se a tanulók nem kaptak, az iskolák vagyonát pedig elkobozták vagy kisajátították, így ezek sem tudtak tandíjmentességet adni.

Az iskolapolitika célja az volt, hogy minden olyan lehetőséget megszüntessenek, amely a magyar öntudat kialakulását és pláne annak erősödését előmozdíthatta volna, így önképzőkörök felállítása szigorúan tilos volt, csupán ún. irodalmi konferenciákon lehetett irodalmi ismereteket és kérdéseket megtárgyalni.¹³²

¹³¹ Hírő: 454.

¹³² Hírő: 457.

A legkiválóbb tanulók tanáraik biztatása és példamutatása mellett óriási többletmunkával még ezt a hátrányt is behozták, de pl. a magyar történelem egyes korszakairól csak a román és az egyetemes történelemmel összefüggésben lehetett megemlékezni. Nyíltan nem is foglalkoztak vele másképpen! De titokban leghitelesebben irodalomórákon ismerkedtek a tanulók a magyar történelemmel.

A magyar nyelv és irodalom tantervét is a minisztérium állította össze, de a magyar nyelv és irodalom egyetlen hivatalos vizsgán sem szerepelhetett kötelező tantárgyként. A tankönyveket kellett mutatni engedélyezés végett a minisztériumnak, így próbáltak gondoskodni a hatóságok arról, hogy a tanulók magyar nemzeti öntudata ne erősödhesen, és hogy a történelmi Magyarország visszaállításának eszébe se jutározhassa meg legcsekélyebb mértékben sem az oktatást. Bizonytalán azért féltek annyira attól, hogy az irredenta szellemiség meghatározhatja az oktatást, mert Trianon előtt a történelmi Magyarországon a magyar hatóságok képtelenek voltak megakadályozni, hogy a román felekezeti iskolákban uralkodóvá váljon a Magyarország-ellenes irredentizmus. Nem is akadályozhatták volna meg semmiképpen, hisz a román felekezeti iskolák az iskolai autonómia védelmében tevékenykedtek.

A románok által akkor is, ma is annyira támadott 1907. évi Apponyi-féle iskolatörvény is mi volt a románok foltogató oktatásiügyi törvényeihez és rendelkezéseihez képest!

Ráadásul a románok nem is a valódi Apponyi-féle törvényre hivatkoztak mint megtorlandóra. Hogy is van ez a maga bonyolultságában?

Ők gondolkodás nélkül leírják, természetesen pontosan akkor, amikor gyűlöletszítás közben kifogynak az érvekből, hogy ha minden képesek lennének megbocsátani a magyaroknak az 1907-es Lex Apponyit akkor se. Hogy nemzetiséggyilkos törvény volt, ilyeneket mondanak.¹¹³

De hihetjük-e, hogy nem tudják, hogy az a Lex Apponyi, amellyikre annyian és annyiszor hivatkoznak, nem is létezett. Valóban nem létezett.

Az a Lex Apponyi, amelyet nem tudnak megbocsátani a századforduló magyar parlamentjének, az a valószínűleg Lex Anghe-

lescu. Ugyanis éppen Constantin Angheliescu román oktatásiügyi miniszter találta ki másfél évtizeddel a valódi Lex Apponyi megszületése után.

Hogyan lett a Lex Anghelescuból Lex Apponyi?

Anghelescunak mint román oktatásiügyi miniszternek igazolnia kellett a Népszövetség előtt a húszas évek közepén, hogy az erdélyi magyar felekezeti iskolákban miért kötelező Románia földrajzát, történelmét és alkotmányát románul tanulni. Így válaszolt: „Apponyi grófnak 1907-es törvényei szintén arra törekedtek, hogy az állami fizetésrendezés útján tönkretegyék a román oktatást. Abban az esetben, ha a román iskolák elfogadták ezt az állami pénzsegélyt, bármilyen csekély volt is az, kötelesek voltak nemcsak Magyarország történelmét, földrajzát és alkotmányát, hanem a számtant is, továbbá az általános földrajzot és történelmet is [azaz a magyar nyelvvel együtt 7 tantárgyat] magyarul tanítani.”¹¹⁴ Más megállapításai: „Ami a román nyelven tanítandó tantárgyakat illeti, megjegyzendő, hogy a magyar uralom alatti 5 tantárggyal szemben a román uralom alatt csak 3 kötelező [mellőzve a számtant és az alkotmányt], és csak az ország földrajzát és történelmét tanítják román nyelven, míg az általános földrajzot és történelmet a kisebbség nyelvén tanítják.”¹¹⁵ E két idézetben bizony csak az hazugság, hogy az 1907-es Apponyi-féle oktatási törvény előírja, hogy az Anghelescu-memorandumban felsorolt tantárgyakat magyarul kell tanítani, az viszont már igazság, hogy az 1925-ös Anghelescu-féle oktatási törvény előírja, hogy emlegetett tantárgyakat a Romániához került területeken levő magyar egyházi iskolákban románul kell tanítani.¹¹⁶

A hamisított Lex Apponyit érdemes egybevetni az eredetivel.

Anghelescu valószínűleg Onisifor Ghibunak 1915-ben vagy Lazár Triteanunak 1919-ben megjelent munkájából ismerhette meg az Apponyi-féle iskolatörvényt. Mindkettő hitelesen idézi Apponyit. Anghelescu hamisítása tehát csak tudatos lehetett. Olvassunk csak bele abba az Anghelescu-szövegbe, amellyel törvényjavaslattal alátámasztandó Apponyira hivatkozik¹¹⁷: „Az állami támoga-

¹¹⁴ Közli Biró 426.

¹¹⁵ Uo. 426-427.

¹¹⁶ Vö. Kocsis-203-204.

¹¹⁷ Közli Biró 427.

rást élvező felekezeti iskolák 5 tárgyat kellett magyar nyelven bevezessenek (magyar nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan és számtan).¹⁷⁸ Arrébb részletesebben: „A törvény állapítja meg a felekezeti tanárok fizetését és besorolását és előírja, hogy csak azok a nem magyar nyelvű felekezeti tanárok kaphatnak állami segítyt, akik magyarul tanítják a magyar nyelvet, számtant, történelmet, földrajzot és alkotmánytant a megszabott óraszámokban és terv szerint.” Kimutatható, hogyan írta át Anghelescu Ghibu vagy Tritogdan vethetjük egybe Anghelescu fenti „értelmezését” az eredeti Apponyival. Az Apponyi-féle törvény 20. paragrafusában ez áll:

„Nem magyar nyelvű községi és hitfelekezeti népiskoláknál alkalmazott tanítók alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészítésben a 16.§-ban megszabott feltételeken kívül csak a következő további feltételek teljesítése mellett részesülhetnek:

1. ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelességek tanítása községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint és óraszámokban, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával, hitfelekezeti iskolákban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenntartó részéről fölterjesztett tanterv jóváhagyható nem volna, általa megállapított tanterv szerint és óraszámokban kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával történik.

2. Ha az illető iskolákban kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is helybenhagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tantervek használatnak.”

Ennyi a törvénynek az a része, amelyre Anghelescu hivatkozik. Csak annyit hamisít, hogy a tantervet felcseréli a tanítási nyelvvel. Ahol az van, hogy *tanterv szerint*, ő következetesen és céltudatosan azt olvassa, hogy *magyarul*.

Annyit jegyezzünk itt még meg, hogy majdnem bizonyos, hogy az Apponyi-féle 1907:XXVII. törvénycikk arra válasz, hogy a magyarországi – főképpen az erdélyi – román iskolákban az oktatás nemcsak egyre magyarellenesebb, de egyre nyiltabban buzdul Magyarországon területi épségének megbontásáért folyó harcra. Appo-

nyit tehát az nyugtalanítja, hogy a magyar állam által támogatott román iskolákban a román irredenta mozgalom számára képeznek ki utánpótlást.

Azt is szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a Lex Apponyi elfogadása után szűntek meg román felekezeti iskolák – de nem a magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere akaratából... Kétszáz román tannyelvű hitfelekezeti iskolát szüntettek meg egyházi fölötteseik, mintsem hogy elfogadják az állami segítyt.¹⁷⁹

Mire hívjuk még fel a figyelmet?

Nevetséges, hogy a Trianonban létrehozott Nagy-Románia magyar iskoláiban még az év végi értesítő is kétnyelvű kellett legyen, elől a kiemelt román szöveggel.

Az is nevetséges lenne, ha nem lettek volna tragikus következményei, ahogyan az állam meghatározta magyar középiskolákban a tanítás nyelvét, módszerét, anyagát és mennyiségét. A felekezeti magyar középiskoláknak „az állami középiskolák számára megállapított hivatalos tantervhez kellett alkalmazkodniuk. Ugyanolyan óraszámokban adták elő az egyes tárgyakat, mint az állami román iskolák tanárai. Csak a minisztérium által előzetesen jóváhagyott tankönyvekből volt szabad tanítani. A tantárgyak megállapított óraszámát mindenütt szigorúan be kellett tartani, és az nem történhetett meg, hogy valamelyik magyar iskolában egyik-másik tárgyat az állami iskolák óraszámától eltérően tanítsanak. A román nyelv és irodalom óraszámát volt a legnagyobb. Elsősorban ezt és a román nemzeti tárgyakat kellett a legnagyobb buzgalommal tanítani. A minisztérium elrendelte, hogy a román nemzeti tárgyak óráit 8-11-ig kell elhelyezni és az órarendben külön piros tintával megjelölni.”¹⁸⁰

A románul tanítandó tárgyakhoz a tankönyveket is csak románok írhatták, mégpedig olyanok, akik nem riadtak vissza a magyargyalázástól. Nagyon megalázták azzal a magyar gyermekeket, hogy kötelező volt ezekből tanulni.

Még az év végén kiosztott jutalomkönyvekbe is heleszóltak, és drágán megvették az iskolákkal a kiosztandó román nyelvű könyveket, melyek a román nemzeti öntudatot voltak hivatva a magyar fejekbe becsépegetni.

¹⁷⁸ Vö. Kocsis: 205-208.

¹⁷⁹ Uo.: 458.

Bíró Sándor így összegezi: „A felekezeti középiskolák jó tanulói szélesebb és mélyebb neveltségűek lettek, mint amilyenek a háború előtti ugyanilyen korú ifjak voltak. Ez a megállapítás azonban csak a kiváló ifjak kis csoportjára áll. A nagyobb többség a két-nyelvű iskola nehézségei miatt olyan szellemi nyomás alatt állt, hogy a kérdésekkel való első öntudatos viaskodásra már nem volt sem szellemi ereje, sem fizikai ideje. E nagyobb tanulóifjúság magyar műveltsége, főleg történelmi tudása és magyar helyesírása bizony nagyon hiányos és hézagos volt. De akinek kedve volt valamilyen kérdés – például magyar történelmi vitakérdés – alaposabb tanulmányozására, a tanulmányozás az iskolában lehetetlen lévén, otthon vagy könyvtárakban történt. Ennek következtében az ilyenek mélyen és alaposan merültek el a magyar történelemben. Az ilyenek illúziótól mentesen és társadalmi, nemzeti tapaszlatokkal gazdagodva, új szemlélettel nézték a magyar történelem különböző kérdéseit.”¹⁴⁰

Megállapítjuk még, hogy nemcsak a magyar iskolákba bejutó tanulók száma csökkent íjesztően, hanem a román szakiskolák magyar tanulóinak száma is. „Voltak olyan területek – írja Bíró Sándor –, amelyeken a legnagyobb magyar tömegek igényeit sem elégitették ki. Általában a különféle szakiskolák ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, háziipari stb. jellegű tanintézetek a legtöbbször csak román nemzetiségű tanulókat vettek fel, s ezek között az iskolák között egyetlen magyar tannyelvű sem volt.”¹⁴¹

Ami a főiskolai és egyetemi oktatást illeti, arról minden eddig emlegetett rossznál csak rosszabbat mondhatunk. Annak ellenére, hogy Kolozsvár megszállása után az egyetemet egy ideig nem háborgatták. A hangadó román személyiségek közül is többen voltak (köztük Nicolae Iorga történétíró), akik „azon a véleményen voltak, hogy a másfélmilliós magyarságot megilleti a magyar egyetem, ezért a kolozsvári magyar egyetemet némelyek nem akarták bántani, hanem mellett egy új román egyetemet akartak szervezni.”¹⁴²

De nem ők kerültek fölénybe, hanem Onisifor Ghiu és bűntársai. És 1919. május 12-én a kolozsvári egyetemet „erőszakkal a román állam számára átvették, és a következő iskolai év elején már mint román állami egyetemet nyitották meg. A magyarság a kisebbségi szerződésre és a gyulafehérvári határozatokra támaszkodva elhatározta, hogy az összes magyar egyházak együttes erejével magyar egyetemet szervez. A magyar egyetem, melyet »felekezeti-közi egyetemnek« neveztek, 1920. október 20-án meg is kezdte működését. Alapítását a fenntartók szabályszerűen bejelentették a minisztériumnak, amely egyelőre tudomásul vette és nem tiltakozott ellene. Am pár nap múlva a kolozsvári román egyetem egyik tanára cikket írt a magyar egyetem ellen, és annak fenntartását a román állam kihívásának minősítette. Csakhamar olyan közhangulat keletkezett a magyar egyetem ellen, hogy azt a kormány az 1920/21-es tanév végén megszüntette és örökre betiltotta. Mint Onisifor Ghiu később elismerte, a magyar egyetem megmaradását azért nem lehetett eltűrni, mert ez az egyetem igen komoly versenyt támasztott volna a még fiatal román egyetemnek, és a románoknak Ghiu véleménye szerint még nem lett volna mivel kiállniuk a magyar egyetemmel szemben.”¹⁴³

Így csak a teológiai főiskolák (a gyulafehérvári római katolikus és a kolozsvári protestáns) maradtak meg, melyeknek a tanárait államsegélyből fizették. Eleinte nem, de 1922-től a teológiai oktatás kérdésébe a román kormány – a Trianon előtti magyar kormánytól eltérően – beavatkozott. Ez évben „a román vallás-és közoktatásügyi minisztérium elrendelte, hogy 1922. március 1-től az unitárius és református teológiákon osztályonként és hetenként két-két órában a román nyelvet és irodalmat kell tanítani.”¹⁴⁴

A románosított kolozsvári egyetemen a magyar hallgatók helyzete nagyon nehéz volt. Állandó anyagi nehézségekkel küszködtek, mert az ösztöndíjat adó kulturális alapítványokat is elvették. Még az olyan intézményeket is, mint a Kolozsvári Egyetemi Diákasztal, román állami intézménnyé változtatták, a segélyezésére alakult Bethlen Kata Egyesületet pedig betiltották.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Bíró, 462.

¹⁴¹ Bíró, 464.

¹⁴² Bíró, 465.

¹⁴³ HMI, 465.

¹⁴⁴ Bíró, 466.

¹⁴⁵ HMI, 470.

A magyar fiatalság helyzetét az egyetemekre való felvétellel kapcsolatos korlátozások is súlyosbították. Például 1934-től az orvosi és gyógyszerészeti karra már egyáltalán nem vettek fel magyarokat. Így tehát szemérmetlenül nem csak „numerus clausus” (zárt szám), hanem „numerus nullus” (teljes kirekesztés) vezettek be a magyarok ellen.

A magyar diákoknak az egyetem vezetősége megtiltotta saját diákegyesületük megszervezését.¹⁴⁶ Ez ellen viszont még románok is tiltakoztak. Leghatározottabban Ghiță Pop, a Maniu-kormány volt kultuszminisztere.

Leghíresebbé Ghiță Popnak az 1932-es állásfoglalása vált.¹⁴⁷ „Ha az egyetem kebelébe nem tartozó kisebbségi polgároknak – érvel ebben – szabad gazdasági, szakmai, közművelődési, tudományos, sőt politikai egyesületekbe is tömörülniük, s azt nem is mulasztják el, mert pártjaik hivatalosan letett listával szerepelnek a választásokon, s jelöltjeik a parlamentbe is bejutnak, képtelenség és értelmetlenség, hogy egyedül csak az egyetem képezzen kivételt.”

Elítéli azokat, akik a Trianon előtti időkre hivatkozva, a múlt felhánytorgatásával indokolják meg magyarellenességüket. „Ezek számára ő nem talál mentséget. Érvelésük már csak azért sem állja meg a helyét, mert a régi magyar uralom alatt elkövetett hibák nem szolgálhatnak az új román uralom hibáinak mentségére. De a jelen esetben érvelésük azért is helytelen, mert tájékozatlanságon alapszik. Ausztria–Magyarországon ugyanis a nemzetiségi alapon álló diákszervezetek szabadon működhetnek. Felsorolja az Osztrák–Magyar Monarchiában törvényesen engedélyezett román diákegyesületeket. Grazban működött a Carmen Sylva, Bécsben a Románia Jună, Budapesten a Petru Maior, Csernovicban pedig több is. Egynek a betiltására emlékszik: 1896-ban oszlatták fel a kolozsvári magyar egyetemen működő Julia nevű román diákegyesületet.”¹⁴⁸

Befejezésként megfogalmazza, mi kellene, hogy legyen a román állam kisebbségi politikájának az alapelve: „a kisebbségi kérdés bőséges komplexumának egyetlen pontján sem szabad rosszabb

bánásmódot bevezetnünk, mint amilyenben az egyesülésig az illető tartományban részünk volt. Másodsorban: az egykor elnyomott románoknak adott jogokat nem szabad jelenlegi kisebbségeink számára maximumnak tekintenünk, csupán egy minimális tény- és jogállapotnak...”

A magyar közművelődés szervezetei

A különféle egyesületek, színházak, a sajtó és a magyar irodalom különböző egyesületei, szervei megpróbálták kielégíteni az idegen uralom alá került magyarság közművelődési szükségleteit.

Az egyesületek közt a legtekintélyesebb az EMKE volt (Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet), melyet 1884-ben Bartha Miklós erdélyi író kezdeményezésére alapítottak, s amely elsörendű feladatának tekintette az erdélyi szörványmagyarság (román többségű vidékeken élő magyarság) biztonságos magyar jövődjének a megalapozását. „Mindezt társadalmi és közművelődési eszközökkel próbálta elvégezni a hatóságok pressziója nélkül. A románok azonban valóságos merényletnek tekintették ezt a tevékenységet, és az EMKE már akkor a leghevesebb román sajtótámadások középpontjába került. Erőszakos magyarosítással, fajgyűlölettel vádolták.”¹⁴⁹

Közel 20 000 tagja volt az EMKE-nek, és 3 évtized alatt 268 községi és felekezeti népiskolát, 77 kisdudóvót, 214 nép- és 24 katonai könyvtárt, 154 népdalos kört szervezett és tartott fenn 16 vármegyében.

Erdélynek Romániához való csatolása után a Hunyad megyei Algyógyon fekvő 1708 hold birtokát, földműves iskoláját és árvaházát elvették a többi birtokával együtt, kivéve 69 hold erdőt. „A kisajátítás törvényellenes volt, mivel a törvény értelmében a belső- és külső-erdélyi szörványmagyarság számára a birtok mintagazdasági jellegénél fogva az EMKE-nek 100 hold szántóra, a gazdasági jukola céljaira 200 hold szántóra, az árvaház részére pedig 30 hold szántóra volt joga.”¹⁵⁰

¹⁴⁶ Biró: 467.

¹⁴⁷ Adevărul, 1932. március 15. Idézi Biró Sándor: 467-469.

¹⁴⁸ Kocsis: 348-350.

¹⁴⁹ Biró: 477.

¹⁵⁰ Biró: 477.

A kisajátított birtokokon román tulajdonosok rendezkedtek be. Az algyógyi földműves iskolát elrománosították, és oda székely gyermekeket többé nem is vettek fel. A fellebbezésre még csak nem is válaszoltak, de a támadások alapján kétszer is vizsgálatot indítottak az EMKE ellen, s végre 15 év múlva elismerték jogállását, de mindent előről kellett kezdeni, úgyhogy semmi különleges tevékenységet Nagy-Románia hátralevő évtizedében nem fejthetett ki.

A másik jelentős szervezet az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME).¹⁵¹ 1859-ben, az osztrák önkényuralom idején alakult meg, s a tagok áldozatkészségének köszönhetően értékes ásványtárat, növénytárat, könyvtárat és más gyűjteményeket birakolt. Amikor 1872-ben Kolozsváron a magyar egyetem megalakult, fenntartója, a magyar állam bérbe vette oktatás céljaira a gyűjteményeket, s a bérösszeget rendszeresen fizette. A román állam a gyűjteményeket tovább használta, de a bérfizetést megtagadta, s a hatóságok 10 éven át minden trükköt kipróbáltak, hogy az egyesületet infiltrálják, s így, román tagok felyételének kikényszerítésével szerezék meg a gyűjteményeket. Tervük nem sikerült, mert az EME vezetői ügyesen és kítartóan védték az egyesület érdekeit.

Az EME bérháza 10 évig – rekvirálások és kényszer beszállások következtében – semmi jövedelmet nem hozott.

„Ilyen körülmények között is jelentős volt az EME munkája. 1937 végéig összesen 237 vándorgyűlési előadást, 114 bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztályi előadást, 163 természettudományi és 257 orvostudományi szakosztályi előadást rendezett. A román uralom első 20 éve alatt kiadta az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratot 8 kötetben, 903 közleménnyel és 45 táblával, 213 ív (3410 lap) terjedelemben. Az *Erdélyi Tudományos Füzetek* című sorozatban megjelentetett 101 munkát 170 íven (2730 lap). A fentiek mellett kiadta 5 vándorgyűlés emlékkönyvét.”¹⁵² Tette mindezt kétségbeejtő körülmények között. Elsősorban azt vegyük itt tekintetbe, hogy az egész magyar közművelődési életet súlyosan megbénította az előzetes cenzúra és ostromállapot, mely Nagy-Románia fennállásának 22 esztendeje alatt 5 év kivételével a legtöbb magyar vidéken életben volt.

¹⁵¹ Biró: 473.

¹⁵² Biró: 476–477.

1934-ben az egyesület 75 éves évfordulóját is méltóképpen megünnepelelték.

Az összes egyesületek közül legjobb helyzetben a dalegyletek voltak. (Új egyesületeket nem engedélyeztek, kivéve a dalegyleteket.) Az 1921. november 23-án engedélyezett Romániai Magyar Dalosszövetség a meglévő 31 dalárda mellé még 356-ot alapított.¹⁵³

A magyar nyelvű sajtó Trianon után megőrizte jelentőségét: újjászervezése nem okozott különös nehézséget, hisz a megszállt területen kb. 15 napilap és sok hetilap létezett, s az előzetes cenzúra dacára az újságokat nem merték gúzsba kötni, mert a világsajtó szolidáris volt mindig, s a közvéleménytől tartottak a románok is.

Az első 10 évben a sajtó jó üzlet is volt, mert a magyarság elszegényesedésében is mindent tudni akart. A 30-as nehéz években sok újság megszűnt, és az újságírók is nyomorogtak, de azért hősiiesen dolgoztak. Mérsékelt hangon írtak, teljesen hiányzott a régi román újságok éles, gyűlölködő és irredenta hangja. De a tények egyszerű ismertetése is felborzolta az olvasók idegeit, hiszen sok mindent, amit iskolákban, egyházi gyűléseken említeni sem lehetett, azt csak az újságok tudták megírni, ezért joggal állíthatjuk, hogy az újságok is népnevelést végeztek.

Mikor később a cenzúra még szigorúbb lett, a magyar újságok egyszerűen a román lapokból átvett ismertetőcikkeket és kritikákat közölték. A vezető napilapok (Brassói Lapok, Keleti Újság és az Ellenzék) példányszáma 12 és 15 ezer között változott. De a jól szerkesztett, olcsó, olvasmányos napilap, a kolozsvári *Jó Estét* 25 000, a brassói *Népújság* pedig, melyet elsősorban a székely megyék falvaiban olvastak, 50 000 példányig is eljutott.¹⁵⁴

A magyar színjátszásnak Erdélyben évszázados hagyományai voltak. Itt épült fel a Farkas utcai színház – az első magyar állandó színház – 1821-ben.

A Farkas utcai színház 1906-ban az új Nemzeti Színház épületébe költözött, melyet a régi színház árából és az országos hírű dr. Janovics Jenő igazgató által felvett és saját fizetéséből törlesztett kölcsönökből építették fel, tehát magántulajdon jellege volt. De ez

¹⁵³ Biró: 478.

¹⁵⁴ Biró: 479.

nem akadályozta meg Ghibu professzort annak a bünténynek a végrehajtásában, hogy 1919. május 14-én erőszakkal átvegye a Nemzeti Színházat mint államvagyont.

Szerencsére Janovics Jenő megmenhette a színházépülettől megfosztott társulatát: beköltöztette a sétateri Színkör épületébe. Ezt Janovics még az I. világháború előtt felépíttette saját költségén – a várostól adományozott telekre –, és annak idején nyári színházként működött. Így Janovics kényszeregyezséget köthetett a szombati Kormányzó Tanáccsal, mely szerint hékésen átadják a Nemzeti Színházat a románoknak, ha a Színkörben folytathatják a magyar színelőadásokat.¹⁵⁵

A kolozsvári Magyar Nemzeti Színház 1919. szeptember 30-án búcsúzott – Janovicsnak köszönhetően nem a közönségtől, hanem csak a méltó színházépülettől – a Hamfettel. Amikor a színpadon elhangzott: *Lenni, vagy nem lenni, ez itt a kérdés*, akkor a közönség soraiban felhangzott a válasz: *Lenni és élni akarunk*. Nemcsak a színháztermet, hanem az előcsarnokokat is megtöltötte a tiltakozó közönség, mely az előadás végén a zokogó színészekkel együtt tüntetett. A terembe titkosrendőrök nyomultak be, és kiterelték a magyarságot Kolozsvár legjelentősebb magyar épületéből.

A Színkörben október 4-én tartották meg az első színelőadást a színházukból kitoloncoltak.

1921-ben a kormány a magyar színjátszást be akarta tiltani. Ekkor Janovics Jenő Goga kultuszminiszterhez intézett nyílt levele mentette meg az akkor már 128 éves kolozsvári magyar színjátszást. Janovics kérésére a miniszter még 9 magyar városnak is engedélyt adott vándor színtársulatok működtetésére.¹⁵⁶

Öt évi tüneményes fejlődés után 1926-ban megkezdődött a hanyatlás. Ekkor szavazta meg a román képviselőház azt a törvényt, amely a magyar színházak legalacsonyabb jegyadóját a román színházak 13%-ával szemben 25%-ban állapította meg. Ez aránytalan törvény a vidéki vándortársulatok működését lehetetlenné tette. Csak a kolozsvári állandó magyar színház maradt talpon.

A kolozsvári színház 1928–29-ben „vállalta a nagyváradi vezetését is, és az ottani színjátszás céljaira külön társulatot szervezett. A következő évben Temesvár is hasonló szolgálatot kért.

1930-ban Janovics társulatai Kolozsvárt 407, Nagyváradon 397, Maramaroszigeten, Temesváron, Szatmárnémetiben és Nagybanynán hasonlóan sok előadást tartottak.¹⁵⁷

Különösnek tűnhet, de a vidéki műkedvelő színtársulatok tevékenysége elé még nagyobb akadályokat gördítettek. „A műkedvelő előadások engedélyezése hovatovább valóságos tengeri kígyóvá nőtt, amelynek nem volt se vége, se hossza. Az engedélyt olyan feltételekhez kötötték, hogy soha sem lehetett tudni, vajon a hónapokig tanult darabot elő lehet-e majd adni, vagy sem.”¹⁵⁸ A budapesti társulatok vagy egyes művészek vendégszereplésének engedélyezése is olyan ritka volt, mint a fehér holló.

Művelődési intézményeinket nemcsak üldözték, de minden jövedelmező forrásuktól megfosztották, ugyanakkor a Csík megyei Magánjavakból telkekhez és épületekhez, a megyék és városok költségvetéseiből pedig hatalmas összegekhez jutottak a székelyföldi románosítás irányítói. Székelyföldön közel száz *Asira* román kultúrház épült.

Az erdélyi magyar irodalom különleges szerepet töltött be a Trianon utáni Erdélyben.¹⁵⁹ Igaz, hogy sok író álnéven a csonkaországban közölte verseit (Reményik – Végvári), vagy pedig kéziratban terjesztette remekművét, mint Dsida Jenő a *Psalmus Hungaricus*-át, de az 1916-ban alapított *Erdélyi Szemle* c. folyóirat köré csoportosulva szézületes fejlődés indult meg az irodalmi életben. E fejlődés Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-ának angol és francia nyelvű kiadásában csúcsosodott ki.

Az irodalmi élet fejlődésének állomásai:

1921-ben alakult meg a Pásztorúz c. folyóirat, s utána azonnal megkezdődött az olvasóközönség megszervezése. „Az írók megindultak – régi vándorénekesekhez hasonlóan – a közönség felkeresésére és meghódítására. Vonaton, gyalog, néha szekéren jelentek meg egy-egy kisebb városban vagy vidéki központot jelentő faluban, és az élő szó erejével hirdették az újszülött erdélyi magyar irodalom jogait és szépségeit. Így járták a világot Reményik Sándor, Szentimrei Jenő, Berde Mária, Szini Lajos, de mindenekellett

¹⁵⁵ Biró: 483. és Illyés: 26.

¹⁵⁶ Biró: 484.

¹⁵⁷ Biró: 485.

¹⁵⁸ Biró: 486.

¹⁵⁹ Biró: 489.

a Budapestről hazatért ősz Benedek Elek, aki székely csapata élén korát meghazudtoló fürgeséggel kereste fel az erdélyi magyar falvakat.¹⁶⁰

1924-ben alakult meg a nagyra becsült Erdélyi Szépmíves Céh, mint az erdélyi magyar írók könyvkiadó vállalata.¹⁶¹

A zökkenésmentes fejlődéséhez szükség volt az írók közötti világnézeti ellentétek elsimítása, és ezért alakult meg az Erdélyi Helikon, amelybe minden író meg hívtak, s évente összejöttek báró Kemény János marosvécsi kastélyában, ahol kialakult a *transzilvanizmus* mint egy egészen különleges gondolkodási mód és élet-szemlélet, a világnézetek feletti örök humánus.

De a legfontosabb, hogy az erdélyi magyar sors legfontosabb kérdései jól felismerhetően megjelentek a legtöbb erdélyi író munkájában.

VI. A MAGYARSÁG EMBERI JOGAI NAGY-ROMÁNIÁBAN

Az élet és szabadság védelmét a már említett kisebbségi szerződés, továbbá az 1923. évi alkotmány 11. és az 1938. évi alkotmány 12.§-a biztosította.

Az egyéni szabadság alatt általában a személyi szabadságot és a házjogot értik.¹⁶² (Az én házam az én váram.) A törvénytelen letartóztatás elleni „habeas corpus acta” Angliában 1679 óta alap-törvény. A civilizált országokban a bírói végzés a letartóztatás és a fogva tartás feltétele.

De Nagy-Románia fennállásának 22 éve alatt 15 éven keresztül ostromállapot volt – hiába rendelkezett úgy az alkotmánytörvény, hogy ostromállapot csak külön törvénnyel rendelhető el. És ha ostromállapotra hivatkozhattak, akkor a hadsereg, a csendőrség, a rendőrség vagy a bekvártélyozó hivatal éjjel-nappal behatolhatott magyarok lakásaiba igazoltatás, letartóztatás céljából, élelmiszercérről vagy a lakásból való 24 órán belüli kilakoltatás végett, mert a lakás kellett egy – a Regátból érkezett – románnak. Reményik Sándor költőnek kolozsvári házában egy román hadbíró kapott rekvirálás útján olcsó lakást. És a házat csak 15 év múltán, 1934-ben sikerült visszaszerezni.¹⁶³ Ezeket a rekvirálásokat diktatori hatalommal felruházott román kormánybiztosok intézték kegyetlen visszaélésekkel, így például bútorokat, csomagokat dobáltak ki esős időben az utcára, amit egy bukaresti lap tudósítója személyesen látott Kolozsváron. Fellebbezés nem létezett, mert ostromállapot volt. (Csak 1928-tól 1934-ig oldották fel.)

A székelyföldi magyar falvakban volt a legnagyobb a csendőrség rémuralma. A falvakban szüleikhez hazatérő, más városokban lakó egyéneknek hazaérkezésük után 24 órán belül jelentkezniük kellett a csendőrségen, amely még a falusiak utazásaiba is beleszólt. Letartóztatások, botozások, ütlegelések, kínzások mindennaposak voltak. Egy ártatlan székely gazdát (feljelentésre) letartóztattak, és behalt a 4 napig tartó vallatásba. A boncolási jegyző-

¹⁶⁰ Bíró: 490.

¹⁶¹ Bíró: 490.

¹⁶² Bíró: 495.

¹⁶³ Bíró: 497.

könyv szerint a halál fulladás miatt következett be, de a gyilkosok megbüntetése elmaradt.¹⁶⁴

A tulajdonjog az 1923. évi – a liberális párt által keresztül erőszakolt – alkotmányban nem sértetlen többé, hanem csak biztosítva van, s ez lehetővé tette, hogy az összes bányakincsek az állam tulajdonába jussanak. Még a templomot sem tekintették szentnek és sérthetetlennek. Bizonyítja ezt a marosszentimrei református templom kisajátítása.

Ez a templom még a XV. század végén épült annak emlékére, hogy Hunyadi János itt is megverte a törököt. A templom egy gyönyörű műemlék, két hold belsőség és 28 hold szántóföld tartozott hozzá. A helybeli görög katolikusok azzal az ürüggyel kérték a kisajátítást, hogy a református egyházközség elnéptelenedett. A kisajátítási végzés a templomot a görög katolikus egyháznak adta, a 28 holdat pedig a román földműveseknek; a megokolás pedig az volt, hogy nincs a faluban egyetlen református sem. A fellebbezésben a magyarok rámutattak arra, hogy 95 református még él, de a fellebbviteli fórum erre azt hozta fel, hogy bizonytalan, hogy a templomot az egyház vagy az állam építette-e. Az ügyben folyómodványok, deputációk, parlamenti felszólalás és tiltakozások semmit sem használtak, de a balázsfalvi érsekség nem engedte meg, hogy a helyi görög katolikus egyházközség a templomot átvegye. Az érsekség hivatalos lapja ezt így indokolta: „... a templomok kisajátítására nincs törvényes alap. Mi tehát ellene vagyunk a kisajátításnak, s ha rajtunk állana, ez a templom nem lenne görög katolikus másként, mint az illetékes református egyházi hatóság beleegyezésével. Másként ki biztosít minket, hogy holnap nem történik-e ugyanezen módon más templomok kisajátítása is.”

Ez bizony a jövőre látó, igazságos és keresztényi döntés volt! Így a marosszentimrei templom magyar maradt!¹⁶⁵

A sajtószabadságot az utóbbi két évszázadban már nem illik nyíltan megkérdőjelezni, s az 1923. évi román alkotmány is biztosította. De mi történt a gyakorlatban? Amikor az alkotmány emelrendelése érvénybe lépett, akkor már a Romániához csatolt egykori magyar területeken 4 éve tartott a megszállással egyidejű-

leg bevezetett előzetes cenzúra. (A 4 év alatt bizonyítva nagyon megkedvelték, mert nem szüntették meg.)

Az 1928-ban uralomra került Maniu-kormány végre felfüggesztette az előzetes cenzúrát. De a sajtószabadság csak 5 évig tartott.

A cenzúra egyébként a lapokat nem mentesítette az üldözéstől, mert ha valami burkolt kritika a cenzor korlátoltsága – vagy igazságérzete? – révén megjelent, nagy dühvel álltak bosszút, s évenként be is tiltottak egy-egy lapot. A kolozsvári *Ellenzék* a klinikákon uralkodó állapotokról közölt kritikát 1922-ben, de anélkül, hogy a szerző az „uralkodó román népet” hármiben is sértette volna. A hazafias román diákság mégis megtorlásra szánta el magát. A szerkesztőség erről tudomást szerzett, de rendőri védelmet hiába kért. Másnap esete a diákság nem csak a berendezést törte össze, de a falakat is megrongálta. Ráadásul a posta vezérigazgatósága 6 hónapra megvonta az újság postalai szállítási jogát.¹⁶⁶

„A cenzúra működése eleinte úgy történt, hogy a lap cikkének szövegéből kihúzták a kifogásolt részeket, s a mellette lévő szavakat közölhették. Így a lapok üres részekkel, vagy pedig a kihúzott szavak helyén díszelgő szorzójelekkel jelentek meg.”¹⁶⁷ Bizonyos idő után a román hatóságok rájöttek, hogy a „cenzúra eme formája túlságosan feltűnő, és az olvasók előtt nyilvánvalóvá teszi a hatósági erőszak érvényesülését”, ezért elrendelték, hogy a cenzurázott mondatokat rövidebb „értelmes” mondatokká kell átírni.

Az aradi Rendkívüli Újság 1920-ban hetilapként indult, de a lapot az előzetes cenzúra nem védte meg: az egyik cenzurázott cikke miatt betiltották. „A közönség ragaszkodásának és szeretetének láttára a tulajdonos a betiltás feloldása után hetilapját napilappá akarta átszervezni. A román hatóságok tilalmukat azzal indokolták, hogy nincs papír. Ekkor a tulajdonos az indoklás cáfolatául előre megvásárolta a lap félévi működéséhez szükséges papírmennyiséget. Így október 1-én végre megjelenhetett átszervezett napilapjának első példánya. A korlátozott szabadság nem sokáig tartott. December 24-én este, mikor a karácsonyi szám már készen volt, román katonák és detektívek jelentek meg a szerkesztőségben. Határozatot mutattak fel, mely szerint a román katonai parancsnokság a lapot minden indoklás nélkül 3 hónapra betilt-

¹⁶⁴ Biró, 409.

¹⁶⁵ Biró, 500.

¹⁶⁶ Biró, 505.

¹⁶⁷ Biró, 505.

ja.¹⁶⁸ A történetnek még nincs vége. Az orvoslást kereső főszerkesztőt letartóztatták, de 3 nap múlva szabadon engedték. Ugyanez megismétlődött húsvét előtt is. Június 30-án újraindultak, ekkor meg a prefektus tiltotta be, mire Petru Groza erdélyi miniszter közbenjárására a prefektus mégis engedélyezte. Erre a rendőrpapancsnok tiltotta be a lapot, kijelentve: „Betiltom és punktum. Ha én valamit teszek, azt nem kell megindokolnom. És ha a miniszter százszor is megengedi, én százszor betiltom.”¹⁶⁹ Azt hiszem, ez az igazi államilag megvalósított anarchia!

Hiába maradt meg a cenzúra, a sajtóperektől sem voltak az újságok mentesítve. A legártatlanabb kritikát is kihasználták a zaklatásra. A 22 év alatt vagy 1200 sajtóper volt, s az ismert Szász Endrét 75-ször, másokat csak 50-szer (Olajos Domokos), 25-ször (Krcnner Miklós), megint másokat 10-15-ször ítélték el sajtóvétségért. Egy hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetéssel és súlyos pénzbüntetéssel is sújtották őket.

1932 decemberében egy antirevizionista gyűlésről visszatérő, felbőszített román tömeg behatolt Aranyos-Torda megye Sínfalva községébe, s ott a magyar lakosság házeit megrongálták, és több magyart súlyosan összevertek, de bántódása csak annak a magyar újságírónak lett, aki lapjában elsőnek merete ezt megírni. (1928 és 1933 között nem volt cenzúra).

Román újságírók persze magyarelleses írgatásért egyetlen esetben sem ítélték el. A legfelháborítóbb eset 1936-ban történt, amikor egy Székelyudvarhelyen megjelent román hetilap szerkesztője azt írta, hogy ők Szent Bertalan éjszakát fognak rendezni, mert a magyarok viperák, és máglyára kell őket küldeni. A Magyar Párt udvarhelyi vezetősége feljelentést tett, de a feljelentésnek természetesen semmij következménye nem volt.¹⁷⁰

A könyvek históriájában vicclapba való az igen nagy szakértelemmel megírt és a betűvetést könnyen tanító ábécés könyv, mely 1935-ben cenzúrázva jelent meg, s hamarosan 40 000 példányban elfogyott. „Ánde a kultúrznás román tanítók csakhamar rájöttek, micsoda veszedelem fenyegeti románosító munkásságuk eredményeit. Égyre-másra küldték a román közoktatásügyi miniszteri-

umba feljelentésüket és a könyv használatának eltiltására irányuló kéréseiket. A román közoktatásügyi miniszter, az elvakult magyar-ellenes sovinizmusáról ismert Angheliescu, beszélt belügyminiszter kartársával, akinek intézkedésére a román csendőrségi közlönyben megjelent egy rendelet az ábécé betiltásáról. A rendelet a román csendőröknek kötelességévé tette, hogy az ábécéskönyvet mindenütt kobozzák el, ahol megtalálják, mivel a könyv terjesztését a román belügyminiszter megtiltotta. A csendőrségi közlöny azonban a magyar sajtó és társadalom természetesen nem ismerte, és így a betiltó rendeletről sem vehetett tudomást. Azt meg nem is álmodta, hogy a cenzúrázott és teljesen ártalmatlan tartalmú ábécéskönyvet a román hatóságok veszedelmesnek tekintenek. Ezek után nagy volt a megrökönyödés, midőn közel 50 magyar pap ellen tiltott könyv terjesztése miatt hivatalos bírósági eljárás indult.”¹⁷¹

A terjesztést végző 50 magyar papot nagyon súlyos pénzbüntetéssel sújtották, és az ábécéskönyv szerkesztőjét, Gallay Domokos íróat az ügyész többrendbeli irredentizmussal vádolta. Miért is? 1. Leközölte Kisfaludy Károly *Szülföldem szép határa* című, 80 évvel azelőtt írt versét. 2. Rámutatott arra, hogy a magyarság szám szerint Európában a 12. (Faji góg.) 3. Az sz betű gyakorlására ezt a példát hozta fel: „Szép város Szeged”. 4. Leközölte Petőfi magyar díszruhás képét.

Ezt a sok együgyűséget a román bíróság sem vette komolyan, és a szerkesztőt nem ítélte el.¹⁷²

A cenzúra egyik célja a magyar társadalmi összetartás megerősödésének a megakadályozása volt. Legjobban arra ügyelt, hogy a magyarok a sajtó segítségével ne tudjanak önvédelmi bojkottot szervezni, főleg azok ellen, akik a magyarságot üldözik vagy cserben hagyják. A cenzúra második feladata az volt, hogy ne engedjenek egyetlen olyan hírt sem közölni, ami a románokra káros vagy a magyar nemzetre kedvező fényt vetített volna. (Megjegyezném itt, hogy a Trianon előtti történelmi Magyarországon a faji önvédelmi bojkott szervezése és hirdetése megengedett volt, s a románok gyakran és hatásosan alkalmazták, sőt a szászvárosi *Libertatea* az olvasóit a hatóságok elleni terror alkalmazására is nevelte. Az erdélyi románok újságjai gyalázták a magyarságot, pl. az ország

¹⁶⁸ Biró: 506.

¹⁶⁹ Biró: 507.

¹⁷⁰ Biró: 508.

¹⁷¹ Biró: 509.

¹⁷² Biró: 510.

ezeréves ünneplésével kapcsolatban azt írták, hogy a millennium egy rablás, a honfoglalás egy nagy zsványság. Hasonló hangvételt a román uralom alatt lehetetlen lett volna.¹⁷³

Az 1930-as évek vége felé „a román cenzúra rendszeresen előírta a magyar lapokban közlendő anyagot. A cenzúrahivatalban készített cikkeket leküldték a magyar lapok szerkesztőségébe, rájuk parancsolva: a lapok ilyen és ilyen helyen közöljék azokat. Nemsokára valamennyi magyar lapban feltűntek ezek a román érdeket szolgáló, hivatalos román cenzúrahivatalban írott cikkek.”¹⁷⁴ 1936-ban Háromszék megye főispánja, Bidu egy beszédében a magyarságról valótlan megállapításokat tett, s követelte, hogy azt teljes egészében közölje a helyi magyar hetilap, a *Szekely Nép*. „A szerkesztőség a törvénytelen parancsot nem teljesítette. A cenzor, aki szintén ragaszkodni óhajtott a törvényes előírásokhoz, a lapot rendszeren cenzúrázta, és megadta az engedélyt a kinyomtatására. Bidu azonban parancsának nem teljesítése miatt felbosszankodva, a *Szekely Nép* megjelenését megtiltotta. A szerkesztőség az ügyészséghez fordult, mely a betiltást megszüntette és a lap forgalomba hozatalát megengedte.”¹⁷⁵ A lapot kinyomtatták, s az előfizetőknek és az elárusítóknak szétosztották. Erre a dühöngő prefektus ügynökei a még el nem adott lappéldányokat az elárusítóktól elkobozták.¹⁷⁶

Ez az eljárás (a cenzúrahivatalban elrendelt kényszerközlés) 1938 után rendszeres lett. Például Kolozs vármegye czerdes prefektusának felhívását – a román hadsereg céljaira való adakozás érdekében – másfél éven át minden helyi lapnak közölnie kellett. Ettől az időtől kezdve a Magyarországot és kormányát gyalázó cikkek kényszerközlése is rendszeressé vált.

A magyar újságok egyetlen lehetősége az élesebb bírálatra az volt, hogy a román újságok kritizáló cikkeit szó szerint közölték, s így rendszeressé vált a lapokban a *Mit ír a román sajtó?* című rovat.

A sajtószabadság ennyire zsugorodott össze, mert a folyóiratok, könyvek és kalendáriumok is ugyanilyen cenzúra terrorja alatt nyögtek.¹⁷⁷

A *gyülekezési és társulási szabadság* ugyancsak mese maradt, bár az 1923-as alkotmány 28.§-a még azt is tartalmazta, hogy „előzetes engedélyre nincs szükség”. A magyaroknak azonban még a lakásukban tartott családi keresztelő megtartásához is engedélyt kellett kérniük a rendőrségtől, a főszolgabírótól, a prefektustól és a katonai parancsnokságtól, tehát nagyobb városokban egyszerre több helyről.

Jelentős egyesületekben a gyakran cserélődő fiatal titkárok számára valóságos útitervet dolgoztak ki a tapasztaltabbak, hogy eligazodjanak az engedélyeztetés labirintusában; ebben még az is szerepelt, hogy kihez melyik ajtón kell belépni, hogy hány lejes okmánybélyeg szükséges a kérvényre stb. Tíz napba is belekerülhetett az engedélyeztetés, ha egy fiatalember személyesen ment el minden hivatalba. A meghívókat gyakran nem merték szétküldeni a bizonytalanság miatt. És az is megtörtént, hogy hiába szereztek meg az engedélyt, hiszen a helyszíni kivonuló karhatalom bármely pillanatban feloszlathatta az összejövetelt.

Az egyházak gyűléseit sem volt könnyebb engedélyeztetni. Egyedül az istentiszteletek megtartásához nem volt szükség az engedélyeztetés megalázó tortúrájára, de az megtörtént, hogy a csendőrmester a farkaskutyáját is bevitte magával vasárnap a templomba.¹⁷⁸

A magyar színeknek zászlóban, szalagban, népviseletben, bokrétában való használata mindvégig szigorúan tilos volt. „Csendőrségi atrocitások, bírói ítéletek jelezték mindenütt a magyar színek itt-ott megkísérelt használatának útját.”¹⁷⁹ Ugyancsak szigorúan megtiltották a magyar himnusz éneklését, pedig az *mint imádság* nem sérthette senki érzelmeit.

A román nemzeti ünnepek előtt a magyar egyházakat utasították, hogy miképpen kell azokat a templomokban megünnepelni.

¹⁷³ Bíró: 511.

¹⁷⁴ Bíró: 512.

¹⁷⁵ Bíró: 512.

¹⁷⁶ Bíró: 512.

¹⁷⁷ Bíró: 512.

¹⁷⁸ Bíró: 518.

¹⁷⁹ Bíró: 518.

Tehát nem lehetett csak „uralkodónkért” imádkozni, mert az esetleg Horthy is lehetett volna, hanem II. Károly királyért.

A magyar történelmi személyiségek szobrainak ledöntése és elszállítása már az első időkben megkezdődött. Elsőként a Petőfi szobrát döntötték le 1919. május 13-án Marosvásárhelyen. 1936-ban Szatmárnémetiben elképzelhetetlenül aljas módon végrehajtott szoboreltávolításra került sor. „Szeptember 26-án hajnalban 2 és 3 között 15-20 főnyi román fiatalember vette körül a szatmári főteret. A római katolikus templomot körülállták, az ivlámpákat eloltották, s a fölére vezető összes utcákat őrszemmel elzárták. A szolgálatos román rendőrt valamiféle ürüggyel szintén eltávolították. Ezek után a magukkal hozott köteleket elővették, és azokat a templom homlokzati falában elhelyezett Szent László és Szent István szobrok nyaka köré hurkolták. A két szobrot hosszas erőfeszítés után helyükről kirángatták, s a fejek kivételével mindkettőt apró darabokra törték. A szobrok fejét ezután szekereken elvitték. A talapzaton egy cédulát hagytak a következő felírással: »Viszontlátásra az égben!«¹⁸⁰

A kolozsvári Mátyás szobrot is el akarták távolítani, de aztán megvédték a román történelemhamisítók azáltal, hogy rájuk hivatkozva ráírták a szoborra románul a Mátyás nevet. De nem elégedtek meg ennyivel! Román egyetemi hallgatók a szobron egy bronztáblát helyeztek el Nicolae Iorga történész szavaival: „Mindeniütt győzedelmes voltál, csak a saját néped győzött le, mikor megkísérelted elfoglalni a legyőzhetetlen Moldovát.”¹⁸¹

Fel kell vetnünk azt a kérdést is, mennyire voltak elzárva az erdélyi magyarok a csonka országtól. „Az első évben csak az léphetett ki Románia területéről, aki véglegesen repatriált, és megígérte, hogy Erdélybe többé nem tér vissza. Később már útlevél is lehetett kapni, ha az illetőnek sok pénze volt, mert a sokféle formáság félremagyarázható előírásai miatt rendes, törvényes úton nem lehetett kivárni az útlevél elnyerését. Pénzzel azonban mindvégig sikerült útlevelet szerezni.”¹⁸² A magyarországiaknak Erdélybe való utazása még nehezebb volt. „A budapesti román konzulátus gondosan számon tartotta azokat a magyarokat, akiknek

Romániába való beutazása a román érdekekkel nem egyeztethető össze. Ezek soha nem kaphattak Romániába beutazási engedélyt. A híres magyar tudósok, a magyar közélet ismert vezetői semmiképpen sem látogathatták meg a román uralom alá került hozzátartozóikat.”¹⁸³ Emlékeztetünk itt arra, Nicolae Iorga magyarellenessége Trianon előtt közismert volt, mégis szabadon járt be a magyar királysághoz tartozó Erdélybe.

Felhívjuk még a figyelmet a Kosztolányi Dezső „kalandjára”. Ő egy román ismerőse révén kapott beutazási engedélyt, de román tanú nélkül az erdélyi magyarság vezetőivel nem találkozhatott.¹⁸⁴

A magyar fiatalok, akik budapesti egyetemre akartak beiratkozni, könnyen kaptak útlevelet. Nem véletlenül. A román hatóságok biztosak voltak benne, hogy a magyar diplomákat nem fogják nosztrifikálni.

A magyarság politikai jogainak kérdése a megszállás kezdeti időszakában fel sem vetődött, s csak a Trianoni Békekötés után került előtérbe. 1921. július 8-án megalakult Kolozsváron a kisebbségi szerződés értelmében a Magyar Szövetség, melyet a kormány rövidesen feloszlatoott.

1922-ben alakult meg a Magyar Párt, s a magyarok csak ezután, a harmadik országos választáson indíthattak képviselőjelölteket. Az 1919. és 1920. évi választások is a visszaélésekről voltak híresek, de a magyar választók csak a harmadik választáson ismerkedhettek a balkáni választási módszerekkel. Az 1922. március 6-ra kiírt választás azzal indult, hogy a 38 magyar jelöltből 34-et különböző ürüggyekkel visszautasítottak.¹⁸⁵ (A román ellenzéki pártok jelöltjeinek az egyharmadát utasították el.)

E választás képtelenségeiről Biró Sándor hozza fel a legjobb példát: „Gyárfás Elemér jelölését Csíkszeredában vigjátékba illő jelenetek után utasították el. Bizalmi emberei kora reggel jelentek meg a választási elnöknél és mindenféle fufangra fel voltak készülve. De a valóság és a liberálistáji emberek találékonyasága minden rossz sejtelmüket felülmúlta. A jelölést az elnök először azon a címen utasította el, hogy nincs igazolva, miszerint a jelölt

¹⁸⁰ Biró: 521.

¹⁸¹ Biró: 521.

¹⁸² Biró: 522.

¹⁸³ Biró: 523.

¹⁸⁴ Biró: 523.

¹⁸⁵ Biró: 524.

épelmejük. Ezt a jelölők igazolták. Akkor az elnök felszólította őket, igazolják jelöltjükéről, hogy nem bordélyház-tulajdonos. A jelölők azt is igazolták. A harmadik kifogás az volt, hogy nincs igazolva büntetlen előélete. A jelölők erre is készen voltak az igazolással. Ekkor már Ciurea, választási elnök, nem jutván hirtelen eszébe más kifogás, el akarta fogadni a jelölést. Am a jelenlévő alispán előlépett, kihúzott a zsebéből egy írást, mely Ciureát elmozdította a helyéből és egy más választási elnököt jelölt ki. Az új elnök Gyárfás jelölését végleg elutasította azon indoklással, hogy az aláírások hasonlósága miatt valószínű, miszerint azok egy kéz-től származtak.¹⁸⁶

A magyarságot megillető 30 képviselő és 15 szenátor helyett végül 1 képviselő jutott be a parlamentbe.¹⁸⁷

A magyaroknak nem volt lehetőségük tiltakozni, de megtették ezt azok a román képviselők, akik egykor a magyar országgyűlés tagjai voltak. Iuliu Maniu a királyhoz intézett sürgőnyel tiltakozott: „A választás a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, a jelöltek elfogatásának, fogva tartásának eredménye”.

A későbbi választások botrányosságban még az 1922. évit is felülmúlták.

Ezekről szintén a Trianon előtti korszak azon román irredentái nyilatkoztak, akik diadalittasan váltak Trianon után román állampolgárokká, aztán kijózanodván, felismerték azt is, hogy mit veszítettek.

Legismertebbek közülük az Alexandru Vaida-Voevod nyilatkozatai.

Vaida-Voevod kérelhetetlen irredenta volt Trianon előtt, de 1923-ban a következőket nyilatkozta: „Magyarországon kezünkben volt a törvények védőpajzsa; a törvények számunkra is törvények voltak.”¹⁸⁸ Ugyancsak a húszas években fentiekből megszemenő következtetést is levon: „Magyarországon nem voltunk rabszolgák. Kezünkben volt a törvények pajzsa, melyek a románok

számára is törvények voltak. Ma úgy kezelnek minket, mint valami törvényen kívüli ellenséges elemet.”¹⁸⁹

Miután bántalmazzák egy választási körúton, Vaida-Voevod a következőket mondja el a román képviselőház 1923. március 16-i ülésén: „Mélységesen megbántva az én állampolgári, igazságossági és nemzeti szabadsági érzéseimben, amelyeket egész életemen keresztül védelmeztem, elhatároztam, hogy többé nem lépek be ebbe a terembe, mert az a gyalázatos eljárás, amelyet a jelenlegi kormány a választók ellen elkövetett, olyan, hogy azt még a szomorú emlékeztető Tisza- és Andrássy-kormányok sem merték soha a román nép ellen elkövetni (...). Személyesen megtörtént velem, hogy szuronyok között kísérték ki és durván elűzték az igeni kerület falvaiból, ahol a magyar uralom alatt megszervezhettem és kinyilváníthattam a román nemzeti párt politikai harcait. Elképzelhetik tehát, hogyan kezelik a tömegeket; azok a fegyveres erők erőszakosságának zsákmányai és egy anarchikus közigazgatás üldözésének tárgyai, ugyanakkor pedig ki vannak téve a kormánypárt szándékaihoz irányított igazságszolgáltatásnak.”¹⁹⁰

Ștefan Pop-Cicio pedig (az egykori román irredenta másik híres vezéregyénisége) így nyilatkozik az 1927. évi választások után: „A magyarok alatt csendőrszuronyok között mentünk a választási urnák elé, de nyíltan szavazhattunk a Román Nemzeti Pártra. Most egész falvaknak tiltották meg, hogy a szavazóurnák elé járuljanak, és megbizottaink előtt a román csendőr-százados parancsot adott csendőreinek, hogy lőjék le azokat, akik az urnához közelednek. A magyar uralom alatt, ha egy csendőr megvert egy román választópolgárt, jelentést tettünk ellene. A magyar bíró 3 évre ítélte el a csendőrt. Ma – és e tényt fájdalommal kell elmondanom – a román bírák meghamisítják a szavazás eredményét, mert tudják, hogy cselekedetük amnesztia alá fog esni. Elveszett ország az, amelyikben – mint nálunk – a katonaság politizál és a bírák szavazatokat hamisítanak.”¹⁹¹

Tehát a román állampolgárokká vált román nemzetiségű volt magyar állampolgárok, mind a Király-hágón inneniek, mind a Király-hágón túliak nosztalgáival gondoltak a régi Magyarország

¹⁸⁶ Biró: 525.

¹⁸⁷ Biró: 525.

¹⁸⁸ Idézi Biró: 298.

¹⁸⁹ Adevarul 1923. nov. 11.

¹⁹⁰ Idézi Biró: 527.

¹⁹¹ Biró: 528.

jogrendszerére, és nyilatkozataikban hitet tettek amellett, hogy a dualizmus kori Magyarországon román nemzetiségű magyar állampolgárokként biztonságban érezték magukat.¹⁹²

Ellenpéldát is hozhatunk fel. A legrendesebb választás a Maniu-kormány által rendezett 1928. évi volt, amikor 16 magyar képviselőt és 6 magyar szenátort választottak meg.

De a későbbi választások ismét nagy erőszakosságok között zajlottak le.

1933-ban a másfél évtizedes törvénytelenység és erőszak meghozta gyümölcsét, és ez év végén Duca miniszterelnököt a vasgárdisták megölték, aminek viszont az lett a következménye, hogy a vasgárdistákat tömegesen, válogatás nélküli bebörtönözték. Vezetőjüket, Zelea Codreanut titokzatos körülmények között végezték ki; elhítni a közvéleménnyel azt akarták, hogy szökése közben érte halálos lövés. Válaszképpen az akkori miniszterelnököt, Armand Călinescut – II. Károly bizalmasát – gyilkolták meg a vasgárdisták. Erre válaszul a vasgárda nagyon sok tagját tartóztatták le, végezték ki, s a holttesteket a piacutereken, deszkaemlévényeken több napra kitétték közszemlére, mint az ókorban és a középkorban.

Visszatérve a választások kérdéséhez:

1937-ben megtörtént az, ami addig nem fordult elő: Maros megyében a Magyar Párt szavazóira a csendőrség tüzet nyitott, mert a szavazási hely felé akartak menni; a sortűznek több halott és néhány súlyosan sebesült áldozata volt.¹⁹³

Életemben először és utoljára ekkor szavaztam Nagy-Romániában; elvették tőlem a szavazócedulát, s a csendőr azt mondta, mehetek haza.

ÖSSZEGEZÉS

A regáti Nicolae Bălcescu, akivel Kossuth Lajos is tárgyalt 1849 júliusában Debrecenben egy közös magyar-román védekezéstől az osztrák-orosz közös veszéllyel szemben, így írt később:

„Hallottam Abrudbánya romjai között egy ifjú, magas termetű, szép havasi lányt édes és fájó dalt énekelni. Egy ifjú, boldog román lányról énekelt, kit Flórának hívtak, s aki azért volt boldog és szerencsés, mert román lány és itáliai eredetű.

Boldog volt, mert nem tudott magyarul. Anyja sem tudott egy szót sem. Boldog volt, mert csak azt szerette, ami román, és esküt tett, hogy sohasem fog magyart szeretni, amíg csak a földön egy román lesz.”¹⁹⁴

Teljesen érthetetlen előttem, hogy ha valaki így gyűlöli a magyarokat, miért akart velük szövetkezni olyan két nagyhatalommal szemben, mint az orosz és az osztrák? Vagy talán nem volt őszinte Kossuthhoz? Bizony nem volt őszinte Nicolae Bălcescu, aki 1849 nyarán Kossuth Lajossal megkötötte az egyezséget, titokban irredenta volt. Nyilatkozott erről már 1847-ben. De Bălcescu 1849 utáni írásaiban még nyíltabban kifejti álláspontját. 1850. március 4-én írja Párizsból Alexandru Golescunak: „Az egyesülés kérdése nagyot haladt és tetemesen egyszerűvé lett. Havaselve és Moldva egyesülése az egész világtól elfogadott tény. Tény még az oroszok szemében is, és megvalósulása nem késhetik. Ausztria /értsd: Új-Ausztria, 1849 előtt: Habsburg Birodalom/ románjai a március 4-i alkotmány alapján együttesen és nagy hővvel követelik, hogy egy három és fél milliónyi nemzettestbe egyesíttessenek, s előbb-utóbb el is fogják ezt érni. Amidőn tehát egy négy milliónyi és egy negyedfél milliónyi románságból álló két nagy csoport lesz majd egymás mellett, ki akadályozhatná meg, hogy ne egyesüljenek.”

Az egyik legnagyobb magyargyűlölő, Gheorghe Baritiu 1839-ben Brassóban jelentette meg Gazeta Transilvaniei c. folyóiratát. Az 1848-as szabadságharc idején menekülnie kellett, de 1849 végén újból megjelentette lapját, mely a román középosztálynak a 10 parancsolat mintájára 12 parancsot kötött a lelkére.¹⁹⁵

¹⁹² Vö. Kocsis: 275.

¹⁹³ Biró: 528.

¹⁹⁴ Domokos: 53.

¹⁹⁵ Domokos: 38.

- „1. Minden román kizárólag román nyelven dicsérje az Istent!
2. Minden román csak román női vegyen feleségül!
3. Minden román csak románul beszéljen gyermekeivel!
4. Minden román császárhűségben nevelje gyermekeit igazi románokká!
5. Vesse minden román atya gyermekei szívébe, hogy csak román lehet a románnak igazi testvére!
6. Meg kell értetni minden román gyermekkel, hogy csak ez a föld adhat nekik boldogulást, és éppen ezért tántoríthatatlanul ragaszkodjanak ősi földjükhöz!
7. Világosítsd föl gyermekeidet, hogy ne forgolódjanak idegen urak között, mert ezek csak addig jók, amíg saját céljaikra fölhasználhatják a románokat.
8. Törekedjék minden román gyarapítani földbirtokát!
9. Ha fölösleges pénzed van, kizárólag román bankba vidd!
10. Tiltsd meg gyermekeidnek zsidó kocsmák látogatását! Magad is kerüld őket, mint a gyehenna tüzét!
11. Bármí kevéssel, de erődhöz képest, támogasd a román egyházakat és iskolákat!
12. Istent kivéve senkitől se félj, és vakon kövesd vezetőidet! Ma már lehetetlen szicíliai vecsemye vagy Szent Bertalan-éj rendezése.”

Ebből bizony egynémely diktátor tanulhatott volna faji fetsőbbrendűséget. Az Isten-dicsérés ennyi gyűlölet mellett farizeusság, s különben is görögkeleti vallásuk különös egy kereszténység volt mindig! Kereszténység nemzeti alapon! A román nemzeti egyház feje a királyság alatt az uralkodó volt, azelőtt a konstantinápolyi pátriárka, egy időben pedig az orosz cár.

Egy bizonyos Sabin Opreanu Nagy-Románia részére 4 követelményt állított fel:

- „1. Egyházi téren a Székelyföld minden helységében legyenek román plébániák.
2. Minden lakóhelyen legyen román kisdudóvó és elemi iskola, városokban román középiskola és szakiskola, amelynek tansze-

mélyzete csak román lehet, tekintet nélkül arra, hogy mennyi a gyermekek száma.

3. Gazdasági téren az ASTRA csak erkölcsi és kezdeményező segítséget nyújthat.

4. Társadalmi, politikai téren, a közigazgatásban csak a román nyelv használható; a pártokat egységes nemzeti tömbben kell irányítani; a román vallásfelekezeteket is.”

Amint láttuk, az „elmagyarosított” székelyek „visszarománosítása” pontosan ennek megfelelően kezdődött.

Mindezek után csak annyit állapíthatunk meg, hogy a magyarok fejlődése Nagy-Romániában a két évtized alatt megrekedt, s a magyarság többsége nagyon leszegényedett, mert a „román állami beavatkozás türelmetlen, a végrehajtás brutális és a hatások ijesztő volt”. Ezzel szemben a történelmi Magyarországon, a dualizmus 5 évtizede alatt a románok gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan nagy előrehaladást értek el. Egy dologban a két helyzet megegyezett: miképpen Trianon előtt a román nemzeti öntudat nem gyengült, azonképpen a magyar nemzeti öntudat sem a Trianon utáni két évtizedben.

A Nagyszebenben megjelenő Tribuna, melynek Slavici volt a szerkesztője, így írt ezelőtt egy évszázaddal: „Különösen akkor kell a román közösségnek fellépnie erőteljesen, mikor valaki magyarokkal barátkozik. Jogunk van gyűlölni, lenézni és rendszeresen üldözni közülünk mindazokat, akik akár nyíltan, akár titokban egyesülnek a magyarokkal. Ez a gyűlölet, lenézés és rendszeres üldözés olyan biztos, mint a világosság a napkelet idején”.

A Trianon utáni időszakban az erdélyi magyarság felszámolására törekvő román vezetők egy dologra nem számítottak, s ez az erdélyi magyarság, különösen a székelység erős magyar öntudata és önmagában való hite volt, melyet ősi éltető hagyományok tápláltak. Megtört ezen az elvakult hódítói buzgalom és az uralkodni akarás.

Meg kell állapítanom azt is, hogy a hazudozások, a dokumentumok meghamisítása, a hamis ígéretések, a külföld megtévesztésére hozott törvények, mindezek és a közigazgatási anarchia, amelyben egy senki a törvényt és a miniszter rendeletét is felrúghatta, mindez éreztette rettenetes hatását a II. világháború

után is: ezeknek köszönhetően volt könnyű bevezetni Romániában a sajátos román nemzeti kommunizmust (fasiszta kommunizmust), amelynek idején a liberális privát rablást felváltotta a fasiszta kommunizmus közösségi rablása. Mindkét rablás áldozatául a magyarságot szemelték ki.

MÁSODIK RÉSZ

1940–1990

I. ROMÁNIA A II. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT ÉS UTÁN

1940-ben a 2. bécsi döntéssel, melyet Románia kormánya kért a német és olasz kormánytól, bekövetkezett Észak-Erdély visszacsatolása. Akkor minden bizonnyal ez mentette meg Dél-Erdély magyarságát is. Nem az addiginál nehezebb sorsból – hanem a megsemmisüléstől.

Miért állíthatjuk ezt? Ion Antonescu tábornok 1940 szeptemberében, tehát a 2. bécsi döntés után veszi át a hatalmat, és teremti meg Romániában a fasiszta diktatúrát. Hogy a dél-erdélyi magyarság Antonescu négy éve alatt nem jut a teljes kiszolgáltatottság állapotába, az minden bizonnyal annak köszönhető, hogy Antonescu tekintettel van az Észak-Erdélyben lévő román kisebbség helyzetére. Jelentős számú román él akkor négy évig Magyarországon, mint ahogy jelentős számú magyar Romániában: ez egyensúlyba billenti a magyar–román ellentétet.¹⁹⁶

Mit nagyon fontos még hangsúlyoznunk?

1940-ben tulajdonképpen ott húzzák meg a magyar–román határt, ahová ezt a román irredenta mozgalom álmodta. A realistább gondolkodású irredentákra utalunk, és nem az olyan fanatikusokra, illetve fantasztákra, akik nem csupán a román nemzeti egység megvalósítására gondoltak, hanem a román nemzet hegemoniájára a Közép- és Al-Duna medencéjében.

És mi most azért idézünk Ion Antonescu tábornok nyilatkozataiból, hogy kikövetkeztethessük, Románia tábornok-diktátora milyen sorsra juttatta volna Erdély és Kelet-Tiszántúl magyarságát, ha nem következik be 1940-ben az etnikai szempontú határkiigazítás. „Romániában – jelentette ki Ion Antonescu – elsősorban a románoknak kell élniük, nekik kell az értékesebb helyeket elfoglalniuk; a többiek, ha még maradnak szabad helyek, utánuk következnek.”¹⁹⁷ Ezt hatalomra jutásának legelején nyilatkozta. A háborús „sikerektől” megrészegülve álláspontja persze még radikálisabb lesz.

Antonescu nem mond le Észak-Erdély megszerzéséről sem. Hitler többször oda is ígéri neki. Ám ha Antonescunak sikerült volna

¹⁹⁶ Vö. Kocsis: 352.

¹⁹⁷ Vö. Kocsis: 353.

visszaállítani a trianoni határokat, akkor minden bizonnyal nem késlekedik kinyilatkoztatni, hogy ismét elérkezett az elsőrendű nemzeti cél: az egynemzetű Nagy-Románia megvalósításának ideje.

Az 1940. évi 2. bécsi döntés egy német-olasz tiszti bizottság felállítását is elrendelte a kisebbségek jogvédelmére. Ez a bizottság 1941-ben 387 panaszt vizsgált ki, amelyek olyan sérelmekre hívták fel a figyelmet, melyeket román hatóságok követtek el a magyarok ellen Dél-Erdélyben, és csak 26-ot olyat, amelyet magyar hatóságok követtek el románok ellen. 1942-ben ez az arány 1372/87 volt.

A magyarok ellen elkövetett 1372 esetből 273 gyilkosság, 687 kegyetlen és súlyos testi bántalmazás volt. Ezenkívül 48 magyar papot, 6 újságíró és 317 értelmiségit tartóztattak le és börtönöztek be jogtalanul.¹⁹⁸ A dél-erdélyi magyarok tízezrei hurcolták a haretér halálszázadaiba vagy börtönökbe és internáló táborokba büntetésképpen az új határokért.¹⁹⁹

A II. világháborúban a németek legodaadóbb szövetségese Románia volt, ennek ellenére 1944. augusztus 23-án alattomos előkészítéssel hátra támadtak Bukarestben és környékén az ott tartózkodó kis létszámú és gyanútlan német egységeket. Ezzel egy időben Románia átállt – jó román szokás szerint – az ellenség oldalára.

Mi történt 1944. augusztus 23-a után?

Miután a Szovjetunió ellen harcoló Romániának sikerült átállnia a már biztos győztesnek számító Szovjetunió és szövetségesei oldalára, a román hadsereg a szovjet hadsereg mellett harcolva vonulhatott nyugat, illetve észak-nyugat felé, a román kormány pedig úgy gondolta, ez feljogosítja arra, hogy hivatalnokhadakat is küldjön az észak-erdélyi közigazgatás átvételére. A hivatalnokok talán teljesíthették is volna a parancsot, ha nem vonulnak be Észak-Erdélybe ugyanakkor a Maniu-gárda néven hírhedtté vált román fasiszta szabadesapatok is. A Maniu-gárda nyomban hozzáfogott az észak-erdélyi magyarság „megbüntetéséhez”, azaz a válogatás nélkül összefogdosott magyar lakosság lemészárolásához.²⁰⁰

¹⁹⁸ Wass: 28.

¹⁹⁹ Illyés: 29.

²⁰⁰ Kocsis: 356–357.

A szakirodalomban legtöbbször a szárazajtai, a csíkszentdomokosi, a kézdívásárhelyi, az egeresi és a gyantai vérengzésről olvashatunk. Szárazajtán például favágótöknén favágófejével vágta le teljesen ártatlan helybeli magyar férfiak fejét. A szárazajtai 13 székely földműves lefejezése – a hozzátartozóik kényszerjelentésében – örök figyelmeztetés a románok veszettségig fokozott vérszomjára.

Részletesebben most azt mutatjuk be, mi történt Kézdívásárhelyen. Ezt a székely kisvárost szeptember 11-én foglalták el, s a román rendőrség azonnal szervezkedni kezdett, s felállította az ún. „odesszai osztagokat”, valószínűleg az Odesszában harcolt embereikből, azonban ezeket a szovjet parancsnokság hamar feloszlatta. Erre itt is gyorsan megszervezték a Maniu-gárdát, melyhez a helyi és környékbeli román fiatalok is csatlakoztak, és megkezdődött a fékevesztett terror a magyarok ellen. Azonban a magyar baloldal elindított egy védelmi szervezkedést, és a honvédegyenruhás, vörös csillagos „nemzetörök” védelmükbe vették a bajhajúított kézdiakat. A románoknak ekkor pokoli ötletük támadt: feljelentést tettek a szovjet parancsnokságon, hogy az otthon maradt magyar férfiakosság partizán tevékenységet folytat, s a szovjetek ezt elhívték, és a románoknak engedélyezték, hogy a lakosságot – ahogy előre eltervezték – elhurcolják. Húsz-harminc csoportokban szedték össze a környező falvak és Kézdívásárhelyi fiatalóságát, s indították őket a focişani-i haláltáborba, úgyhogy a város 6000 lakójából másfél ezer maradt otthon, a többi vagy elmenekült vagy elpusztult.²⁰¹

Hamarosan Csíkszentdomokos – a boldogult Márton Áron püspök szülőfaluja – került sorra, ahol a Maniu-gárda 16 székely földművest gyilkolt meg.²⁰²

Mi történt még ekkor?

„Kolozsvár és Erdély magyar értelmiségének színe-java vonult a haláltáborok és börtönök elé, velük azok a fiatalok is, akiket az erdélyi hadműveletek vezetője, Dálnoki Veress Lajos józan előre látása (?) visszatartott a bevonulástól, hogy ne essenek a végső harcok értelmetlen áldozatául.” Ezeket mint partizángyanús egyé-

²⁰¹ Illyés: 68–69.

²⁰² Illyés: 43.

neket hurcolták el, akiknek nagy része elpusztult,²⁰³ tehát jobb lett volna, ha Dálnoki Veress besorozta volna őket. Csapán Kolozsvárról 24.000 magyart tereltek össze irgalmatlan verések és kínzások közepette, s utána román felbujtásra a szovjet hatóságok deportálták őket.²⁰⁴

Méliusz József írja a *Sors és jelkép* című munkájában (Kolozsvár 1946): „A dél-erdélyi magyarok – ahol az utak átszelték a helységeket – megfélemlített tanúi voltak a késő őszi sárban magukat vonszoló, Észak-Erdélyből jövő magyar deportáltak végeláthatatlan sorainak.”

Az erdélyi események 1944. november 8-án különös fordulatot vettek. A különösen kegyetlen, véres atrocitások nem maradhattak titokban, s a világ közvéleményét a román „honfoglalók” ellen fordították. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság pedig válaszul az atrocitásokra visszaparancsolta Észak-Erdélyből a román közigazgatást. És elkezdődött az az önkormányzat, amely csak 126 napig tartott. Igen, Észak-Erdély 1944. november 8-tól 1945. március 13-ig tulajdonképpen sehova sem tartozott, se Romániához, se Magyarországhoz.

Ezen időszakban az erdélyi magyarságot jól becsapták. Miképpen? Észak-Erdélyben 1944. november 8-a után valóban olyan helyzet alakult ki, hogy lakói – magyarok, románok, németek stb. – már-már elhitték, hogy a közel 50 000 km²-es területnek önálló államisága van. Az erdélyi magyarság félreismeri a helyzetet, fellélegzik, megnyugszik, bizakodik és – miközben azt hiszi, hogy erősödik – majdnem elveszíti védekezési képességét. Igen, mert e helyzet éppen abban a korszakban alakult ki, amikor Európában a népek önrendelkezési joga semmit sem számított.²⁰⁵

Mi történt a 126 nap alatt?
Tulajdonképpen a még 1934-ben alakult bafoldali Magyar Dolgozók Szövetségének²⁰⁶ (MADOSZ) az utóda, a Romániai Magyar Népi Szövetség²⁰⁷ „helyettesíti” a hiányzó központi hatalmat, ter-

²⁰³ Illyés: 71.

²⁰⁴ Wass: 29.

²⁰⁵ Kocsis: 356.

²⁰⁶ Illyés: 94.

²⁰⁷ Illyés: 114–115.

mészetiesen a szovjet katonai közigazgatás „védelmében”, azaz irányításával egészen 1945. március 13-ig.

De miképpen szerezte Románia vissza Észak-Erdélyt?

Semmi más nem történt, mint az, hogy Sztálin és a bukaresti román vezetők kiegyeznek: ha Sztálin jóváhagyja, hogy a román közigazgatást mindjárt bevezessék Észak-Erdélybe, akkor a román vezető politikusok (Sănătescu és Rădescu tábornokok, Iuliu Maniu, a nemzeti parasztpárt vezetője és mások, egyetértésben Mihály királlyal) hozzájárulnak ahhoz, hogy a szovjet megbízottak sugalmazására létrehozott Országos Demokrata Arcvonal alakítson új kormányt Romániában. E kormány 1945. március 6-án meg is alakul; elnöke Petru Groza.

Mi tűnik mindebben hihetetlennek?

A Sztálin magatartása nem, hisz ő biztos abban, hogy a Groza-kormány neki mindenben engedelmeskedni fog. „Nehezebben fogható fel azoknak a román vezetőknek az állásfoglalása, akik a hatalmat a Groza-kormánynak átadják. De még ennél is nehezebben fogható fel, hogy Észak-Erdély hatalmon levő politikai szervezete, a Magyar Népi Szövetség nemcsak hogy nem tiltakozik, de úgy fogadja a Groza-közigazgatást, mintha az nem Észak-Erdély államiságát felszámolni jött volna, hanem ellenkezőleg; azt kikiáltani.”²⁰⁸ Ámde a körülmények ismeretében minden érthetővé válik.

Amikor a nála erősebb román politikusok, Iuliu Maniu és a többiek Petru Grozának átengedik a hatalmat, akkor tulajdonképpen a nemzeti szempont mellett döntenek, „ami akkor éppen azt jelenti, hogy mindent alárendelnek az Észak-Erdély megszerzéséért folytatott küzdelemnek. Am Észak-Erdély megszerzése egyáltalán nem tűnik számukra könnyű feladatnak.” Neves történészek is teljes komolysággal hivatkoznak különböző egyezményekre (jaltaira stb.) meg arra, hogy Romániának sikerült átállni a németek oldaláról a szovjetek oldalára, ám 1945 elején komolyabb politikusok már látják, hogy mindennek lehet két egymással ellentétes értelmezése, s hogy az igazság vagy jog éppúgy nem fog számítani, mint az I. világháború után, csak a nagyhatalmi érdekek fognak számítani, s hogy a térség jövőjét meghatározó nagyhatalom tulaj-

²⁰⁸ Kocsis: 357.

donképpen egyetlen személy, egy grúz származású szovjet diktátor: Sztálin.²⁰⁹

És Sztálin érezteti hatalmát, az ő hadserege van jelen, a román közigazgatást nem engedte berendezkedni az átállás után Észak-Erdélyben, s minden bizonnyal nem a román szabadcsapatok viszszerelése miatt: a gárdisták rémtettei nemigen rázkódhatták meg a cinikus tömeggyilkos diktátort, s az erdélyi magyarság védelmére hozott rendhagyóan humánus döntése mögött nem lehetett valódi humánus, hanem inkább rideg számítás. Mi van ebben a számításban?

Sztálin küldöttei mihamar sejtetik a román politikusokkal, hogy bizonyos feltételek teljesítése ellenében készek minden magyar nemzeti érdeket a román nemzeti érdekeknek alárendelni.

Miben egyeznek meg? A Sztálin számára elfogadhatónak tűnő új román kormánynak a román vezetők átadják a hatalmat, ha a nagy diktátor cserében a kormány megalakulása után hajlandó lesz úgy tenni, mintha Észak-Erdély Romániához csatolása már akkor, a békeszerződés megkötése előtt jogos és igazságos volna. Arra gondolnak, hogy a béketárgyalásokon a kész helyzetet majd igen könnyű lesz tudomásul vétenni.

És Sztálinnal, illetve küldötteivel a román politikusok az egyezséget készek megkötni. Hogy Sztálin a békeszerződés megkötése után nem vonja ki a hadseregét, hogy éppen a békeszerződés megkötése után fogja mindenben érvényesíteni akaratát, de mindenféle egyezkedés és feltétel nélkül, ezt a román politikai élet vezetői talán nem is sejtik.

Sztálin a '45-ös egyezséget betartotta: a román nemzeti érdeket érvényre juttatta, miképpen két év múlva, a párizsi béketárgyaláson is. És a párizsi döntés legalább annyira felfoghatatlan és igazságtalan román győzelemnek tűnt 1947-ben, mint 1920-ban a trianoni. Hisz Párizsban azok jutalmazták meg Romániát egy Svájc-nagyságú országrésszel, akik ellen három esztendőn át hadat viselt – a hadjáratát eleinte sokkal komolyabban véve, mint Magyarországot a magáét.²¹⁰

Beszéljünk azért arról is, ami a legérthetetlenebb, hiszen a kérdés legmegdöbbentőbb vonatkozása éppen az, hogy „a 126 napos

önkormányzata alatt önálló államisága felelősségébe már-már belöszkölő Észak-Erdélynek a szovjet hadsereg által hatalomra juttatott politikai ereje, a Magyar Népi Szövetség nem tiltakozik, nem fejt ki ellenállást, fel sem veti Észak-Erdély önálló államisága gondolatát”, nem veti fel a Magyarországhoz való tartozását (gyakorlatilag már nem, jogilag még oda tartozik) a területnek, hanem mindezek helyett ünnepel és köszön. Ünnepli és köszöni, hogy a hatalmat át kell adnia? Ünnepli és köszöni, hogy Észak-Erdélybe újra bejön a román közigazgatás?

Nem, nem azt ünnepli. „Petru Groza új román kormányfőt ünnepli. Az Országos Demokrata Arcvonal hatalomátvételét ünnepli. S a képtelen helyzetet még az is bonyolítja, hogy az Országos Demokrata Arcvonalnak a Magyar Népi Szövetség is tagja. Szó sincs tehát arról, hogy a Magyar Népi Szövetség saját hatalmának az átadását megünnepelte volna. Tulajdonképpen saját hatalmának megszilárdulását ünnepli. Azt is ünnepli, hogy a Groza-kormánynak köszönhetően a dél-erdélyi magyarság is szabadon megteremtheti kibontakozásának intézményes feltételeit. Petru Grozát ismerik, becsülik. Hogy kormányt alakíthatott, az a Magyar Népi Szövetség vezetőinek szemében garancia arra, hogy az egyetemmel, főiskolákkal, fejlett iskolahálózattal, a politikai, gazdasági és kulturális élete megfelelő intézményeivel bíró észak-erdélyi magyarság biztonságban fejlődhet tovább. Hogy Petru Groza a Sztálin és a magyarellenes román vezető politikusok milyen egyezsége alapján lett kormányfő, arról fogalmuk sincs. Észak-Erdély hovatartozása kérdésének mintha egyáltalán nem tulajdonítanak jelentőséget, mint ahogy Észak-Erdély önálló államiságának sem.”²¹¹

Megállapíthatjuk: úgyesen csalták őket csapdába. Ha a csapdát idejében észreveszik, akkor ünneplés helyett tiltakoztak volna.

És ha Észak-Erdély tiltakozik? Akkor Sztálin vagy érvényesíti fegyverrel az akaratát, vagy nem. Ha nem, akkor minden valószínűség szerint Észak-Erdély önálló állam lesz, vagy Magyarország része marad. Észak-Erdély nem tiltakozik, mert hatalmon levő politikai ereje, a Magyar Népi Szövetség nem lát át a cselszövésen.²¹²

²⁰⁹ Kocsis: 357–358.

²¹⁰ Kocsis: 357–359.

²¹¹ Kocsis: 359–360.

²¹² Uo.

Bízunk abban a Petru Grozában, akiben később nagyon csalódnunk fogunk.

Fenti eselszövésen a korabeli nyugati vagy amerikai politikusok vajon átlátnak? Az 1946. május 7-i párizsi külügyminiszeri konferencián, mikor Byrnes amerikai államtitkár területi kiigazítást javasolt Magyarországra részére, Molotov határozottan kijelentette: „Sztálin már úgy döntött, hogy Erdély egészben kerül vissza Romániához”.²¹³ És a nyugatiak és az amerikaiak hagyták, hogy érvényesüljön a Sztálin akarata.

Nem tudták, mit eslekeszenek? Dehogyan? Minél több hiteles dokumentumát ismerjük meg az 1947-es párizsi békediktátumot előkészítő tárgyalásoknak, az egész 1945-től 1947-ig tartó színjáték annál abszurdabbnak, annál felfoghatatlanabbnak tűnik. A lényeg: amikor az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezetői Sztálin kénye-kedvének kiszolgáltatták Közép-, illetve Kelet-Európát, nemcsak azt tudják Sztálinról, hogy tömeggyilkos és háborús bűnös, hanem azt is, hogy mire készül a térség országainak népei ellen...

Mi történt ezután Romániában és Erdélyben?

Megtudják Románia vezetői közül azok, akik még nem voltak biztosak benne, hogy „Sztálin nem azért hozta létre az új Nagy-Romániát, hogy azt magára hagyja, s hogy a Groza-kormányt sem azért juttatta hatalomra, hogy az gyakorolja is a hatalmat: attól ő most már a belpolitika irányítását is átveszi, annak semmiféle hatásköre, illetve felelőssége nem lesz ezután”, maradhat mégis, ha minden feltétel nélkül alárendeli magát a Sztálin akaratának. És a „nagy” Sztálin szédületes tempót diktál. „Petru Groza fel sem képes fogni mindazt, amit a nevében két év alatt, 1949-ig elkövetnek. Nem is foghatja fel, mert a romániai belpolitikai élet átalakításának egyre kevesebb titkába, tervébe avatják be. Pedig egy darabig még úgy tűnik, hogy ő »a népek nagy vezérének« első számú kedvence. Aztán megérti: az újabb és újabb parancsok végrehajtására ő már nem alkalmas. Ki, illetve kik bizonyulnak alkalmasnak? Megkezdődik Romániában is a nagy versengés Sztálin kegyeiért. Azok maradnak alul, akik 1944-ben jöttek haza Moszkvából. A győztes Gheorghe Gheorghiu-Dej lesz.”²¹⁴ Ő előbb a Román Kom-

munista Párt, majd a Román Munkáspárt főtitkára. (1948 februárjában kényszerítették arra a szociáldemokrata pártot, hogy olvadjon bele a kommunista pártba. A Román Munkáspárt így jött létre.)²¹⁵

„Már 1947-ben úgy dönt Sztálin, hogy Mihály királyt – az 1944. augusztus 23-i átállás első számú hőst – még az esztendőben letéteti a román trónról, és kikiáltatja Romániában a köztársaságot.” Románia román nemzetiségű lakossága „tüntetne a királyság mellett, de nem mer. (Sztálin hadserege jelen van – már nem sokáig, de ezt nem tudják.) A királyságellenes propaganda pedig persze hogy nem hat: hisz ugyanaz a propagandagépezet eddig azt hangsúlyozta, hogy a királyság intézménye és a demokrácia jól összerférnek. A romániai magyarság nem tanúsít nagy érdeklődést e kérdés iránt. Sejtí, hogy sorsát nem ez fogja befolyásolni? De a Magyar Népi Szövetség sajtója megint ünnepele. Még nem sejtí az MNSZ vezetősége, hogy már az áldozatjelöltek között van.”²¹⁶

1948 nagyon gazdag fordulatokban. „Áprilisban Sztálin megajándékozta Romániát a szovjet alkotmánnyal. Júniusra tervezi be az államösítést. Aztán már csak a nemzetgazdaság központi tervezésének elvét kell elfogadtatnia és sugalmaznia a mezőgazdaság sztálini átszervezését és a nehézipar sztálini pártfogolását” – és amilyen simán a politikai életben mindent magába olvaszt a sztálini intézményrendszer, olyan simán alakul ki a sztálini gazdasági szerkezet hegemoniája. És ezenközben hova lett az elsőrendű román nemzeti cél? Mert bizony a fentiek nem látszanak ezt a célt szolgálni. A román politikai élet gyanúsán leglelkesebb megvalósítója a sztálini tanításnak. Minden zökkenő mentesebben zajlik le Romániában, mint a korabeli Magyarországon.²¹⁷

Az első választáson 1946. november 19-én például a kommunisták által uralt Demokrata Blokk 347 képviselőt juttatott a parlamentbe, a Nemzeti Parasztpárt 33-at és a liberálisok 3-at.²¹⁸

„Úgy tűnik, hogy Romániában azért nincsenek e korban kiemelkedően nagy belpolitikai küzdelmek, mert akik a változásokkal nem értenek egyet, azok nem is tulajdonítanak nekik túlságosan

²¹³ Illyés: 115.

²¹⁴ Kocsis: 371–372.

²¹⁵ Domokos: 89.

²¹⁶ Kocsis: 272.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Illyés: 116–117.

nagy jelentőséget.” Amit valóban komolyan vesznek, az a nemzeti eszmények, célok – amelyeket ekkor nem lehet nyíltan megnevezni – élethez tartása. És ebben teljes sikert érnek el. Joggal nevezhetjük a politika magaskolájának, amit ekkor a román nacionalisták művelnek. Vagy nem is olyan bonyolult a taktikájuk? Híszten csak annyit tesznek, hogy eszményeiket az osztályharc jelmezébe öltöztetik. „E korszakban senki a román politikusok közül nem nyilatkozta ki magyarellenes célkitűzéseket – de a magyarellenes román politika nem vonul tartósan passzivitásba, hanem rejtőzködik, és mindig aktivizálódik, amikor ezt kockázatmentesen megteheti.”²¹⁹

1958-ban vonultak ki Romániából az utolsó szovjet csapatok.²²⁰

Amit semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagynunk. „Romániában a sztálinizmus Sztálin halála után is csak tovább erősödött, durvult, módszereiben még kérlelhetlenebb, még gátlástalanabb lett, de hogy a nemzetiségek számára különösen fejtegalóvá, bénítóvá vált, annak tulajdonítható, hogy a sztálini struktúrára a társadalmi, művelődési, politikai életben lassan-lassan rátelenedett a kizárólagossá váló (tehát egyre mérgezőbb) nemzeti-faji ideológia. Így valószínűleg Romániában a sztálinizmus és a faszizmus szimbiózisa még az ötvenes évek közepén”; e legszonyatosabb szimbiózist annak idején Gheorghiu-Dej nem késlekedik desztalinizációknak elkeresztelni. „Ámde akárminek álcázzák is a szörnyszülöttet, cselekedni az ő szellemében cselekszenek. A Gheorghiu-Dej köré tömörülő új vezetőréteg tulajdonképpen azt ismeri fel igen hamar, hogy a Sztálin által annak idején Romániára kényszerített társadalmi rendszer igen magas hatékonysággal működött az elsődleges román nemzeti cél (egynemzetű Nagy-Románia megteremtése) szolgálatában. Ezért szilárdítják a sztálini intézményrendszert azután is, miután a kinyilatkoztatott társadalmi átalakítás céljait felcserélték az egyelőre még titkolt nemzeti célokkal.”²²¹

Az 1965-ben hatalomra jutott új vezér, „Nicolae Ceaușescu nem új irányba vezette az országot. Ez persze nem jelenti azt, hogy

ugyanúgy vezette. Hosszú ideig úgy vezette ugyanazon az úton, ahogy akarta.” A romániai totalitárius diktatúra miközben egyre gátlástalanabban rendelte alá a gazdasági és politikai intézményeket az elsődleges célnak, „egyre nyíltabban vezér-elvű lett”.²²² A Ceaușescu rezsim-kezdeté 1965 márciusa, de egy évtized múlta már kevesellte a pártfőtitkári címet; 1974. március 28-án államelnökké választotta magát, ugyanakkor a Szocialista Egységfront Tanácsának az elnöke és a fegyveres erők főparancsnoka is.²²³

„Minden a vezér volt: az egész intézményrendszer. Ő volt az állam. Akarata szent volt. Hatalma megkérdőjelezhetetlen. Hódolat és hála illette legvaskosabb hibájáért, legszonyatosabb bűnéért is. Egy dologban, önmaga nevetségés, groteszk dicsőíttetésében még mesterén, Gheorghiu-Dej-en is túltett. Ebben még mindkettőjük eszményképein: Hitleren és Sztálinon is túltett. De mily parányi volt ő is az ő hatalmas urához viszonyítva. És csak addig volt sértetetlen, csak addig illette hódolat és dicsőség, amíg alkalmas szolgálója tudott lenni az ő urának. És azonnal semmivé vált, amikor terhessé vált szolgálata az ő ura számára.”²²⁴ Az ő engesztelhetetlen és kérlelhetetlen ura nem más volt, mint a román nemzeti-faji ideológia.

Mindent elmondtunk, amit az erdélyi magyarságnak a II. világháborút követő évtizedekben kialakult súlyos és különös drámai helyzete megértéséhez tudnunk kell?

Vegyük még tekintetbe a következőket: Az ötvenes évek első felében az erdélyi magyarság többsége még nem tekinti reménytelennek a helyzetét. S akik már e korszakban áldozatokká válnak, azok közül sokan nem képesek felfogni, hogy tulajdonképpen miért kell oly sok csapást elszenvedniük. Hiszen bíráik, kizsárolók és gyilkosaik nem hivatkoznak még román nemzeti célkitűzésekre.²²⁵ „A romániai magyarság többsége a teljes jogfosztottság és legnagyobb kiszolgáltatottság állapotát csak később éli át. Ki már az ötvenes évek végén, ki csak a hetvenes évek elején. De 1959-ig, a Bolyai Tudományegyetem megszüntetéséig a többség valóban hiszi, hogy nemzeti-faji ideológiák pusztító ereje a ro-

²¹⁹ Koosis: 372–373.

²²⁰ Illyés: 115. o.

²²¹ Vö. Koosis: 379–380.

mániai magyarságot többé nem sújthatja – s így válik gyanútlanná, hatékony védekezésre képtelenné a Gheorghiu-Dej-korszak második felében (1956–1965) és a Ceaușescu-korszakban (1965–1989). Sokféleképpen magyarázzák szakírók az erdélyi magyarság kiszolgáltatottá válásának folyamatát e két korszakban. Sokan felvetik, hogy az erdélyi magyarság azért nem volt képes hatékonyan védekezni, mert az 1959-et megelőző másfél évtizedben a káprázatot valóságnak vélte, s hogy önvédelmi betartották a fokozatos elnyomás módszereit. Ez indoklás hitelesnek tűnik, de nem elégségesnek... Hozzá kell tennünk, hogy a román politika gátlástalanul kihasználja az erdélyi magyarság ellen az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc leverése utáni drámai helyzetet: 1956 őszére hivatkozva szűkíti az erdélyi magyarság önvédelmi lehetőségeit, gyöngíti önvédelmi ösztönét. A romániai magyarság sok hivatott vezetőjét tartóztatják le. És elérkezettnek látják az időt a Bolyai Tudományegyetem megszüntetésének az előkészítésére...²²⁶

II. A MAGYARSÁG KÖZGAZDASÁGI HELYZETE A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

A Groza-kormány idején a magyarság jövőjét súlyos mértékben érintő első csapás az 1945. március 23-i földreform-rendelet, mely elkobozta a külföldre menekültek, illetve távol lévők földbirtokát. A rendelet lehetővé tette azt az értelmezést, hogy menekült még az is, akít kényszerrel kitelepítettek, de az is, aki útlevéllal volt Magyarországon, az is, aki bombázás miatt hagyta el lakóhelyét, de még az is, aki orvosi kezelés alatt állt, végül azok is, akik előrehaladott koruk vagy betegségük miatt nem tudták megművelni földjeiket. Ez kb. 300 000 magyart érintett. Hogy kétely ne férjen a rendelet magyarelles voltához, kimondta, hogy a kisajátítás nem vonatkozik azokra a románokra, akik honvédelmi munkaszolgálat végzésére kerültek Magyarországra vagy Németországba.²²⁷

A másik jogfosztó intézkedés az Ellenséges Javakat Igazgató és Ellenőrző Pénztár, mely magyar állampolgárságú természetes és jogi személyek, a „vélelmezett ellenségek” és az 1945. március 13 után visszatérők javait zárolta (ingatlan, üzlet, áru, ingóság, értékpapír és értéktárgy). Vélelmezett ellenségnek számítottak, akik bármely időben Németországra, Magyarországra vagy e két ország által megszállt területekre menekültek.²²⁸

Ugyanezen időben jelent meg a „visszaperlési rendelet”, amely szerint azok a „román nemzetiségű lakosok”, akik az 1940-es 2. bécsi döntés után ingatlanukat kénytelenek voltak eladni, pert indíthattak a jogügylet felbontására. A visszaélések halmaza szegényítette a magyarokat, mert esetleg visszakapták a fizetett összeget, mely a gyors infláció miatt ez időpontban már az eljárás költségét is alig fedezte.

A 2. bécsi döntés jogilag biztosította az önkéntes birtokcserét, mert Észak-Erdélyből románok Dél-Erdélybe, onnan pedig magyarok Észak-Erdélybe költöztek, így több ezer ingatlancsere történt. Ezen cserék esetében csak a románok kapták vissza birtokukat, a magyarok nem.²²⁹

²²⁷ Illyés: 125.

²²⁸ Illyés: 126.

²²⁹ Illyés: 128.

1945. június 24-én a román közellátási miniszter elrendelte az az évi aratásból származó búza, rozs, árpa és zab zárólasát, és kötelezte a termelőket, hogy a terményeket a legjobb állapotban őrizzék meg.

A begyűjtést végző román tisztviselők a magyar falvakat „kiüritették”. A székely megyékben a teljes szénatermést is be kellett szolgáltatni, mázsánként 60 lejért, amikor a Regátban a széna mázsájának ára 400 lej volt.

Marosvásárhelyen a lakások után járó, illetve másféle adót ily „igazságosan” fizették: 2 szobás lakás után a román dr. Traian Albu 40 000 lejt fizetett, míg a magyar Détári Rezső 130 000 lejt; a román Vasile Pop nagyvendéglős 30 asztallal fizetett 2 275 000 lejt, míg a magyar Jancsó Zoltán 4 asztallal fizetett 7 175 965 lejt; a román Borzas és Steinfeld nagykereskedők fizettek 1 700 000 lej adót, a magyar Kuthy Zoltán kiskereskedő 2 417 000 lej adót.

A hátrányos megkülönböztetés másik korai formája: a magyar tanítónak 26 000 lej, a román tanítónak 80 000 lej volt a fizetése.²¹⁰ 1949-ben kezdtek el a mezőgazdaság szocialista átszervezését (kollektívizálás), amely a magyar és a román parasztság életmódjában a földbirtok-reform következtében előállt eltérést átmenetileg egyensúlyba hozta, azonban ez egy alacsonyabb fokon történő nivellálódás volt.

Nemsokára az erőltetett iparosítás újabb társadalmi átrétegződést indított el, s már ekkor fel kellett volna vetni a kérdést, hogy a gyökereitől megfosztott magyarság az új ipari centrumokban vajon meg tudja-e őrizni nemzeti identitását?²¹¹

Jóval a kollektívizálás befejezése után csapást mértek azokra az erdélyi magyar földművesekre, akik nem veszítették el földbirtokukat. A földalapot szabályozó 1974/49 sz. törvényről van szó, amely tulajdonképpen az állam tulajdonába veti minden földterületet. Földet örökölni ezután is lehet, de eladni nem! Az idegenbe távozók földje az állam tulajdonába megy minden kártérítés nélkül.

Az 1974/58 sz. törvény szerint a községekben 200-250 négyzetméterig terjedhet a lakás és melléképületek építésére igénybe vehető parcella nagysága. Nagyobb telkekre csak az állam építheteti,

Az 1974. december 3-i rendelet pedig előírta, hogy épületet és földet csak romániai lakos birtokolhat. Olyan külföldiek, akik Romániában levő ingatlant örökölnek, kötelesek azt az államnak eladni.²¹² Láthatjuk ebből is, hogy a Ceaușescu-rezsim a marxista szocializmusra hivatkozva miképpen számolta fel a nemzetiségek létfeltételeit. Aki másként gondolkozott, azt azzal vádolták, hogy nacionalista, sőt sovíniszta, miközben ők voltak azok, akik a román nemzet felsőbbrendűségét nemcsak hirdették, de minden téren, a gazdasági életben is megteremtették a feltételeit, hogy a románság uralkodóvá, elnyomóvá válhasson.

1970 után a folyamat felgyorsult. Az eredmény? „A magyar évezredes szülőföldjén lehet szakképzetlen, betanított munkás, kishivatalnok, lehet önmagának író kobzos, Moldova kisteleplésein orvos és mezőgazdász, csak éppen egyenrangú polgár nem.”²¹³

A román kormányok következetesen erőszakolták Erdély nemzeti arculatának megváltoztatását, s ezt a Regátból való betelepítéssel sietteték. Ezért Erdélyben fölösleges és igen veszteséges gyárakat építettek, s óriási bércaszárnyakat a betelepített munkáscsaládoknak. De ennek a következményeit az erdélyi románok is megszenvedték, mert az erőltetett iparosítás a hihetetlen nyomor egyik fő okává vált.

A román nemzeti öntudaton kívül minden pusztulásnak indult. Még a híres székely fürdőhelyek is.²¹⁴

A Gyimesbükkön (és más gyimesi falvakban) történetek jelzik, milyen sorsot szántak az erdélyi magyarságnak. A falut a II. vh. után a moldvai Neamț megyéhez csatolták, s iskolájában magyar nyelvet csak nem kötelező tárgyként tanítottak. Pedig ősi balladáik, dalkultúrájuk egyedülálló. Kallós Zoltán, a *Balladák könyve* szerzője elsősorban itt és a moldvai csángók földjén gyűjtött. (Egy ideig a Csángóföldön volt tanító. Nem sokáig, mert a magyar nyelvű oktatást Csángóföldön hamar felszámolták.)²¹⁵

²¹⁰ Domokos: 92.

²¹¹ Illyés: 180.

²¹² Illyés: 142.

²¹³ Erdélyi magyarság c. folyóirat, Budapest, 1990. febr. szám, 13.

²¹⁴ Illyés: 58.

²¹⁵ Illyés: 53.

III. A MAGYAR NYELVHASZNÁLAT ÉS NÉPESEDÉS A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

A bukaresti rádióban 1945. április 6-án hangzott el az első magyar szó, aminek lehetővé tételét sokan Petru Groza miniszterelnöknek tulajdonítják.

Ami igaz, az igaz: ő volt talán az egyetlen román államférfi, aki mint miniszterelnök megszólalt magyarul. 1945. május 6-án monddott magyar nyelvű beszédet a Magyar Népi Szövetség első kongresszusán.²³⁶ Ily szépen beszélt: „Szívesen jöttem Erdély fővárosába, amely jellegzetesen mutatja a román–magyar életközösség mélyen a történelemben gyökerező parancsait. (...) Meggondoltan és határozottan állítom, hogy ma megvannak mindazok a politikai adottságok, amelyek a román és magyar testvéri együttélését biztosítják... Impozáns és sokat ígérő jelét látom a mai nap szivárványos ünnepségében a testvériségnek. Szívem tele van örömmel és megelégedéssel. Az erdélyi testvériség sugárzó jövőjének virradatát látom, és kívánom, hogy miként az én lelkem esordultig tele van reménykedéssel, teljék az önök lelke is bensőséges érzélemmel, az egymásrautaltság érzésével, magyar testvéreim!” A szemtanúk szerint utóbbi szavakat „olyan, az egyéniségéből sugárzó belső meggyőződéssel adta elő, hogy egy pillanattig sem érezték üres frázisnak, demagóg ígérgetésnek...”²³⁷

A nagy kérdés persze az, hogy őszinte volt-e a viselkedése?

Máig vitatkoznak erdélyiek arról, hogy ki is volt Petru Groza. Többen állítják, hogy a Groza közreműködése nélkül Sztálin és a magyarellenes román politika képviselői fortélyos szövetezése kudarcot vall. De az is kétségtelen, hogy az ún. Groza-korszakot (1945–1952) később a romániai magyarság visszasírja. Amikor majd a Gheorghiu-Dej-korszakhoz és a Ceaușescu-korszakhoz hasonlítja.

A következőket mindenképpen tekintetbe kell vennünk: „A moldvai magyarság is anyanyelvén tanulhat akkor, a csángóföldi Bákóban még magyar tanítóképzőt is alapítanak a Groza idejében. Senmi akadályuk azokban az években az anyanyelvű iskolahálózat

bővítésének; a magyar tudományegyetem megszüntetésének veszélyére a Groza-korszakban még rémálmában sem gondol senki felelős magyar politikus.”²³⁸

De ha komolyan tanulmányozzuk Groza „államférfiúi állásfoglalásait, nyilatkozatait és cselekedeteit, valamint mindazt, amit a nevében követtek el, akkor annyi ellentmondás mutatkozik mindezek között, amennyit már nem lehet összhangba hozni. Az ő kedvenc beszédtemája a magyar–román határ spiritualizálása és a magyar–román vámunió.” De kormánya már hatalomra jutása első napjaiban „bevezeti az útlevélkényszert, néhány év múlva pedig már arról rendelkezik, hogy útlevéllel se lehessen átutazni Romániából Magyarországra.”²³⁹

Az biztos, hogy senki szebben nem beszélt a magyar–román testvériségről, egymásrautaltságról, mint ő. Legszebben beszélt, de vajon nem az ügyvéd ravaszságával?

A szakirodalomból ismeretes az az ügyes taktikai fogása, amelyet nagy sikerrel alkalmaz „mind a trianoni magyar–román határ visszaállítása érdekében, mind a Magyar Népi Szövetség vezetőségének 1945-ös csúnya beugratásakor (olyan nyilatkozatot fogadtat el velük, amely tulajdonképpen az új Trianon mellett foglal állást), mind az »akadékoskodó« (a népek önrendelkezési jogát felvető) külföldi diplomatákkal és államférfiakkal folytatott tárgyalásain. Tulajdonképpen semmi újat nem gondol ki, csupán igen ügyesen és nagy sikerrel alkalmazza Brătianu Trianonban kipróbált taktikáját: szüntelenül ismételgeti, hogy az első világháború után Magyarországtól Romániához csatolt terület mind történelmi, mind gazdasági, mind kulturális szempontból, sőt földrajzilag, de főképpen geopolitikailag egy és oszthatatlan, és mindig is, az idők kezdetétől oszthatatlan egységes egész volt, egészen addig ismételgeti, míg mind a nyugat-európai, mind a kelet-európai, de még a magyarországi magyar és erdélyi magyar tárgyalópartnerei is el nem felejtik, hogy a kérdéses 102 000 km² mindössze 20 esztendeig alkotott volna egységet (ha autonómiáját 1920 és 1940 között Románia megszállásában tartotta volna; ez egyébként szándékában a 20 év alatt szűnni állt), azelőtt egy egészen más geopolitikai egységnek volt szervező része, de attól leválasztva semmiféle szempontból nem

²³⁶ Ulyás: 117.

²³⁷ Vö. Kucsis: 361–362.

egységes, hisz Trianonban annak négy részéből shtében tákolták össze, s a négy részből három részként sem egységes: mert Kelet-Bánság és Kelet-Partium és Kelet-Tiszántúl három tájegység egy része.”²⁴⁰

Miért beszél így?

„Hogy senkinek se jusson többé eszébe, hogy etnikai szempontokat komolyan véve kellene meghúzni a magyar-román határt, ezért ír és beszél annyit Groza ama 102 000 km²-es terület egységéről és oszthatatlanságáról. Ám ha ma e ravaszsnak a hatékony-ságán eltűnődünk, akkor semmi jogunk a román államsférfi Petru Groza magatartását elítélni, annál inkább azokét a magyar politikusokét, akiket sikerült félrevezetnie. Egyébként Groza rendkívül ügyesen fogalmaz. Annyira, hogy sokan nem is vonták kétségbe elfogulatlanságát, amikor a következőképpen ír 1940-es lelkiállapotát 1944-ben magyarázó visszaemlékezésében: »Azt mondtam: kettévágott test, mert Erdély mindig szerves egység volt és sohasem volt feldarabolva a fölötte elmúlt századok folyamán. Bécsben a kerek asztalnál hiányzott Salamon király bölcsessége, aki a gyermek körül perlekedő két asszony vitájának alkalmával féltelmes ítéletet hozott és visszahelyezte jogaiba az igazi anyát. Igaz, hogy a bécsi asztal mellől hiányzott az igazi anya is, mert sem Budapest, sem az áruló román kormány nem kiáltottak fel fájdalmukban ennek az ítéletnek hallatára, amely a gyermeket, a szerencsétlen Erdélyt kettévágta. Egyik sem érezte át a lemészárolt gyermek fájdalmát, egyik se látta a kegyetlenül szétválasztott szülők, testvérek és gyermekek fájdalmának gyászmenetét. Egyik sem tudta elképzelni a kettévágott, minden eréből vérző gyermek képét...» Igen, egy nagy politikus így fogalmaz, ha olvasójával éppen azt akarja elfeledtetni, hogy a kettévágott hatalmas, nem egységes tartomány mindkét fele (az is, amelyiket Dél-Erdélynek, az is, amelyiket Észak-Erdélynek kereszteltek el) külön-külön is kb. akkora, mint a tulajdonképpeni Erdély.”²⁴¹

Kétségtelen, hogy Petru Groza nem okozott csalódást azoknak a román politikusoknak, akik alkalmasnak találták arra, hogy Észak-Erdélyt Romániának megszerezze. „Magyar segítséggel” szorzi meg. A Magyar Népi Szövetség vezetőivel ő hiteti el, hogy nem áll

erdekükben sem az önálló Észak-Erdélyért küzdeni, sem az etnikai, azaz az 1940-es határ megtartásáért.”²⁴²

A Magyar Népi Szövetség ún. százaz intézőbizottsága 1945. november 15-én állást foglalt Észak-Erdély Romániához való csatolása mellett. Másfél évvel a párizsi béketárgyalás diktátuma előtt! Ma már tudjuk, hogy nem ez az állásfoglalás döntötte el Észak-Erdély sorsát. De ki lehetett ebben akkor biztos? „A Magyar Népi Szövetség vezetői ha hittek is Petru Grozában, abban kétkedniük kellett volna, hogy a romániai politikai élet meghatározó egyénisége ez időtől fogva örökké egy Petru Groza lesz. Azt ugyan nem vállalják, hogy a Magyar Népi Szövetség egész tagsága nevében kereken kijelentsék, hogy Észak-Erdélynek Romániához való csatolását kívánják, hanem úgy fogalmazzák, hogy a körülményesen megfogalmazott szövegből e példátlan és felfoghatatlan óhajon kívül semmi más nem olvasható ki.”

Groza sugalmazására Magyarországról mint külsorzágról beszél a Magyar Népi Szövetség állásfoglalása, és a Trianonban Magyarországtól elcsatolt 102 000 km²-es területet – ugyancsak Groza óhaja szerint – egy és oszthatatlan Erdélynek nevezi meg.²⁴³

Hogyan történhetett ez meg?

Magyarázatul szolgálhat, hogy a Magyar Népi Szövetségnek az állásfoglalást támogató vezetői „ekkor még nem is sejtik, hogy két év múlva egyszeriben tudomásukra hozzák, hogy a hatalomnak többé nem részesei, s hogy újabb két év múlva le is tartóztatják őket, és Petru Groza sem sejtí, hogy két év múlva már éreztetni fogják vele, hogy a kormányfői cím nem jár feltétlenül kormányfői hűtőskörrel, s hogy négy év múlva annyi hatalma sem lesz már, hogy magyar barátait és híveit a börtöntől megmentse. Miért két év múlva következik be az első fordulat? Mert 1947. február 10-én Párizsban a Szövetséges Nagyhatalmak aláírják a legyőzött országokkal, köztük Magyarországgal és Romániával a békeszerződést, mely szerint az ellenséges és legyőzött Románia megkapja az ellenséges és legyőzött Magyarországtól Észak-Erdélyt.”²⁴⁴ Így Észak-Erdély hivatalosan is Romániához kerül, nem áll fenn többé veszélye annak, hogy a nemzetek önrendelkezési jogát az e jogot

²⁴⁰ Kocsis: 362-363.

²⁴¹ Vö. Kocsis: 363.

²⁴² Kocsis: 364.

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ Kocsis: 365.

folyton kinyilatkoztató győztesek érvényesíteni fogják, a trianoni határt a nagyhatalmak újra megerősítik: mi értelme volna a további alakoskodásnak. gondolják a korabeli román politika ügyes irányítói²⁴⁵

Ennyit a Groza-kérdés rejtélyeiről. A továbbiakban szólnak a további beszédes tények:

A magyar nyelvhasználatot a Groza-korszak után már gátlástalanul akadályozzák, és nem is okoz nekik ez nehézséget, hisz amikor az állam az egyetlen munkaadó, akkor mindenki állami alkalmazott. Így a két világháború közti táblákra, melyek figyelmeztették a magyarokat, hogy „csak románul beszéljenek”, már nem is volt szükség. A kiszolgáltatottság odáig fajult, hogy az utcán, köztereken, szállítóeszközökön is bántalmazták a magyarul megszólalót, az iskolákban pedig a szünetekben játszó magyar gyermekeket.

Jellemzővé vált a következő ellentmondás: a Székelyföldre közel fekvő két regáti megye – Suceava és Neamț – orvosai közül sok a magyar, de ezek tudnak románul értekezni betegeikkel, de a székelyek közé telepített regáti orvosok egy szót sem tudnak magyarul. (Ily módon jutottak a moldvai csángók közelébe magyar orvosok, s ezek a csángó-magyarok órákat gyalogoltak vagy kocsiztak, hogy magyar orvos segítsen rajtuk.)

Az ún. forradalom után valamelyest változott a helyzet. Azóta a magyar újságok elég hűen bemutatják az erdélyi magyarság helyzetét. Az is kedvező fejlemény, hogy a magyar adások műsorideje nőn a rádióban és a TV-ben is.

A népesedési helyzetről igen nehéz megközelítőleg hiteles képet is alkotni, mert a hivatalos statisztikai adatokat mindig meghamisították, amit a disszidált Paul Goma perdöntően bizonyított, hiszen ő volt a román statisztikai hivatal egyik főnöke. Goma és társa, Virgil Tănase Párizsban éltek, s Ceaușescu személyesen bizta meg Mihai Haiducu nevű terroristáját, hogy Gomáékot tegye el láb alól. Haiducu jelentkezett a párizsi rendőrségen, s utána mindhárman eltűntek, mert észrevették, hogy figyelik őket a román véredek.

Ionel Mărgineanu az 1966. évi román népszámlálás idején felügyelőként kirendelték a Székelyföldre a következő írásbeli általános utasítással: 1. Minden háztartás románnak lajstromozandó,

hacsak nem kívánnak mást. 2. Az utóbbi esetben az illetőknek minden módon értésére kell adni, hogy ez mennyire nem ajánlatos. Ha ez sem használ, németes vagy lengyeles hangzású nevek esetén az illetőt németnek, illetve lengyelnek kell lajstromozni. 3. A gyárak, üzemek és közhivatalok igazgatóit, illetve főnökeit értesíteni kell előre, hogy mikor érkezik a népszámlálási bizottság, hogy azoknak legyen idejük megmagyarázni beosztottaiknak, hogy milyen előnyös az, hogy románnak legyenek bejegyezve. 4. A vezetőknek és a rendőrparancsnokoknak el kell küldeni azok névjegyzékét, akik magyarnak vallották magukat.

Mărgineanu pár év múlva disszidált, s 1977. február 8-án jogyzökönyvi tanúvallomást tett.²⁴⁶

1967-ben törvényt hoztak, mely a legszigorúbban büntette a terhesség megszakítását, de ugyanakkor családi pótlékot, gyermekgondozási segélyt is biztosított. Mindezek dacára a rá következő években a népességi helyzet kezdett romlani, mert a bérházak tömeglakásai s az általános életnivó süllyedése nem ösztönözték a gyermekvállalást, de az is megállapítható, hogy egyre több beteg, illetve fogyatékos csecsemő született. Ezen a téren még nagyon hiányzanak a statisztikai adatok.

Bukarest és Ploesti kisiparosainak nagy része már a XX. század elején is a székelyek közül került ki. A két világháború közt pedig még jobban elmagyarosodott az iparosság, hiszen a román ember már négy középiskolával tisztviselő lehetett, és bizony sokan éltek a lehetőséggel, hiszen a tisztviselői pályán hatalommal, azaz a hatalommal járó busás megvesztegetésekből, borralalókból bárki hamarosan vagyont gyűjthetett. Az említett két városban már a két világháború közötti időszak végén vagy 250 000 volt a magyarok száma²⁴⁷, az óromániai magyarok (a bukovinai székelyek és a moldvai csángók) is legalább ugyanennyien voltak, s ehhez számítsuk hozzá, hogy a kommunista kényszer-kitelepítéssel mennyivel nőtt (hány százezerrel?) a Regátban élő magyaroknak a száma. Mindenről a hivatalos statisztika szeret elfelejtkezni. De fentiek alapján azt is mondhatjuk, hogy az emigráció nemzeti hivatástudattal rendelkező vezetői nyugodtan állíthatják, hogy Romániában 3 millió a magyarok lélekszáma.

²⁴⁵ Wase, 57.

²⁴⁶ Wime, 31.

IV. AZ EGYHÁZAK ALKOTMÁNYJOGI HELYZETE A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

Az egyházak elleni támadásait a román kormány igen hamar elkezdte. 1947 februárjában a pápai nunciust *persona non grata*-nak minősítették. 1948. június 17-én a Szentszékkal kötött két évtizedes konkordátumot egyoldalúan felmondták, és a hathónapos túrelmi időt ki sem várva, 1948. július 17-én a felmondást hivatalosan is kihirdették. Siettek, mert bizonytalán tudták már, hogy augusztusban egyszerű egyházügyi rendelkezéssel eltörlik az egyház elnevezést, és az összes egyházak egyszerűen *jámbor egyesületté* nyilváníthatnak.

A római katolikus püspökök válaszképpen alkotmánytervezetet dolgoztak ki, amit az állam nem fogadott el, hanem ellenjavaslatot tett, amit viszont a püspökök nem fogadhattak el, s így a katolikus egyház törvényen kívüli állapotba került.²⁴⁸

Az 1958. november 3-i egyházügyi törvény elrendelte, hogy egy egyházmegyének legalább 750 000 hívője kell legyen, így a nagyváradi-szatmári és temesvári római katolikus püspökségek megszűntek, s csak a gyulafehérvári maradt meg. A bukaresti érsekség is megszűnt, viszont a több mint 250 000 katolikus csángónak az elrománosítása céljából a Jasi-ban levő püspökséget megtartották. Utóbbit Petru Pleșca címzetes püspök vezette. Az összes egyházak elrománosítása céljából a Jasi-ban levő püspökséget megtartották, valamint az összes egészségügyi és karitatív birtokait elvették, valamint az összes egészségügyi és karitatív intézményeket is. A püspököknek egyformán 8000 lej havi fizetése volt (8600 a hivatalos kulcs szerint), a papoknak pedig 700 lej (860), amit az állam fizetett, de csak az egyházközösségnek legalább 400 hívője volt. Ennek következtében a papok egynegyedét a hívek tartották el. Ez a törvény az egyházakat a miniszterelnökség alá tartozó Fellekezetügyi Hivatal felügyelete és ellenőrzése alá helyezte²⁴⁹, az iskoláikat elkobozta, s az egyházak külföldi kapcsolatait megszüntette. A görögkeleti egyház mindezek dacára uralkodó egyháznak számított – mint államegyház. Na-

²⁴⁸ Domokos: 89–90

²⁴⁹ Ilyés: 227–230

gyobb anyagi támogatásban részesült, és templomai, emlékművei karbantartására segélyt is kapott.²⁵⁰

Azt talán említenem sem kell, hogy minden kommunista alkotmánytörvény – így a román is – a legteljesebb vallásszabadságot biztosította papíron.

A görög katolikus egyház még rosszabbul járt, mint a római katolikus. Püspökei ugyanis nem akartak aláírni egy olyan iratot, melyben kéri az „ortodox jámbor egyesületbe való visszafogadásukat”. Erre az általános elnököket, „majd a főespereseket szólították fel a visszafogadó kérés aláírására. Minthogy szépszerével nem ment, verni kezdték őket.” Kínzást ütletet, börtönt alkalmazva az állam végül érvényesítette akaratát. 1948. október 1-re Kolozsvárra összehívták a görög katolikus papok kongresszusát. „A papok – egyharmadánál is kevesebb jelent meg – 38 megbízottat választottak, akik 1948. október 3-án adták elő Justinian ortodox román pátriárka előtt visszafogadási kérelmüket.” A pátriárka aztán „nagy kegyesen” a görög katolikusokat az „ortodox anya jámbor egyesület kebelébe” visszafogadta.²⁵¹

Öt görög katolikus püspök Márton Áron római katolikus püspökünkkel együtt szenvedett a börtönben. Négy közülük börtönben halt meg; csak Juliú Hossu érsekük s a mi Márton Áronunk szabadult élve.

A görög katolikus hívek nagyobb része tudomásul vette az ortodoxiába való visszatérést; a többiek és az 1964-es korlátozott amnesztia által szabadult papok – kenyérkereseti foglalkozásuk mellett – a katakomba-egyházak életét éltek a nagy veszedelem ellenére is.

A görög katolikus egyház nagy vagyonát az állam elkobozta.²⁵²

Márton Áron püspök 6 évig volt börtönben, utána 12 évig házi őrizetben tartották a gyulafehérvári püspöki palotában, elszigetelve papjaitól és híveitől.

Az erdélyi római katolikus egyházat megtörni akarván, halálra kínozták a következőket: Scheffler János szatmári és váradi püspököt, dr. Erdős Alfréd és dr. Maczalik Győző teológiai tanárokat (mindkettő litokban felszentelt püspök volt), dr. Boga Alajos és

²⁵⁰ Ilyés: 226.

²⁵¹ Domokos: 90.

²⁵² Domokos: 90.

Sándor Imre püspöki helynököket (utóbbi megfagyott a börtönben), Gajdátsy Béla teológiai rector, Fekete János esperes.

Ábrahám Árpád torjai plébánost koncepciók per végén végezték ki Aradon, Bokor Sándor erzsébetbányai plébános eltűnt, de egy év múlva holttestét a Dunában megtalálták. Ambrus György káplán a Duna-Fekete tenger csatornánál „kigyómarásban halt meg” Dr. Jakab Antal püspököt 13 évig egy bányában dolgoztatták.

A papok hosszú sorát meghurcolták, megkínozták, munkatáborokba vitték vagy bebörtönözték. A szerzeteseket éjjel lakoltatták ki semmi nélkül, többeket halálra dolgoztattak Fogarason vagy a Duna-Fekete tenger csatornánál, másokat agyonverték, kivégeztek, sokan rejtélyes körülmények között eltűntek.

A ferences rend tagjait 1951. augusztus 20-án (Szt. István napján) éjjel Máriaradnára hurcolták. A túlélők később Youngstownban (Ohio) telepedtek le. A Ceausescu-rezsím utolsó éveiben az ndvarhelyi plébánost, Páffy Gézát verte agyon a Securitate, s az ő vértanúsága az angol és amerikai parlamentek tiltakozását is kiváltotta. Utána Dani Gergely gyimesbükki plébánost verték agyon, mert tiltakozni mert az ellen, hogy plébániáját a gyulafehérvári magyar püspökségtől a moldovai római katolikus püspökséghez csatolták. 1989-ben a csíkszeredai Securitate Csobotfalva fiatal plébánosát kínozták meg, mert népes ifjúsági találkozót rendezett Csíksomlyón, és a búcsújáró hegynek a lejtőjén fehér mézsköböl messziről olvashatóan kirakták: „KRISZTUS A MI KIRÁLYUNK!”²⁵³

Az erdélyi római katolikus egyházzal szólni meg kell még jegyeznünk a következőket:

A korabeli román hatalom tulajdonképpen alulmaradt az erdélyi és a partiumi római katolikus egyházakkal vívott küzdelmében.

Még azt is joggal állíthatjuk, hogy az egyházak a küzdelemből végül is megerősödöttek kerültek ki.

Hogy miből merítette hibetetlenül nagy erejét az ötvenes években az erdélyi római katolikus egyház, „az hosszú ideig nemcsak román hivatalnokok előtt volt rejtély, hanem mindazok előtt, akik nem hisznek a valódi vallásos hit erejében. Aki elolvassa Vint Lászlónak vagy Domokos Pál Péternek az erdélyi katolikus egyház

e korszakáról szóló méltatását, az képes lesz felfogni a felfoghatatlant. Megtudja, hogy az erdélyi katolikus egyház úgy vált képessé megőrizni autonómiáját rendkívül nehéz körülmények között, hogy soha nem engedett az egyházat az államnak alárendelő törekvéseknek. A legnehezebb az a fél évszázad volt, amikor Márton Áron püspök börtönbüntetését töltötte.”²⁵⁴ (Domokos Pál Péternek az általunk is gyakran hivatkozott könyvéről van szó. A Vint László könyvének adatai: *Katolikus kisebbség Erdélyben*. Budapest-Luzern, 1991.)

Ami történt, az nem is olyan rejtélyes.

„Ez idő alatt az erdélyi katolikus egyház a titkos kormányzók rendszerének köszönhette sikereit a román államhatalommal vívott harcában. E rendszert még Márton Áron tervezte el – várható letartóztatásának (és minden egyházához hű főpap bebörtönzésének) a következményeit latolgatva. Milyen érhető el, hogy a letartóztatottak helyébe ne kerülhessen az államhatalmat kiszolgáló kész állpap? Legfontosabb, hogy minden hivatalba lépő kormányzó haladéktalanul nevezze ki utódját, valamint utódjának utódját, és azok is utódjaikat, hogy minden püspök és annak minden kijelöltje mögött várakozzék két titkos tartalék. Ha a püspököt letartóztatják, akkor – Márton Áron titokban tartott, második fontos rendelkezése szerint – azonnal megszűnik annak kormányzói joghatósága, és még mielőtt az állam jelöltje elfoglalhatná a letartóztatott helyét, érvénybe lép – és titokban kihirdetetik – az első tartalék joghatósága. Annak letartóztatásakor a másodiké. És így tovább. Ha ez a rendszer működik, az állam semmit nem tehet a törvényes kormányzati folytonosság megvalósulása ellen.

A titkos kormányzók rendszere Márton Áron várakozásának megfelelően működött, bár a letartóztatások sokkal gyorsabban követték egymást, mint bárki sejtette volna. A nagy püspököt 1949 júniusában tartóztatták le. A helyébe lépő Boga Alajost 1950 májusában. Boga Alajos után Sándor Imre következett, akit már első tartalékával, Gajdátsy Bélával együtt tartóztattak le 1951 márciusában. Ekkor lesz először titkos helytartó egy második tartalék, Jakab Antal. Ő rövidesen kénytelen feltárni joghatóságát, mert az egyházmegye irányítójává a román kormány saját emberét próbálja megválasztani a gyulafehérvári káptalannal. Áprilisban fedt fel

²⁵³ Dr. Kurkó Alajos pápai prelátus, szentszéki ügyvéd (Genova) cikke *A katolikus magyarok vasárnapja* (Youngstown, Ohio, USA) 1990. április 1-i számában.

²⁵⁴ *Ibidem* 377.

kilétét Jakab Antal, s augusztushban már le is tartóztatják. Az ő utódja Márton Mózes csíkszentdomokosi plébános. Első tartalékának az addigi második tartalékot, Szilveszter Sándor sepsiszentgyörgyi plébánost választja ki. 1952-ben a letartóztatások oly tömegessé válnak, hogy az elhurcolt Márton Mózes helyébe nyomban egy negyedik tartalék kerül: Léstyán Ferenc. Őt első tartalékká való kiválasztásakor Szilveszter Sándor jelöli ki saját második tartalékának. Ekkor a helyzet igen veszedelmessé válik: az államhatalom kísérletet tesz a titkos helytartók rendszerének a «kiszajátítására». Gyorsan kiengedik a börtönből Márton Mózeset és az ő első és második tartalékát, Kovács Bélát és Szilveszter Sándort.

A rendszert már kiismerték, és mint ordináriust próbálták megöltetni Márton Mózeset. Nem sikerült, letartóztatták újra. A törvényesen helyébe lépő Kovács Bélát viszont a hatóságnak sikerült engedelmességre kényszerítenie: kineveztették vele helyettesének a már addig is engedelmes szolgaként viselkedő Adorján Károlyt.

Ha a csel sikerül, az erdélyi katolikus egyház rövidesen hitelét és erejét veszíti. Szerencsére Léstyán Ferenc szabadlábon van: a letartóztatására azért nem kerül sor, mert a hatóság nem tudja meg, hogy letartóztatásakor a tartalék Szilveszter Sándornak már van utóda. A kilátástalannak tűnő helyzetben így Léstyán Ferenc találhatja meg a megoldást. Úgyesen él joghatóságával: kinevezi kormányzónak Szilveszter Sándort, aki letartóztatásakor elvesztette joghatóságát, Szilveszter még 1952-ben olyan helytartót választ ki maga helyett, akiről a hatóság nem tudja kideríteni, hogy törvényes kormányzója lett az egyházmegyének, Lajos Balázs csíkmindszenti plébánost...

A titkos kormányzatra természetesen csak addig volt szükség, míg Márton Áron ki nem szabadult a börtönből.²⁵⁵

A két világháború közti időszak tárgyalásánál bemutatam, hogy annak idején a román hatóságok milyen kíméletlenül üldözték a református egyház papjait. Most hozzátesszem: a kommunista hatóságok még kíméletlenebbül üldözték őket, illetve utódaikat. (Lásd a Függelékben a 3. sz. tanúvallomást.) Sajnos a román rendszerváltás (az ún. forradalom) előtt mindkét református egyházmegyére olyan református püspököket sikerült a hatóságoknak ráerő-

szakolni, akik maguk gondoskodtak a békepapok előremeneteléről és a kitartók elhallgattatásáról. Mindezt 1990 márciusában a Szabad Európa Rádió magyar adásában Sipos Gábor kolozsvári református püspöki levéltáros előadásában is hallottuk, s öszerint sok lelkész, élükön Nt. Tökés Lászlóval, püspökük rendeletei ellenére sem szolgálta ki az ateista diktatúrát.

A román nacionalista – fasizta kommunista? – vezetés, láthatuk az előzőekben is, a katolikus papság gerincét hiába próbálta megtörni. Így is megközelíthetjük a kérdést: a katolikus papság könnyebben vállalja a mártírságot, mert nem kell feleségük és gyermekeik jövőjéért aggódniuk. Mindazonáltal a református egyháznak is sok a mártírja. Például Sas Kálmánt – a Királyhágómelléki Református Püspökséghez tartozó, határmenti Mihályfalva lelkipásztorát – a Securitate küldte a másvilágra. Nt. Tökés László saját szavaiból tudjuk, hogy temesvári munkatársait hogyan üldözte és tüntette el a titkosrendőrség. És emlékeztetek egy olyan politikai gyilkosságra, amelyet már a romániai „rendszerváltás” után követtek el. Kulcsár István Szatmár megyei vértanú lelkészre emlékezzünk, aki 1990. július 18-án ült vonatra, hogy Tasnádra utazzon ugyancsak lelkipásztor édesapjához. Reggel 8 óra 40-kor érkezett Nagybányára, ahol át kellett szállnia, de ott elünn, s csak este találták meg holttestét a város egyik 10 emeletes tömbházának szeméthyűjtőjében. Néhai Kulcsár István nem sokkal azelőtt egy, a Tökés püspök elleni román sajtótámadást utasított vissza.

A román sajtó cinikusan hallgat, a rendőrség és ügyészség pedig süket és vak, mint Trianon óta állandóan.

A romániai Nagy Nemzetgyűlés 1974. november 1-én hagyta jóvá a nemzeti kultúrjavak védelméről szóló 1974/63 sz. törvényt, mely mindenekelőtt „a nemzetiségi egyházak történelmi létét érintette súlyosan”, s a külföldi sajtó is ilyen értelemben ítélte el a román államot.²⁵⁶ Ez a képtelen törvény állami tulajdonnak nyilvánítja azokat a „történelmi, civilizációs műkincseket, amelyek az évezredek során Románia földjén az irodalmi, művészeti alkotás, a tudományos és műszaki kutatás terén jöttek létre”; ezek az egész nép tulajdonát képezik, s így a társadalomnak kell ezeket megőrizni. (Természetesen a román törvényhozók oktalan és nevetséges

²⁵⁵ Kocsis: 377–378.

²⁵⁶ Wlass: 32.

nagyképűséggel beszéltek évezredekéről, hiszen évszázados értékek is elsősorban a magyar katolikus, református és unitárius egyházak levéltári és könyvtári anyagában voltak 1974-ben.) Ezenkívül ide tartoznak az egyházi kegyeszek (kelyhek, keresztek, műseruhák, ikonok stb.), ritka érmék, bélyegek, antik bútorok, festmények, történelmi emlékművek.

Mindezeket 60 napon belül be kellett jelenteni büntetés terhe mellett. A végrehajtó szerv a belügyminisztérium volt! (Nem érezték Ccauşescuék, hogy milyen mértékben blamázták a román kultúrát, amikor a Securitate mellé „rangsorolták” a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácsot?)

A törvény végrehajtása milyen volt?

A Nagyvárad körüli 200 községből például elszállították az egyházak dokumentumait, de kistült, hogy nincs költségvetés, nincsenek alkalmas helyiségek, s főképp nincsenek szakemberek. A kolozsvári három hajdani felekezeti gimnázium 170 ezer kötetnyi könyvtárát pedig egy közös épületben helyezték el, ahol magyar könyvtáros nem volt.²⁵⁷

V. A MAGYARSÁG KÖZMŰVELŐDÉSI HELYZETE A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

A Groza-kormány idején még nem kezdték el a nemzetiségi iskolahálózat felszámolását. Egy ideig volt magyar egyetem, s még a moldvai magyarok (csángók) is magyar iskolába járhattak. De már ekkor megteremtik a nemzetiségi oktatásügy megsemmisítésének legfontosabb feltételét: 1948-ban államosítják a felekezeti iskolákat.

A magyar fiatalság persze már ekkor is ismerkedhetett a román nacionalizmus rémületes arcával. Amikor a magyar középiskolások szövetsége 1948-ban Bukarestbe érkezett országos baráti találkozóra, román diákok rágyújtották a magyarokra a Vitéz Mihály Líceum internátusát, ahol azok el voltak szállásolva.²⁵⁸

A bécsi döntés után (1940) a kolozsvári I. Ferdinánd Tudományegyetem kiköltözött a magyar egyetem épületeiből, és Nagyszébenben működött tovább. 1945-ben visszaköltözött a román egyetem a magyar egyetem kolozsvári épületegyüttesébe, de engedélyezték egy magyar egyetem (ez lesz a híres Bolyai Tudományegyetem) felállítását. Majdnem jól kezdődött: a két egyetem közt megegyezés született, mely szerint a magyar egyetem az 50 egyetemi épület egy részét elfoglalhatja, azaz visszafoglalhatja, azaz megtarthatja, azonban egy május 28-i királyi rendelet ezt megtiltotta. Így a magyar egyetem jogi kara, valamint a természettudományi kar egy volt állami leányiskolába költözhetett be, a bölcsészettudományi kar pedig a Marianum nevű magyar leánygimnáziumban kapott helyet. Az orvostudományi és gyógyszerészeti karok Marosvásárhelyre költöztek.

A Bolyai Tudományegyetemnek ekkor 13 fakultása volt, magyar tanárokkal.²⁵⁹

Az 1948. évi, a tanügyi reformmal foglalkozó törvény első része meghirdette a marxista ideológia uralkodóvá válását, valamint biztosította a magyar nyelvű oktatást, viszont csak állami iskolákban – mindenekelőtt alap- és középfokon, de egészen az egyetemig. A törvény második része írta elő az összes felekezeti intézmények és iskolák államosítását.

²⁵⁸ Illyés: 22.

²⁵⁹ Illyés: 117. és 118.

²⁵⁷ Illyés: 139–141.

Az 1952-es alkotmány 82.§-a így szól: „Minden nemzetiségi csoport szabadon használhatja nyelvét és szabadon látogathatja minden fokon az általános nevelés azon intézeteit, amelyben a tanítás a saját anyanyelvén történik.”²⁶⁰ Fel kell hívnom a figyelmet arra a körmonfoni megfogalmazásra, hogy *szabadon tanulhatnak ott, ahol ilyen iskola van*, hisz ekkor már közel az idő, amikor a magyar iskolák folyamatos megszüntetése elkezdődött.

Az 1956-os szabadságharcunk idején a Szovjetunió meggyőződhetett arról, hogy a románok megbízható szövetségesei, és csapatait ki is vonta Romániából. A román vezetés élt is az új lehetőséggel: elkezdtek a magyar iskolák és művelődési intézmények elsorvasztását.

Milyen agyafúrtan cselekedtek? Néhány hónapja hagyta el az utolsó szovjet katonát Romániát 1958-ban, és a Gheorghe Gheorghiu-Dej pártfőtitkár vezetésével először a magyar egyetemi ifjúság és az értelmiségi osztály ellen indítottak el nyílt támadást.²⁶¹ Az 1959. február 19–22-i diákkongresszuson vetik fel a magyar egyetem felszámolásának „testvériséget szolgáló” tervét; ekkor megfélemlített magyar diákok is felszólalnak az iszonyatos terv mellett. A kolozsvári román és magyar egyetemet ekkor „egyesítették” Babeş-Bolyai Tudományegyetem néven. Az egyesítés ördögi módszerének iszonyatosságát bizonyítja, hogy Szabédi László és Csendes Zoltán professzorok öngyilkosságot követtek el.²⁶²

Rövidesen a marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészeti fakultások románosítását is elkezdték.

A magyar műszaki oktatás rövid idő alatt minden területen teljesen megszűnt. Elkezdődött a magyar középiskolák és román középiskolák egyesítése, azaz egyesítve románosítása. Az egyesített iskolák magyar tagozatára egyre kevesebben, a román tagozatára egyre többen jártak. (És egyre több magyar románosodott a román tagozaton.)

Adatok:

Az 1955–1956-os tanévben 1022 négyosztályos (és 493 hétéosztályos) magyar nyelvű általános iskola volt. Három év alatt az

1022-ből csak 915 maradt; a két tagozatos iskolák száma ugyanezen idő alatt 10-ről 77-re emelkedett. Ezt az iskolapolitikát a kormány azzal indokolta, hogy a magyar nyelvű önálló iskolák elszigetelődéshez vezetnek, de semmivel sem magyarázta, hogy a magyar diákoknak miért kell elfelejteniük magyar kultúrájukat, a román diákoknak pedig miért nem kell a testvériség jegyében megtanulniuk magyarul.

Románia ratifikálta az ENSZ 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Egyezményét, amelynek 27.§-a így hangzik: „Azokban az államokban, amelyekben nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek vannak, azon személyeknek, akik ilyen csoportokhoz tartoznak, nem lehet megakadályozni a csoportjuk más tagjaival való közösségét, hogy saját kultúrájukat művelhessék, hogy vallásukat megvallják és gyakorolják, vagy saját nyelvüket használják.”²⁶³ Az 1968. május 13-i oktatásügyi törvény szerint is „az együtt élő nemzetiségek számára az oktatás minden fokon a saját nyelvükön folyik”. Ígérték a megfelelő magyar nyelvű tankönyveket, olyan tanárokat, akik a magyar nyelvet ismerik, olyan tanügyi kádereket az irányító és ellenőrző szerveknél is, akik a nemzetiséghez tartoznak. Ez mind szépen és jól hangzik, de már a megfogalmazásnál ügyeltek arra, hogy a szöveg lehetőleg három különféle módon is magyarázható legyen, hogy semmit se kelljen betartatniuk. Először is a *magyar nyelvű oktatás* nem ugyanaz, mint a *magyar iskolában* való oktatás; továbbá a minden fokon való oktatás nem zárja ki azt, hogy például a középfokú oktatásban az elméleti líceumok (gimnáziumok) mellett legyenek szaklíceumok, melyekben azonban csak román nyelven tanítanak. Így is történt!²⁶⁴

1968-ban Csehszlovákia megszállásában Románia nem vett részt, és Ceauşescu a nyugat felé kezdett orientálódni. Ekkor a közoktatásügyi minisztériumban Nemzetiségi Igazgatóság létesült. Ezen kívül Bukarestben nemzetiségi kiadvállalt indult Kriterion néven. Azonban pár év múlva már a két világháború közötti nemzetiségi elnyomás különféle változatait még az akkorinál is rafináltabban próbálták ki.

Az 1973/278-as törvény elrendelte az olyan osztályok egyesítését, melyekben elégtelen a tanulók száma. A törvény szerint

²⁶⁰ W. 72.

²⁶¹ Illyés, 108.

²⁶⁰ Fehér, 125.

²⁶¹ Illyés, 120.

²⁶² Illyés, 194.

legalább 25 tanuló szükséges ahhoz, hogy bármely iskolában egy kisebbségi osztály létesüljön, viszont ha van 2 román anyanyelvű tanuló, akkor a román osztályt fel kell állítani. Tehát ha egy osztályban 20 magyar tanuló van, de van 2-3 román, akkor mivel nincs meg a 25 kisebbségi, így csak egy osztály lehet, és annak oktatási nyelve román kell legyen.²⁶⁵

A Román Kommunista Párt 1974 novemberében megtartott kongresszusán Ceaușescu már *Románia homogenizálásának* (egyetetítővé válásának) a programját is meg merete hirdetni. (A szó kétértelmű, de mindenki tudta, miről van szó.) Ezt követően egyre-másra szüntették meg a magyar iskolákat, így az 1977/78-as tanévben már csak 627 óvoda volt, 555 magyar elemi iskola és a 112 líceumból 12 maradt önálló, a többi 100-ban már csak magyar tagozatos osztályok működtek, ha megvolt a létszám.

1982 és 1985 között újból zuhant a magyar általános iskolák száma 25%-kal, úgyhogy a 171 974 általános iskolába járó magyar gyermekből csak 60 612, tehát alig 1/3-a járt magyar iskolába, s a középiskolába járók összlétszáma 26 417-ről 16 073-ra csökkent.²⁶⁶ Minden iskolai év elején mindkét szülőnek meg kellett jelenítenie egy bizottság előtt, hogy személyesen bejelentsék, miszerint gyermekeiket vagy gyermekeiket magyar tagozaton akarják taníttatni. Voltak szülők, akik egész éjjel az iskola bejáratánál várakoztak abban a reményben, gyermekeiket bejuttathassák a „kvótába”.

„Mindenkinek félti a gyermekeit, a városokban játszani sem merik egyedül leengedni őket. Az iskolába napirenden vannak a verekedések. (Izonyú ez a fanatikus gyűlölködés.) És egyáltalán mi legyen a gyermekekkel? Eddig csak a diplomások reszkettek attól, hova helyezik őket, az idén már az érettségizők nagy része is kézzel kapta a megfellebbezhetetlen kihelyezési parancsot. Mít csinál egyedül egy 18 éves leány a Regáthban? Persze a fiúknak sem sokkal könnyebb.”²⁶⁷ Ez az idézet az 1989–90-es tanévre vonatkozott.

Mi lesz a jövőben? Az ún. forradalom utáni első kormány (már nem „fasiszta kommunista” neveztek, de magyarellenességben nem különbözött az előzőtől) 1990. május 1-én (tehát az első román választás előtt, propagandából) új közoktatásügyi rendeletet

adott ki, melyet eddig nem hajtottak végre. Ha mégis végrehajtanák az „új” programot, állítólag rosszabb lenne a helyzet, mint Ceaușescu utolsó éveiben.

Az óromániai Jasi város egyetemén több száz magyar egyetemi hallgató tanul csupán románul; egy részük moldovai csángó.

A faji elfogultságra alapozott román politika kiürítette a magyar könyvtárakat, levéltárakat, megsemmisített sok évszázados műemléket és templomot, az egyetemes európai kultúrának soha nem pótolható alkotásait.

Még mindig Kolozsvárott él a legtöbb erdélyi magyar író, de egyre nehezebben lélegzik ez a két világháború közötti magyar szellemi központ. (Pedig itt kezd meg működését az első nyomdánk 1550-ben.) 1945 után vigyáztak arra, hogy Kolozsvárnak az erdélyi kulturális életben betöltött szerepe csökkenjen. A magyar napi és hetilapok szerkesztőségeinek egy részét például Bukarestbe telepítették.

Temesvár, Arad és Nagyvárad magyar kulturális élete is elszegényedett 1945 után. Marosvásárhely viszont – a Magyar Autonóm Tartomány fővárosa, míg e tartomány létezett – egyetemmel, főiskolával és színházi főiskolával gazdagodott. Azonban rövidesen mindenütt megjelent a román tagozat. Magába a városba – mint Kolozsvárra is – százezernél több román telepítettek, hogy mielőbb megszűnjön magyar többségű lenni. A város főtere ma Rózsák tere, s ennek az ún. felvegén a két háború között épült bizánci típusú, hagymakupolás ortodox templom áll, melynek hely kellett, s így Bodor Péter híres zenélő kútját lebontolták. (Innen vitték el a II. világháború utáni új korszak kezdetén Kemény Jánost, a magyar irodalmi élet nagy pártfogóját – 35 000 holdas birtokának jövedelmét szinte teljes egészében erre áldozta – a Duna deltája haláltáborába. Túlélte szerencsére.)²⁶⁸

²⁶⁵ Wass: 33.

²⁶⁶ Erdélyi magyarság c. folyóirat. Budapest, 1990. febr. szám, 13.

²⁶⁷ Erdélyi magyarság c. folyóirat. Budapest, 1990. febr. szám, 6.

VI. A MAGYAROK KÖZJOGAI ÉS KÖZSZABADSÁGAI A KOMMUNISTA ROMÁNIÁBAN

Törvények, törvényerejű rendeletek mindent biztosítottak a II. világháború utáni Romániában: az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, azonos polgári és politikai jogát mindenkinek, nyelvi vagy vallási különbség nélkül, de a gyakorlatot a ki nem mondott román nemzeti célnak rendelték alá: a soknemzetiségű Románia egynemzetűsítésének.

Elmondtuk fentebb, hogyan került hatalomra Petru Groza. Hogy megtudhassuk, mi van bizonyos rejtélyes ellentmondások mögött. Beszéltünk arról, hogy 1945. május 6-án a Magyar Népi Szövetség első kongresszusán Groza miniszterelnök magyar nyelvű beszédet mondott, s hogy milyen volt e beszéd fogadtatása. Arról is beszélünk, hogy a Groza „magyarpártisága” miképpen szolgált magyarellenes célokat.

Most újabb rejtélyes ellentmondásra hívjuk fel a figyelmet: 1945 márciusának elején alakította meg a „magyarbarát” Petru Groza a kormányát, és március végén már megjelent az új állampolgársági törvény, mely – különféle felfoghatatlan ürügyekkel – megfosztott a román állampolgárságától vagy 200 000 magyart, és több ezernek emiatt el kellett hagynia Erdélyt.²⁶⁹

Hozzátesszük még a fentiekhez: több jelentős, magyarbarátnak látszó kezdeményezés a Groza jóvoltából született, de ma már tudjuk, hogy ezeknek tulajdonképpen külpolitikai célja volt: el akarták érni, hogy Románia Észak-Erdélyt megtarthassa.

Egymást követték az ő idejében is a magyarellenes intézkedések: letartóztatások, megkínzások, kivégzések és a gazdasági javak elrablása. Azokat, akik 1940-től 1944-ig a magyar politikai életben részt vettek vagy a közigazgatásban hivatalosítottak, több éves börtönbüntetésre ítélték.²⁷⁰ A magyar értelmiséget folyamatosan üldözték, és folyamatosan telepítették ki a Kárpátokon túlra. A *Duna-Fekete-tenger* csatornát jórészt magyar rabokkal „építették”; 200 000 körül volt az elpusztult áldozatok száma.²⁷¹

²⁶⁹ Illyés: 127.

²⁷⁰ Illyés: 117.

²⁷¹ Wass: 29.

1947. február 10-én írták alá Párizsban a Romániával kötött békeszerződést, amely jogilag megpecsételte Erdély sorsát, de ugyancsak Románia biztosította a kisebbségei szabadságjogait, s az 1948-as alkotmányuk ezt megerősítette, külön kihangsúlyozva a kisebbségek saját közigazgatását. Mindez nem akadályozta meg azt, hogy nyugodt lelkiismerettel és Janus-arcúval megkezdjék a magyar oktatás elszorítását, az egyházak gúzsba kötését és az érdekvédelmi szervezetek szétverését. A legnagyobb tragédia mindezek tetejébe az volt, hogy a bukaresti kormánynak sikerült szolgálatába állítania olyan magyarokat, akik készségesen tudomásul vették, hogy ők magyarul beszélő románok. Ezek a romániai magyarság „vezetőként” ugyanúgy elárulták fajtájukat, mint a szovjetek budapesti helytartói, akik számára az erdélyi magyarság nem létezett. Így a román ultranacionalizmus szabadon garázdálkodhatott.

De nemcsak szolgálékú romániai magyar politikusokról szólhatunk, hanem a megtevesztettekről és az áldozatokról is. A Kurkó Gyárfásokról.

Hogyan került Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség elnöke börtönbe?

Abból indulhatunk ki, miképpen bannak el a még a Magyar Népi Szövetséggel is és miért.

„1947. február 10-e (a párizsi békeszerződés aláírása) után már román nemzeti céllal nem lehet indokolni a Magyar Népi Szövetség fennmaradását: többé nem szükséges kérkedni nemzetközi fórumokon azzal, hogy Romániában önvédelmi magyar politikai szervezet működik. Am nem lehet csak úgy félreállítani. 1947 májusában intézik ellene az első támadást. Vasile Lucát választják ki a támadás végrehajtására. Ügycsen hajtja végre. Megtámadja a Magyar Népi Szövetséget, azután pedig apolitikus védekezésre ösztönzi. Elképzelésük a következő: mivel az MNSZ-t nem lehet azzal az indoklással felszámolni, hogy útjában áll a román nacionalizmusnak, hát önmaga ellen kell fordítani, rá kell vezetni az önfelszámolás útjára. Vasile Luca támadó cikkében az elsőrendű román nemzeti célt cinikusan demokráciának kereszteli át. Nem azt írja le persze, hogy a románosítás demokratikus, hanem a két szót egyszerűen felcseréli. Azt írja, hogy segíteni kell a romániai demokráciát, és azt kell érteni alatta, hogy el kell kezdeni a

magyartalanítást. Ha írását alaposan elemezzük, rájövünk, hogy nem is lehet mást érteni alatta. Mit tesz azért, hogy senki ne merje leleplezni? Fenyegetőzik: akinek szándékában áll megvádolni őt azzal, hogy meghirdette a magyarság elmagyartalanítását, azt mint »a nemzeti és fajgyűlölet« szítóját fogják elítélni.²⁷²

A Magyar Népi Szövetség vezetőségét váratlanul éri a Vasile Luca támadása. „És nem is válaszol rá méltóképpen. Pedig a méltó válasz egyetlen kérdőmondatban elfért volna. Luka László, miért lettél Vasile Luca? – ennyit kellett volna megkérdeznie. De nem kérdezi meg. Pedig gyanús kellett volna hogy legyen számára, hogy a félig magyar, félig román politikus egyszeriben egészen románná vált, hogy most először nem vállalja magyar lapban nevének magyaros változatát. A Magyar Népi Szövetség valóban tarthatott volna önvizsgálatot a Luka-cikk hatására. Kimondhatta volna, hogy valóban nagy hibát követett el. De azt másfél éve. És Luca támadása rádöbbenette végre arra, mekkora hibát követett el 1945 novemberében, amikor Petru Grozának elhitte, hogy a határok többé nem számítanak, és hajlandó volt kinyilatkoztatni, hogy az erdélyi magyarság szabad, biztonságos kibontakozását Románia határain belül képzelel el. De nem mondta ki, amit végre ki kellett volna mondania, méltatlanul védekezik – tisztogatást tart saját szervezeteiben ellenségei akaratának megfelelően – és »jutalmazásképpen« újabb támadást indítanak ellene. Az MNSZ novemberi kongresszusának megtiltják – mert már meg lehet neki tiltani –, hogy Kurkó Gyárfást elnöknek újraválassza.²⁷³

Az újra nem választott Kurkó Gyárfást aztán letartóztatják. Mi volt Kurkó Gyárfás vétké? Nem volt hajlandó egyetérteni a magyar (fogyasztási) szövetkezeti hálózatnak a románba való beolvasztásával. Akkor történt ez, amikor a magyarellenes román politika fokozottabb erővel aktivizálódik. Ekkor merik letartóztatni a romániai magyar önvédelem leghivatottabb vezérégyéniségét, Márton Áron püspököt és az erdélyi magyarság mindazon képviselőit, akiknek a tiltakozásától, ellenállásától leginkább tartott a magyarellenes célokat mihamar megvalósítani akaró román politika. Letartóztatják Lakatos Istvánt, Szász Pált, Korparich Edét, Venczel Józsefet és Bodor Bertalant. 1951. július 30-án kezdődik

meg koncepciós perük a bukaresti hadbírószágon. A vádlottakat a príbekeknek nem sikerült megtörniük. Bizonyosság erre az ítélet. (Márton Áront 10 évi nehéz börtönre és életfogytiglani kényszermunkára, Szász Pált tíz évi nehéz börtönre, Lakatos Istvánt és Kurkó Gyárfást 10 évi nehéz börtönre és 25 évi kényszermunkára, Teleki Ádámot 10 évi nehéz börtönre és 15 évi kényszermunkára, Venczel Józsefet 5 évi nehéz börtönre és 12 évi kényszermunkára, Korparich Edét és Bodor Bertalant 5 évi nehéz börtönre ítélték.²⁷⁴) A Magyar Népi Szövetség vezetői közül egyébként nemcsak Kurkó Gyárfást tartóztatják le, hanem a tisztségükben maradottakat, Balogh Edgárt, Csögör Lajost, Méliusz Józsefet és másokat is.²⁷⁵ („Balogh Edgár, akit kétszer is börtönbe zártak, mérhetetlen jóhiszeműségében nem fogta fel, hogy koncepciós per áldozta. Még az 1985-ben befejezett emlékiratában is feltételezi, hogy tévedés áldozata volt, s hogy Petru Groza csak azért nem járt ki számukra letartóztatásuk után azonnal igazságtételt, mert őt is félrevezették. Intrikákra gyanakszik szabaddábra helyezése után perújrafelvételt kér.²⁷⁶)

Ilyen bonyolult ez a kérdés

1952-ben új alkotmány lépett életbe, mely szerint a 18 közigazgatási tartomány egyike a Magyar Autonóm Tartomány, mely a négy székely megyét foglalta magába Marosvásárhely székhellyel.²⁷⁷ A 21.§ szerint a tartomány szabályzatát a Néptanács dolgozza ki; az 57.§ szerint a tartomány államhatalmi szerve a Néptanács, mely egy végrehajtó bizottságot választ. Az 58.§ szerint a Néptanácsot a dolgozók választják.

Tudjuk persze azt is, hogy a Magyar Autonóm Tartomány azért jött létre, mert a szovjet–román fegyverszüneti szerződésben nemcsak a kisebbségek szabadsága, hanem az is benne volt, hogy két vagy több autonóm területet is fel kell állítani, s ugyanezt belevetették abba az okiratba is, amellyel Észak-Erdély közigazgatását átadták a Groza-kormánynak. 1952-ben a szovjet hadsereg még ott volt

²⁷⁴ Márton Áront 1955-ben engedték ki a börtönből (a világhírű püspök megmentésére kibontakozó nemzetközi mozgalomtól tartván), Kurkó Gyárfást pedig 1964-ben, Lakatos Istvánt 15 évig, Teleki Ádám 7 évigült börtönben, Venczel József, Korparich Ede és Bodor Bertalant végig letöltötték büntetésüket.

²⁷⁵ Vö. Kocsis: 374–376.

²⁷⁶ Kocsis: 376.

²⁷⁷ Homokosi: 90. és Fehér: 127.

²⁷² Kocsis: 373.

²⁷³ Kocsis: 373–374.

Romániában, tehát nem lehetett az ígéretek semmibe venni. De a Szovjetunió se tudta, vagy nem is akarta megakadályozni, hogy a Magyar Népi Szövetséget a román kormány megszüntesse, azzal a különös megokolással, hogy a magyar nemzetiség jogait ezentúl a „Párt” biztosítja.

Felvetettük már, hogy a román politika gátlástalanul kihasználta az erdélyi magyarság ellen az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc leverése utáni drámai helyzetet: 1956 őszére hivatkozva szűkíti az erdélyi magyarság önvédelmi lehetőségeit, gyöngíti önvédelmi ösztövét. A romániai magyarság sok hivatott vezetőjét tartóztatják le, koncepciós pereket indítanak, a magyar értelmiségiek ezreit küldték a halálba vagy a *Duna-Fekete-tenger* csatornához kényszermunkára.

Miért teheték meg ezt éppen ekkor? Tudnunk kell, hogy Románia átengedte a szovjet csapatokat a felkelésünk leverésére, s a deportáltakat szállító vonatok Románián gördültek keresztül: Nagy Imrét és társait is Romániában tartották fogva. És vegyük ismételtén tekintetbe, hogy a szovjet csapatok 1958-ban elhagyták Romániát, s ettől kezdve a magyarellenes politika egyre gátlástalanabbá vált.²⁷⁸ Azt is tegyük hozzá mindezekhez, hogy a Magyar Autonóm Tartománynak sohasem volt valódi önkormányzata, csupán külön közigazgatása; megfélemlített, szolgálékú vagy behódolt magyar tisztségviselőkkel.

Az 1960. december 24-i alkotmánymódosítás közigazgatási törvénye a Magyar Autonóm Tartomány nevét Maros Magyar Autonóm Tartományra változtatta, s a tartomány határainak módosításával elérte, hogy magyar többsége 77,3 %-ról 62 %-ra csökkenjen. Ettől kezdve egyre növelték a románok számarányát a gátlástalan betelepítésekkel. Ezzel párhuzamosan a vezetés is elrománosodott. A kommunista-fasiszta (nemzeti szocialista) Romániának ugyanis „fondorlatos káderpolitikája” volt, melynek neve „componenta națională”, azaz a nemzeti összetétel. Ez egy bizalmas utasítás volt, amely a nemzetiségi arányszámot a munkában, oktatásban, közigazgatásban és a közélet minden más terén meghatározta, és ez volt a közigazgatás teljes román kéz-

bevetelésének legszánibb eszköze.²⁷⁹ Hogy végeredményben mi volt a cél, azt mutatja az is, hogy 1962-ben eltörölték az alkotmány 19. szakaszát, mely az autonóm tartományt mint „a székelyek által lakott kompakt területet” jelölte meg.²⁸⁰

Ebben az időben már jelentős külföldi újságírók, mint George Bailey, Edward Crankshaw, Eugen Osterhaven teológiai tanár és író, valamint a Der Spiegel, a New York Times újságírói stb. már erőteljesen kritizálták Romániát, de minden eredmény nélkül.

A Maros Magyar Autonóm Tartományt 1967 végén szüntették meg.

A majdnem féltucatnyi alkotmánymódosításról megemlítem, hogy az 1965-ös szöveg már meg sem említi a Szovjetuniót, pedig 1952-ben a román alkotmány még a „legszojzatebb” volt. Az alkotmány abban következetes maradt, hogy mindig biztosította az egyenlő jogokat a kisebbségeknek, az anyanyelv szabad használatát például még a helyi közigazgatásban is, mindazt biztosította, amit a nemzetközi szerződések, beleértve az 1975-ös helsinki egyezményt, de a román kormányok is következetesen voltak mindvégig abban, hogy az alkotmány biztosította jogok közül egyetlen egyet sem vettek komolyan.

Az 1968-as csehszlovákiai akcióban – mint már említettük – Románia nem vett részt, s mert ezért neheztelt a Szovjetunió és a megszállásban résztvevő szövetségesei, Románia félelmében nemzetiségeinek ismét bizonyos látszatjogokat biztosított, de román módra, azaz pár év múlva a gyakorlatban ezeknek sem volt már semmi nyoma.

1968. október 24-én engedélyezték a romániai magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak mint képviselői testületeknek a megszervezését. Ezek a testületek szégyenletesen kiszolgálták a Ceaușescu-rezsimöt, létükkel mindazonáltal azt is bizonyították, hogy a román nemzetiségi politika (kirakat-politika) nem a belpolitika függvénye, hanem a külpolitika széljársától függ.²⁸¹ A román kommunista párt (vezetésében egyre több nemzeti szocialistával, azaz fasisztával) kétarcúsága, illetve többarcúsága mindig megfélemlítette a nagyvilág politikusait. Amikor például az 1970-es

²⁷⁸ Illyés: 120.

²⁷⁹ Illyés: 122.

²⁸⁰ Wass: 31.

²⁸¹ Illyés: 137.

évek első felében az ENSZ-ben divattá vált a népek önrendelkezési jogáról tárgyalni, akkor a román küldöttség az ezt tárgyaló bizottságokban főszerepet játszott, így a *helsinki egyezmény* zárónyilatkozata előkészítésekor is. Utóbbinak az aláírása előtt azonban egyedül a román főmegbízott hangsúlyozta a nemzeti szuverenitás elsőbbségét, ami azt jelentette, hogy ők a szerződés kikötéseit csak akkor fogják teljesíteni, ha azok a nemzeti szuverenitásukat nem sértik, mert a kisebbségek jogi helyzete „belügy”.

BEFEJEZÉS

1945 után az erdélyi magyarság olyan egyedül és olyan kiszolgáltatottan maradt ősei több ezer éves hazájában, mint még soha, mert senkinek a védelmére nem számíthatott.

Erdély Közép-Európához tartozott minden időben, de Trianonban áttolták Kelet-Európába, majd több millió regáti románnak Erdélybe költöztetésével a balkáni szellem költözött be a Kárpát-medencébe. Átrendezték temetőinket, eltüntették emlékműveinket, a betelepítések érdekében elrendelt igénytelen építkezéssel felismerhetlenné tették városainkat, s végül elkezdték falvaink felszámolását is. A *falurombolás* tervére már felfigyelt a „humanista szabadvilág”, mert ilyet még nem hallottak, ilyesmit se Hitler, se Sztálin, se Fidel Castro, sőt még Ortega sem csinált. És elindultak a fotóriporterek, mert kellett a bizonyítékok a nemzetközi sóhivatalok részére, amelyek *nesze semmi, fogd meg jól* határozatokat hoztak. De végül egy fiatal magyar református pap Temesvár városában, mint egy modern Dávid, parittyá nélkül is leterítette Lucifer román helytartóját, akivel királynők pezsgöztek, akivel államelnökök román hórát táncoltak, s akit ugyancsak a nyugati világ nagy személyiségei lovaggá ütöttek és vagy két tucat kitüntetéssel halmoztak el.

Ez a „kondukátor” 1989 szeptemberében azzal próbálta becsapni a világot s talán önmagát is, hogy *Romániában nincsen nemzeti kérdések, mert nincsenek nemzeti kisebbségek*, csak pl. magyarul is beszélő románok. Igaz ugyan, hogy az erdélyi magyarság 1920 óta egyre apadt, s ugyanakkor a románság – az iszonyatos méretű betelepítésekkel – egyre növekedett, mégis ebből a népi demokratikus, jobban mondva fasiszta-kommunista román paradicsomból még az uralkodó fajta is menekült.

Reméljük, hogy a könyvünkben bemutatott, hihetetlen méreteket öltő igazságtalanság és kegyetlenség minden olvasó számára megkönnyítette a megfelelő következtetések levonását. Kérem őket, fontolják meg a következőket is:

1. A románok szövetségeseiket mindig hátra támadták. (Ebből a világ még nem vonta le a megfelelő következtetést.)

2. A tatár és a török után senki sem ártott annyit a magyarságnak, mint a románság. (A gyanúlan befogadójukat, az erdélyi és partiumi magyarságot megpróbálták előbb kisemmizni, majd megsemmisíteni.)

3. Történelmüket nemcsak a minden más nemzetnél is feltalálható – bár erőteljességében változó – elfogultsággal írták meg, de a *dáko-román kontinuitás* elméletével felülmúlhatatlan tökélyre emelték a történelemhamisítást.

4. A román főhivatalnokok mindig aláírták a nemzetközi kötelezettségeket, de az aláírás pillanatában mindig tudták azt is, hogy nem fogják azokat betartani.

5. Alkotmányukat és törvényeiket is mindig annak tudatában fogadták el, hogy azok őket semmire sem fogják kötelezni.

6. Igen gyakran rágalmazták olyasmivel a magyarságot, amit nem mi, hanem pontosan ők követtek el.

7. Mások becsléseit újabb adatokkal kiegészítve, arra a meggyőződésre juthatunk, hogy több mint 70 éves uralmuk alatt a magyarságtól kb. 20 milliárd mai dollár értékű vagyont raboltak el, de ehhez hozzá kell számítanunk az ezerszer több – tulajdonképpen felbecsülhetetlen, pénzben kifejezhetetlen – ingatlan vagyont; nemcsak az épületeket, de a földet is.

8. Arra is fel kell készülnünk, hogy esetleg a románok akkor sem mondanak le az erdélyi magyarság felszámolásáról, ha rákényszerülnek – be akarván lépni az Európai Unióba – az ország politikai életének a demokratizálására, szabadságjogok biztosítására stb.

9. **Meggyőződésünk, hogy az erdélyi magyarság megmaradása szempontjából csak az Erdélyre vonatkozó területi autonómia jelent megnyugtató megoldást.** (Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által szavatolva, önálló kormánnyal, törvényhozással, igazságszolgáltatással.) De vajon megvalósítható-e ez a betelepített regáti románok visszaköltöztetése nélkül?

10. A román újságok, tévé- és rádióműsorok manapság is „idegengyűlölet” szításával mérgezik a már amúgy is gyűlölettel átítított lelkeket. A megértést, a megoldást a humanista lelkek hiába keresik! Minden időben voltak értelmes és emberséges románok is, sőt a XIX. század végén a legkomolyabb történészeik is figyelmeztették honfitársaikat a *dáko-román kontinuitás* elméletének a tart-

hatatlanságára, de a gyűlölködők fölényben voltak és fölényben vannak, s ma már a mérsékelteknek is menekülniük kell, ha a magyarság üldözése ellen szót mernek emelni.

FÜGGELÉK A II. RÉSZHEZ

Fontosnak tartom az alábbi bizonyítékok közlését, mert az 1990. márciusában Marosvásárhelyen történt vérontás bebizonyította, hogy a románság lelkivilágában semmiféle változás nem következett be.

A II. fejezet tartozéka

1-es számú vallomás, melyet ... Sarolta 1975. március 22-én tett: „1974-ig Nagyváradon (Oradea) laktam. Szüleim román elmibe küldtek, mert ipari szakiskolába csak románul lehetett felvételizni. Az elemiben 25-en magyarok voltunk; kétszer nagyon elverték, mert elfelejtkezve, magyarul beszéltem unokatestvéremmel. A szakiskolában ugyanaz volt a helyzet. A végzés után gyári munkás lettem; itt 85%-unk magyar volt, de a román munkásnak magasabb fizetése volt. A tisztviselők 90 %-a román volt, s az igazgatóság csak románokból állott. Tagja lettem a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, melynek vezetősége román volt, s itten éppen úgy, mint a munkahelyen, csak románul lehetett megszólalni.”²⁸²

A III. fejezet tartozéka

2-es számú vallomás, melyet Puskás Péter 1976. december 12-én tett: „Én 194...-ben Marosvásárhelyen (Târgu Mureș) születtem, melynek lakói akkor 90%-ban magyarok voltak; apám lakatos volt és tagja a Román Kommunista Pártnak. Amikor iskolába kerültem, a tanítóm óromániai volt, aki nem tudott magyarul, s vert minket, még akkor is, ha a játszótéren magyarul megszólaltunk. A nevemet Puskásról *Puşcaşra* románosították, s amikor apám tiltakozott, majdnem elvesztette állását, s ha nem lett volna párttag, deportálták volna.”

²⁸² Wass: Documented facts; Testimony No.3: 54. oldal.

1955-ben megyei úszóbajnok, s hamarosan a román ifjúsági úszócsapat tagja lett, s ekkor már a *Puşcaş* nevet kérdés nélkül *Puşcaşlura* „nemesítették”. Mikor 1957-ben a csapat Jugoszláviában szerepelt, Puskás valahogy elrejtőzött Dubrovnikban egy olasz hajón, s így jutott el Itáliába és onnan Kanadába. Hiába küldött onnan csomagot megözvegyült édesanyjának, olyan magas vámot követeltek a románok, hogy azt nem lehetett megfizetni; így a csomagokat tulajdonképpen elkobozták, s az anyát meg is hurcolta a rendőrség.²⁸³

A IV. fejezet tartozéka

3-as számú vallomás:

A sátáni embertelenséget legjobban Orosz Jenő tanúsítja, aki az erdélyi Kendilona községben született és élt egy földműves fiaként. 1944 októberének második felében román polgári személyek által vezetett román katonák összeterteltek vagy 50 magyart a református templom elé, s utána előranciaálták a templomból a meztelen és véres papot, papnét és két kisgyermeküket. A papot egy fához kötötték, s utána a feleségen erőszakot követtek el oly kínzásokkal, hogy „az asszony sikoltásait a csontjaiban érezte”. Közben a civil románok kécsket hoztak elő, s azokkal dobálták a megkötözött papot, míg darabokra nem vágták. Egyes magyarok átkozódtak, mások hangosan imádkoztak, de a román katonák beléjük löttek, hogy hallgassanak, mert „az ország minden átkozott magyarjával ez fog történni”. 5 magyart így gyilkoltak meg; Orosz Jenőt csak lábon lötték, így a földön ülve mindent látott. Szerinte nemcsak náluk, hanem sok helyen ez történt.²⁸⁴

4-es számú vallomás:

1977. február 17-én dr. Gyulai Béla írásban tanúsította, hogy 1976-ban utazott Erdélybe, ahol már a határon elkobozták apjától örökölt zsolnárkönyvét, és csak akkor kapta vissza, amikor bebizonyította, hogy amerikai állampolgár, s fenyegetőzött, hogy a bukaresti U.S. követséghez fordul. De hiába volt amerikai állam-

²⁸³ Wass: Documented facts; Testimony No.2: 54.

²⁸⁴ Wass: Documented facts; Testimony No.9: 59.

polgár, mert a nevérol tudták, hogy magyar, s a határon autóját 4 órán át úgyszólván ízekre szedték, a gumikból a levegőt kien-gedték, a kárpitozást és a tető alatti izolálást felbontották. Az akta-táskája egész tartalmát lefényképezték, így címtárát is.

Szerinte a magyar egyházak tengődnek, de nem fogadhatnak el semmi segítséget külföldi intézményektől, s tőle sem mertek elfo-gadni semmit. Nemcsak a magyar egyházak és intézmények levél-tárát, okmányait és könyveit kobozták el, de a magánosokét is el-rabolták, és ismeretlen helyekre szállították. Külföldiek nem lak-hattak csak elsőfokú rokonoknál.²⁸⁶

1985-ben a fél világot bejárta a hír, hogy Ceaușescu 20 000 magyar nyelvű protestáns Bibliát a bräilai papírgyár papírzúzdá-jában péppé daráltatott, amiből WC-papírt készítettek. A tudomá-nyos vizsgálat feillebbezhetetlenül megállapította, hogy az 1957-ben Londonban kiadott és Hollandiában nyomtatott, a 2 erdélyi református püspökségnek ajándékol küldött Szentírás példányaival történt mindez.

Nem véletlen az sem, hogy a románokból került ki a legveszet-tebben dühöngő diktátor, mert még az emigrációban élő románok közül is sokan Ceaușescu védelmére keltek, így a Gainsville-ben (Floridában) lakó Prof. Emanuel Merdinger (?), aki még fenyege-tőzik is, hogy az első és a második világháborúban a románok már elfoglalták Budapestet, s megteszik ezt harmadszor is.

Az V. fejezet tartozéka

Az Erdélyi Népi Demokratikus Ellenállási Mozgalom a követ-kező statisztikai adatokat közölte a románok kultúr-barbariz-musáról a II. világháború utáni Romániában:

1. 197 katolikus, református, unitárius és evangélikus templomot semmisítettek meg.

2. 653 magyar vonatkozású szobrot tüntettek el.

3. 963, ugyancsak magyar vonatkozású emléktáblát, freskót és falfestményt tettek tönkre.

²⁸⁶ Wass: Documented Facts: Testimony No. 11; 60.

4. 59 magyar történelmi jelentőségű és építészeti szempontból is jelentős várat, kastélyt és kúriát bontottak le vagy építettek át a felismerhetetlenségig.

5. 718 iskolaépületben, mely kimondottan a magyar nemzetiségi oktatást szolgálta, ma már egyáltalán nem tanítanak magyar nyel-ven.

6. Az iskolai, falusi, községi, városi könyvtárakból (eddig rész-leges felméréseik alapján) majdnem 20 millió kötet magyar köny-vet vontak ki.

7. Az egyházakat és a néptanácsokat arra kötelezték, hogy az összes okirataikat, beleértve az anyakönyveket is, szolgáltatassák be a megjelölt hatóságoknak.

8. A magyarlakta területeken az utcák nevének 99 %-át romános-ították; a kiváló magyar történelmi személyekről elnevezett utca- neveket is megváltoztatták.

9. A magyar nemzetiségű értelmiségiek: orvosok, mérnökök, tanárok, technikusok, közigazdászok, jogászok és agronómusok nagy százaléka román lakta területen, többnyire romániai tiszta román vidéken dolgozik.

10. A bebörtönzések, kínzások és gyilkosságok napirenden van-nak.

A VI. fejezet tartozéka

5-ös számú vallomás:

Ismertetem röviden Balla Ferenc jegyzőkönyvbe felvett tanú-vallomását, melyet 1975. március 19-én tett:

Balla az erdélyi Feketelak községben született, melynek kb. 750 magyar és kb. 250 román lakója volt. 1919 és 1944 között a ma-gyar iskolát a Magyar Református Egyház tartotta fenn, a román iskolát pedig az állam. 1944. október 16-án hajnalban román kato-nák körülvették a községet; akik megpróbáltak az erdőbe menekülni, azokat agyonlőtték. A faluban lakó románok vezetésével csak a magyar házakba mentek be, ahol először összeverték a csa-lád férfitagjait 10 és 90 között, azután 10-től 90-ig a nőket meg-becestelenítették. A férfiakat állandó kínzások és ütlegetések közt a templomba terelték, amíg a katonák egész éjjel dőzsöltek. Idézem:

„Én 15 éves voltam, így engem is vertek puskatussal és szíj-korbáccsal. Apámat és anyámat megölték, a két nővéremet meg-erőszakolták és elhurcolták.” Másnap az életben maradt férfiakat elhajtották, de sokan úgy össze voltak verve, hogy útközben össze-estek, s ezeket vagy agyonrugdosták vagy agyonlőtték. Sármás városánál már több ezer embert tereltek össze, s elindították őket gyalog a Kárpátokon túlra, pedig sokan mezítláb voltak; így a napi egyszeri leves és száraz kenyér mellett sokan útközben meghaltak.

Egy táborban az oroszok a fiatalokat és az egészségeseket kiválasztották, és elvitték a Szovjetunióba út- és hidépítésre, így Ballát is; hogy a többivel mi lett, nem tudja Balla sem, mert sohasem találkozott senkivel közülük. Ő 1951-ben hazatért. Falujában a népesség egyharmada maradt meg, közöttük Balla egyik nővére, a többiek elpusztultak a légerekben, s aki ezt túlélte, Bukarestben maradt, félt hazamenni. A falut Besszarábiából hozott románok uralták, akik az eltűnt magyarok házáit megkapták. Balla az állami gazdaságban kapott munkát, ahol tilos volt magyarul beszélni. Magyar iskola már nem volt, ezért Bukarestbe ment egy ács nagybátyjához. Innen 1956-ban a magyar szabadságharc hírére hazatért Feketelakra. Alig ért nővére házához, máris letartóztatták egy tucatnyi magyarral együtt, s egész éjjel vallatták őket, hogy ismerjék be, az amerikaiak fizetik őket, hogy kezdjenek el egy forradalmat a román nép ellen. Mikor az ujjkormöket elkezdték leszakítani, mindent aláírtak, mire felvitték őket Kolozsvárra, ahol 1957 februárjában 15 évi kényszermunkára ítélték Ballát. A Duna-delta mocsaraiban, derékig iszapban csatornákat ástak. Sokan lettek betegek, sokan elpusztultak. Balla 1971-ben szabadult, és Bukarestben szemétygyűjtő állást kapott. Közölték vele, hogy itt maradhat „élete végéig békében”, de nem mehet haza Feketelakra, mert „akkor rögtön bebörtönzik”. A megokolás: ők nem szeretik azokat a magyarokat, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy Erdélyben lakjanak.

Balla Feri 1973-ban Jugoszláviába, s onnan Olaszországba szökött.²⁸⁶

(Hasonló történeteket sok erdélyi faluban címesülhetnek.)

IRODALOM

Balló István dr.: Az elsikkasztott Gyulafehérvári Határozatok. Cleveland, Ohio, USA. 1989.

Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok, 1867–1940. Bern. 1989.

Domokos Pál Péter: Rendületlenül... Márton Áron, Erdély püspöke. Budapest, 1989.

Fehér M. Eugenio Ph. D.: Documenta Transilvanica, Argentine.

Illyés Elemér: Erdély változása. Mítosz és valóság. München, 1976.

Kocsis István: A meztelen igazságért. A magyar–román viszony megromlásának története. Második, javított kiadás. Budapest, 1996.

Köpeczi Béla: Kitekintés: Erdély útja 1918 után. 1. Erdély a kapitalista Romániában. 2. Erdély a szocialista Romániában. III: Erdély története, III. Budapest, 1986.

Nánai Júlia: Transylvania. The Hungarian Minority in Rumania. The Danubian Press, Inc. Astor, Fla. 32002, USA. 1976.

Raffay Ernő: Trianon titkai, avagy Hogyan bántak el országunkkal. Budapest, 1990.

Száraz György: Erdély múltjáról jelen időben. Budapest, 1988.

Szöke János P.: „Márton Áron”. Innsbruck, 1988.

Wass Albert: Documented Facts and Figures on Transylvania. The Danubian Press, Inc. Astor, Fla. 32002, USA. 1977.

Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Rumania's Minorities Today. N.Y. 1979. Amer. Transylvanian Federation Inc.

²⁸⁶ Wass: Documented facts: Testimony No.1., 52–53

TARTALOM

Előszó helyett.....	5
Első rész (1918–1940).....	19
I. Történelmi visszapillantás.....	21
II. A magyarság gazdasági elszegényítése 1918 és 1940 között.....	26
III. A magyar nyelvhasználat Nagy-Romániában.....	40
IV. A magyar egyházak helyzete.....	43
V. A magyarság közművelődési helyzete.....	61
VI. A magyarság emberi jogai Nagy-Romániában.....	83
Összegezés.....	95
Második rész (1940–1990).....	99
I. Románia a II. világháború előtt és után.....	101
II. A magyarság közgazdasági helyzete a kommunista Romániában.....	113
III. A magyar nyelvhasználat és népesedés a kommunista Romániában.....	116
IV. Az egyházak alkotmányjogi helyzete a kommunista Romániában.....	122
V. A magyarság közművelődési helyzete a kommunista Romániában.....	129
VI. A magyarok közjogi és közsabadságai a kommunista Romániában.....	134
Befejezés.....	141
Függelék a II. részhez.....	144
Irodalom.....	149

„A *Haláltusa Erdélyben a fennmaradásért* című munkája, amelyért elnyerte az Árpád Akadémia aranydiplomáját is, a legjellegzetesebb Fazakas-mű. Árad belőle a Feri bá Erdélyért aggódó szeretete. De nyomban hozzá kell fűznöm ehhez, hogy a magyar nemzet iránti szeretetét sohasem torzította el gyűlölet, még akkor sem, amikor a magyar nemzeti érdekekkel szembeforduló nemzetek politikusai tevékenységét ítélte meg.”

Katona Jenő

„Hálás vagyok Istennek, hogy Feri bátyámat megismerhettem. Hazámban való bezártságunk után Ő nyitotta meg a tisztánlátás kapuját számomra.”

Lángi A. Mária

„Mindezekért is ajánlom Feri bátyám ezen díjnyertes tanulmányát, és kérem, hogy az olvasó fogadja azt oly szeretettel, mint amilyen magyarság-szeretettel azt annak idején Ő megírta.”

Pásztor László

„Írói álnéven jelentek meg versei, és Amerika szerte ismert szavalóművész volt. Én mint szavalóművészt ismertem meg először, amikor *Az utolsó vonat* című versét szavalta a mi magyar egyesületünkben. Még kilencvenen felül is aktív, és fiatalokat támogató magyarságmentő munkájukban.”

Dr. Balogh Sándor

„Nekem úgy tűnik azóta is, hogy Ő az utolsók egyike, akik San Franciscóban a múlt felemelő hagyományait ébren tartják, oly következetesen, mint a rózsafűzérrel imádkozók, de követelő hangon, harcosan.”

Sziki Károly